

MAARİFİMİZİN GEÇİRDİĞİ BUHRAN

Terbiye Krizi, Dijital Yetimlik ve Hayat Çemberi

Güzellik ve iyiliklerden kaçınıp çirkinlik ve kötülüklere yönelenler, kötü amellerin tehlikeli bir girdap olduğunu hem akli hem de dinî açıdan bildiği hâlde o korkutucu girdaptan yüz çevirmez. Nitekim toplumsal hayatımızın neredeyse her alanında karşımıza çıkan elim hadiseler ahlakımızın nasıl bir sarsıntı geçirdiğini göstermektedir. Türkiye’de mizaç ve tabiatları farklı milyonlarca çocuğun karşı karşıya kaldığı sorunlar her geçen gün artıyor. Elbette bu durum, önemli ölçüde Hak ve hakikati tahkir ederek sapkın yollara yön kıran *butlan kültür*ün iki yüz yıldır dinin ahlakla bağlantısını koparmaya çalışmasıyla bağlantılıdır. Bu bakımdan yapılması gereken en önemli iş, çocuklara marifet öğretmek, hakikati telkin etmek, kalplerini aydınlatmaktır. Bilmeyenler kesinlikle bilmelidirler ki hangi isim altında olursa olsun ahlak eğitimi hayatın dışında gerçekleştirilemez, çünkü ahlak her şey ile iç içedir.

İnsanı metalaştıran, araçsal aklın emrine veren anlayışı bir yana bırakarak inanç, değerler ve ahlaki ilkeler üzerine kurulu çok yönlü bir insan inşasını mümkün kılmak için çaba harcamak gerekiyor. Taha Abdurrahman bunun, iradesi atıl duruma gelmiş insanı ifade eden *ebter* ile estetik ve özgün üretimi arttırmak, çoğaltmak ve imkânları zenginleştirmek suretiyle insanı yeniden düşünmeyi mümkün kılan *kevser* kavramlarını merkeze alarak yapılabileceğini ileri sürer. Şu oluş ve bozulmuş âleminde dinin yüce hakikatlerinin kâinata intişarını kendilerine vazife bilen hakikatperverler şunun farkındadır: Eksik olan bilgi değil, ahlak ve *terbiye*dir. Çocuklara bilgi yüklemenin ötesinde, insani vasıfları, dürüstlüğü ve merhameti öne çıkaran bir karakter eğitimi verilmesi gerekmektedir. Ne var ki Türkiye’de terbiye meselesi çoğu zaman *kevser* insanı gürbüz kılacak istikamette değil *butlan kültür*ün *ebter* insanını yetiştirecek şekilde ele alınıyor. Böylesi bir yaklaşımda terbiyeyi içeren kazanımlarsa amaçlarının aksine gelişmelere yol açabiliyor. Her geçen gün *dijital yetimliği* artan çocuklar eksenli kriz döngülerinin birbirini izlemesi de bununla bağlantılıdır.

Şu var ki cezai mesuliyetten derslere devamsızlığa, sınırlı eğitim programları ve yetersiz danışmanlık hizmetlerinden anlamlı eğitim erişiminin sınırlandırılmasına, okul terkinden kaygı ve depresyon dâhil olmak üzere ruh sağlığı tanularına, akran zorbalığından değer temelli seçmeli dersleri seçme oranının şaşırtıcı derecede düşmesine kadar yapılan tartışmalarda genellikle terbiye gözden çıkarılabilir bir mesele olarak ele alınıyor. Oysa bu, sadece bir istatistik meselesi olmaktan veya münferit problemlerden daha fazlasıdır. Elbette *kevser* insanın ve bununla bağlantılı olarak terbiyenin altını çizerken yoksulluğun, çocukların çok çeşitli yapısal yoksunluk biçimlerini deneyimlediği bir çerçeve olduğunu göz ardı etmiyoruz. Ekonomik bakımdan dışlanmış mahallelerde büyüyen çocuklar, eğitim fırsatlarındaki eksiklikler, tehlikeli çalışma şartları ve cezalandırıcı sistemlerle daha yoğun karşılaşma gibi sorunlar söz konusu. Özellikle aşırı yoksulluk, daha ilk yıllardan itibaren mümkün olanın sınırlarını belirliyor. Dolayısıyla çocukları suçlu görmek yerine *eğitime, aileye ve sosyal hizmetlere* öncelik vere-

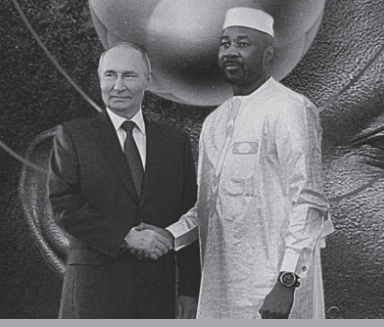
rek alternatif yolların mümkün, uygulanabilir ve etkili olduğunu ortaya koymak zorundayız. Unutmamamız gerekir ki çocuklarla ilgilenmek koordineli eylemi şart koşar. Aileler, kurumlar ve camialar; ilgi, rehberlik ve yapılandırılmış fırsatların etkili koruma biçimleri arasında olduğunu kabul etmelidir. Herkes çocukluğun suç hâline getirilmesini, istismarını veya ihmali önleyecek uygulamalar geliştirebilir.

Bir çocuğun kişilik gelişiminde belirleyici olan, maruz kaldığı ve karakteristik vasfı dehşetli fık u fücür olan dahası bukalemun gibi her saniyede binbir renge, hokkabaz gibi bin şekilde giren dijital içeriklerin çokluğundan ziyade, kurabildiği *sahici insan ilişkilerinin* derinliğidir. Çocuklar hata yaptığında toplum onlara rehberlik etmeyi seçebilir. Mesela güvenli istihdam, yol göstericilik ve beceri geliştirme sunan, eğitimle uyumlu yapılandırılmış çalışma programları aracılığıyla katkı sunabilir. Böylesi uygulamalar, çocukları tehlikelere maruz bırakmadan kazanç, amaç duygusu ve rehberlik sağlayarak beraberlik duygusunu ve dayanıklılığı güçlendirir. Çocuklarımıza değer verdiğimizizi iddia ediyorsak, yalnızca onların anlık güvenlikleri için değil, uzun vadeli refahları için de sorumluluk almak zorundayız. Çünkü bir mütefekkirin ifadesiyle “Saadet halkın yararına hizmettedir. Selamet ise hakikate yapışmaktır.” İnsanlık yardımlaşma ve dayanışma esasına istinat ettiği cemaatler, gönüllü girişimler birlikte hareket ederek her çocuğun gelişme şansına sahip olmasını sağlayabilirler. Çocukların değerli olup olmadığı sorusu, her mahalle, şehir ve bölge için ahlaki bir sınavdır; cevap, sorumluluk sahiplerinin harekete geçmeye, çocukları korumaya ve yetiştirmeye istekli olup olmamasına bağlıdır.

Rahmetli İbnülemin Mahmud Kemal insanın “temiz fitratı bir erdem terbiyesiyle aydınlandıkça güzellik ve iyiliklere meyli, çirkinlik ve kötülüklerden nefreti oranında artar” der ve ekler: “İslâm insanlık âlemine bir nimettir. Her Müslüman hissesine düşen nimetten kardeşini müstefit etmeye memurdur.” O hâlde *erdem terbiyesinin* yeniden inşa edilmesi ve sürekli beslenmesi gerekir. Bu konuda sorumluluk almak ise ebeveynlerden başlayarak, bireyi ve toplumu yönlendiren herkese düşmektedir. Ebedî selametın tarlası olan şu âlemde her kişinin vazifesi vardır, bunu yerine getirmede gayret gösterenler sevaba nail olacağı gibi savsaklayanlar ise belaya duçar olur. O hâlde “İnsanların en hayırlısı olmak için insanların yararına hizmet etmekten başka çare yoktur. Din-i mübinin hükümlerinin muhafazasına ve bu suretle dinin maslahatlarının ıslahına önem göstermek öncelikli farzlardandır. Halkın ıslahı, Müslümanların işlerinin ıslahına dayanır. Çünkü ehl-i İslâm iyiliklerde yardımlaşmakla memurdur ve insanların faydasına hizmette bulunmakla ecir kazanır. İslâm âmmenin selametinden sorumludur. Selamet ise İslâm’dadır.”

Yeni sayımızda buluşmak temennisisiyle...

İÇİNDEKİLER

GÜNDEM

04

21. Asırda 5. Nesil Savaş/Sessiz Savaş Kapsamında Siber Savaş
Burhanettin CAN

11

Dünya Dekolonizasyon Forumu
Mehmet AKIN

15

Çocuk ve Adalet
Cihan AKTAŞ

17

Küresel Rekabetin
Yeni Cephesi Mali
Mehmet BEYHAN

21

ORTADOĞU'DAN DÜNYAYA

DOSYA

29

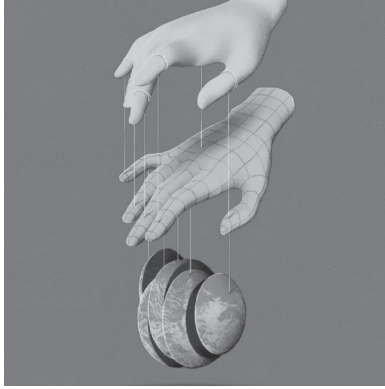
Eğitimden Önce Ahlak Sorunu
Mustafa AYDIN

34

Dijital Yetimlik:
Dijital Kültür Çağında
Çocukluğun Yalnızlaşması
Celalettin VATANDAŞ

41

Değerler Temelli Bir Nesil ve
Akran Zorbalığıyla Mücadele
Metin ALPASLAN

48

Seçmeli Dersleri Zorunlu Ders
Müfredatına Nasıl Taşıyabiliriz?
Kâmil YEŞİL

54

Merhameti Tavsiye Etmek
Abdullah YILDIZ

57

Yeni Kuşak Neden Bu Kadar
Agresif?
Mehmet Furkan ÖREN

Umran

Sahibi
Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş. Adına
Şemseddin Özdemir

Genel Yayın Yönetmeni
Cevat Özkaya

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Metin Çiğrıkçı

İdare Merkezi
Bereketzade Mah. Okçumusa Cad.
Bank Han No: 11 Kat: 3 Şişhane
Beyoğlu/İstanbul
Tel: (0212) 293 90 41
(0543) 281 58 85
www.umrandergisi.com.tr
editorumrandergisi@yandex.com
aboneumrandergisi@yandex.com

Temsilcilikler
Ankara: (0312) 418 12 77
İzmit: (0542) 250 75 77
Trabzon: (0462) 321 95 44

Görsel Yönetmen
Tekin Öztürk

Baskı: Çınar Basım Matbaacılık ve Yay.
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Cd. Ata Han No: 34 K: 5
Bağcılar - İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00

Haziran 2026 Sayı: 382

(İlk yayın tarihi: 1991 Bülten,
1993 Umran adıyla)
Yaygın, süreli, ayda bir yayımlanır.
Yazıların ve ilanların sorumluluğu
sahiplerine aittir. Bu dergi basın
meslek ilkelerine uymayı taahhüt
eder. Umran dergisi TÜRDEB ve
DERGİBİR üyesidir, Kültür ve Turizm
Bak. Kurumsal Abonesidir.

KRİTİK

61

Yapay Zekâ ve İnsan Gibi
Düşünmek için Mücadele

Ryan KEMP

64

Gazze'yi Düşünmek
Ne Demektir?

Jake ROMM

YAŞAYAN İSLÂM

70

Cuma Kayıtları
Kuyu Karanlığında Bekleyiş

Aytaç ÖREN

72

İslâm'ı Anlamak ve
Geleceğe Yürümek

Mehmet Sefa YALÇIN

75

Yabancılaşmayan Bir İnsan:
Sadık Kılıç

Musa BALCI

KÜLTÜR SANAT

78

Kamerun'da Durmuştu Zaman
Üzerine

Günay BULUT

Nasıl Abone Olabilirsiniz?

- Umran Dergisi'ne abone olmak veya aboneliğinizi yenilemek için 0212 293 90 41, 0543 281 58 85 abone hattımızı arayabilirsiniz.
- www.umrandergisi.com.tr sitemizden Abone Formu'nu doldurarak abone olabilirsiniz.

Abone Ücretleri (Yıllık/12 Sayı)

Yurt içi: 2.250 TL (Öğrenci: 2.000 TL), Yurt dışı: 120 Euro

Birim Fiyatı: 225 TL

Abone Ücretini Nasıl Ödeyebilirsiniz?

- Posta Çeki hesabımıza abone ücretini yatırabilirsiniz.
Posta Çeki Hesap No: 654482 Alıcı Adı: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.
- Banka Hesap numaramıza havale edebilirsiniz.
Banka Hesap No: 8515535-2
IBAN: TR46002050000851553500002 Kuveyt Türk
Hesap Sahibi: Pınar Yayınları Tic. ve San. A.Ş.

21. ASIRDA 5. NESİL SAVAŞ/SESSİZ SAVAŞ KAPSAMINDA SİBER SAVAŞ

BURHANETTİN CAN

“Düşmanınızı ve kendinizi yeterince iyi tanıyorsanız, yüzlerce savaşa girseniz bile sonucundan korkmazsınız. Kendini tanıyıp düşmanını tanımayan kazanılan her zaferin yanında mutlaka yenilgi de olacaktır. Ancak ne kendini ne de düşmanı tanımayan her savaşta yenilmeye mahkûm olursun.”

Sun Tzu¹

Cep telefonları dâhil tüm ‘akıllı’ sistemlerin siber saldırılarda silah olarak kullanılabilirliğini biliyoruz. Bunun temel sebebi bu sistemlerin gittikçe yaygınlaşması hemen hemen her alana girmesidir. Her geçen gün böylesi sistemlerin kapsam alanı genişlemekte ve de çeşitlenmektedir. Nano teknolojiden piko teknolojiye doğru gidildikçe bu genişleme ve yaygınlaşma daha da artacaktır.

Mevcut ‘akıllı sistemler’; bilgisayar/telefonlar ve aksesuarları, sağlık teknolojileri, ev cihazları, giyilebilir teknolojiler, arabalar ve otonom araçlar, endüstriyel ve altyapı sistemleri, finansal sistemler, telekomünikasyon sistemleri, ulaşım ve altyapı sistemleri, şehir teknolojileri, tarım cihazları, askerî ve savunma sistemleri, otonom deniz araçları, dronelar ve otonom uçan cihazlar ve robotlar şeklinde sıralanabilir. Mevcut ya da var olabilecek tüm ‘akıllı sistemler’, insanların, toplumların, devletlerin aleyhine tahrip edici bir şekilde kullanılmıştır ve de gittikçe daha da tahrip edici bir şekilde kullanılacaktır. İblis’in yolundan gidenlerin uygulayacağı temel strateji, İblis’in stratejisi olacaktır (7/A’râf, 16-17).

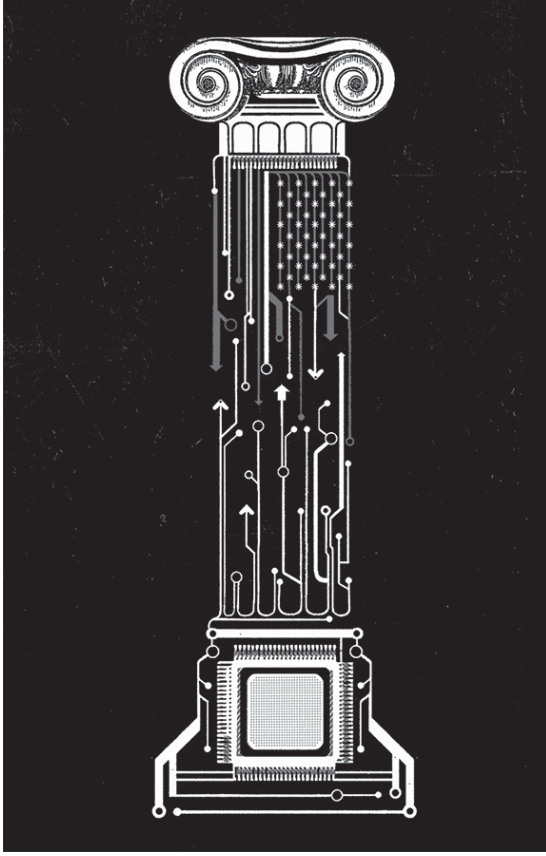
1 Sun Tzu, *Savaş Sanatı*, çev. Gizem Özdemir, Pınar Yayınları, İstanbul, 2023, s. 17.

Bu yazıda 5. nesil savaşlar kapsamındaki siber savaş teorisi ele alınıp değerlendirilecektir. Ancak konunun daha iyi anlaşılabilmesi için siber savaş merkezli olarak geçmiş savaşların analizi, temel özellikleri ana hatları ile ele alınarak bir altyapı inşa edilmeye çalışılacaktır.

SAVAŞLARIN TASNİF EDİLME KRİTERLERİ VE SAVAŞ TÜRLERİ

Cennette Hz. Âdem ile İblis arasında başlayan mücadele, Hz. Âdem ile eşinin yeryüzüne gönderilmesi ile sonuçlanmamış, Hz. Âdem’in nesilleri arasında tarih boyu devam etmiş ve de kıyamete kadar da sürecektir. Farklı renk, dil, boy, kabile, kavim, aşiret, millet ve de ümmetlerin ortaya çıkışı ile bu mücadeleler çeşitli vasıtalarla değişik şekiller almıştır. Mücadelelerin vasıtası, şekli, büyüklüğü, katılanı ne olursa olsun bu mücadeleler için genelde *savaş* kavramı kullanılmıştır. Bu kavram zamanla karmaşıklaşmış, vasıtaları, şekli değişmiş fakat ana amacı ve hedefi değişmemiştir.

Tarihte çok büyük kültürel, sosyolojik, ekonomik, siyasi ve teknolojik değişimlerin meydana geldiği dönemlerde insanların, toplumların ve de sistemlerin değerlerinde, alışkanlıklarında, kullandıkları araç ve yöntemlerde çok büyük değişiklikler vuku bulmuştur. Zamanla teknolojik değişim gittikçe ağırlık kazanmış ve de değişimin âdeta merkezine oturmuş ve savaşların her boyutunu ciddi ölçüde değiştirmiştir. Teknolojik değişimi yakalayıp üretim yapanlar hem bölgelerinde hem de küresel düzlemde etkili olmuşlar, çevrelerinde ağırlık merkezi hâline gelmişlerdir.

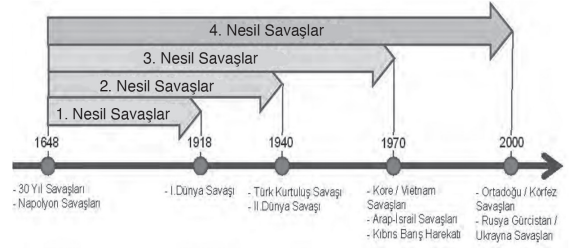
Teknolojik değişimlerin en etkili olduğu alanlardan biri de savaşlardır. Gelişmeler savaşların yapısı, şekli ve muhtevası, kullanılan askerî taktik ve stratejiler, örgütlenme biçimleri ile sistemler, kullanılan araç ve gereçler üzerinde çok ciddi etkiler doğurmuştur. Süreci okuyup gerekli atılımları yapanlar kazanmış, bunu yapamayanlarsa kaybetmiştir. Hatta tarih sahnesinden silinmişlerdir.

İnsanlığın başlangıcından bugüne kadarki savaşlar değişik ölçütler kullanılarak tasnif edilmiştir. Savaşları sınıflandırmada kullanılan kıstaslar genellikle şunlardır: Savaşın amacı, mahiyeti, muhtevası, karakteri, kullandığı unsurlar, unsurlarındaki değişimler, taraftarları, nasıl olduğu, hedeflerindeki değişimler, aldığı şekil. Bunlar göz önüne alınarak savaşlar; *nicel verilere, analiz düzeyine, kullanılan askerî unsurlara, amaçlarına, taraflarına ve tarihsel süreçlere/nesillere* göre farklı türlere ayrılmıştır.² Bu savaş türleri daha alt sınıflara

² Ebru Canan-Sokullu, "Savaş Türleri", *Güvenlik Yazıları Serisi*, 2019, sayı: 22.

Soğuk Savaş'ın bitişinden sonra ABD, SSCB coğrafyasındaki yeni devletleri NATO'ya alarak, onlarla ittifak kurarak tek süper güç hâline gelmiştir. Rusya'yı batıdan, Çin'i de güneyden kuşatacak tarzda bir genişleme stratejisi geliştirmiştir.

ayrılarak analiz edilmektedir aynı zamanda. Burada bizi ilgilendiren *tarihsel süreçlere/nesillere* göre savaş türleridir. Siber savaşlar, bu kategori kapsamındadır. Bu tür ile ilgili yapılan sınıflandırmada kullanılan teknolojiler merkeze alınmıştır. Doğal olarak teknolojilerdeki gelişim zamanla ortaya çıkmıştır, teknolojinin mahiyetine bağlı olarak da süreç ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Nesillere göre yapılan savaş sınıflandırması şu şekildedir: 1. nesil savaşlar (1648-1918), 2. nesil savaşlar (1918- 1945), 3. nesil savaşlar (1945-1989), 4. nesil savaşlar (1989-2000/2014), 5. nesil savaşlar/hibrit savaşlar/sessiz savaş (2000/2014---) (Şekil 1).³

Şekil 1: Savaşların dört nesil olarak tarihî süreci⁴

Genel olarak nesil savaşlarının hem başlangıç ve bitiş tarihleri hem de muhteva ve kullandıkları araçlara ilişkin bir mutabakat yoktur. Tarihler ve muhteva uzmanlara göre değişmektedir.

1. nesil savaşlar insan gücü, 2. nesil savaşlar ateş gücü, 3. nesil savaşlar sanayinin sağladığı

- ³ Ebru Canan-Sokullu, *agm*. Ufuk Uras, "Beşinci Nesil Savaş/Sessiz Savaş", Harkul Savunma Araştırma Merkezi, Kasım 2020. Şengönül Abdullah, *Dördüncü Nesil Savaş Kapsamında Türkiye için Stratejik Tartışmalar*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Konya, 2018.
- ⁴ Mustafa Şenol, "Hibrit Savaş Kapsamında Siber Savaş ve Siber Caydırıcılık", *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, Şeref Sağıroğlu, Mustafa Alkan, ed. Grafiker Yayınları, Ankara, 2018, s. 180-195.

güç üzerine inşa edilmiştir⁵. Tarafların sahip olduğu imkânlar göre savaşlar şekillenmiş, kazanan ve kaybedenler belirlenmiştir. 3. nesil savaşlar sahip olunan sanayi imkânlarına göre mensuplarına oldukça yüksek hareket kabiliyeti kazandırmıştır. Uçak ve gemi sanayisindeki gelişmeler, bunları elinde bulduranlara kuvvetlerini, karadan, havadan ve denizden çok uzak mesafelere, düşmanın derinliklerine hızlıca ulaştırma imkânı vermiş, harekât kabiliyetlerini artırmıştır. Uçak gemileri, denizaltılar, süpersonik uçaklar, havada uçaklara yakıt imkânı sağlanması, savaş sanayiinde meydana gelen baş döndürücü gelişmeler, atom, hidrojen bombaları gibi nükleer silahların geliştirilmesi, tahrip güçlerinin artırılması, 3. nesil savaşta öne çıkan özelliklerdir. Görülebileceği gibi ilk üç nesil savaşlarda devlet merkezli askerî faktörler baskındır.

4. NESİL SAVAŞLARIN TEMEL ÖZELLİKLERİ

Bu savaşlar, SSCB'nin çöküşü başka bir ifadeyle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile dijital dönüşümün/siber uzayın/yapay zekânın ortaya çıktığı döneme kadarki savaşlardır. Bu süreçte ABD, SSCB coğrafyasındaki yeni devletleri NATO'ya alarak, onlarla ittifak kurarak tek süper güç hâline gelmiştir. Rusya'yı batıdan, Çin'i de güneyden kuşatacak tarzda bir genişleme stratejisi geliştirmiştir. Ayrıca dünyanın birçok bölgesinde çeşitli krizler, bölgesel savaşlar çıkartarak etki alanını genişletme gibi bir stratejiyi yürürlüğe sokmuştur.⁶ ABD'nin bu stratejisine karşı Rusya, 2013'te Gerasimov doktrinini, "kontrol edilen kaos", inşa ederek 2014'ten itibaren "doğrusal olmayan savaş" adını verdiği doktrini yürürlüğe sokmuştur.⁷

5 Ufuk Uras, *agm*.

6 Ufuk Uras, Beşinci nesil Savaş/ Sessiz Savaş, Harkul Savunma Araştırma Merkezi, Kasım 2020

7 Mustafa Şenol, *agm*. s.180- 195. Valeriy Gerasimov, "Öngörülebilir Bilimin Değeri, Yeni Meydan Okumalar Savaşın Şekil ve Usullerini Yeniden Değerlendirmeyi Gerekletmektedir", çev. Kemal Üçüncü. <https://odatv4.com/analiz/cok-konusulan-gerasimov-doktrininedir-03051855-138093>. Ali Gök, *Hibrit Savaşlar: Rusya'nın Afganistan (1979) Ve Ukrayna(2014) Askerî Müdahaleleri İle İsrail-Lübnan Savaşları (1982, 2006) Örnek Olayları Işığında Tarihsel Mukayeseli Bir İnceleme*, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2019, s. 13- 30; 81-100. Ali Nedim Karabulut, "Eski Savaş, Yeni Strateji: Rusya'nın Yirmi Birinci Yüzyıldaki

İlk üç nesil savaşta çok önemli görülmeyen ve öne çıkmayan askerî faktörlerin dışında sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik, psikolojik faktörler ve farklı insan unsurları sürece dâhil olmuştur. 4. nesil savaşta devlet güçlerinin yanı sıra devlet dışı aktörler olarak paralı askerler, özel askerî şirketler, teröristler, aşiretler, mezhepler, etnik unsurlar vb. sürece katılmış ve bir asimetri ortaya çıkmıştır. Bunlar, stratejinin, taktiklerin ve operasyonların önemli unsurlarına dönüşmüştür. Dolayısıyla harekâtın ağırlık alanı değişmiş, askerî harekât "kritik arazilerden" yerleşim bölgelerine, şehirlere kaymış, siviller ile savaşçılar iç içe geçmiş, aralarında görünür bir şekilde ayırım yapmak ciddi bir şekilde zorlaşmıştır. Bu sebeple "halkın içinde savaş kavramı" ortaya atılmıştır. Savaşın ağırlıklı olarak sivil yerleşim bölgelerine kaymasından dolayı konvansiyonel güçlerin kullanılması da çok zorlaşmıştır. Bununla birlikte 4. nesil savaşların kendisinden önceki savaşların üzerine inşa edilmiş olduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. Ancak yeni yetenekler, imkânlar ve süreçler sisteme dâhil edilmiştir.

4. nesil savaşlarda ana hedef, kargaşa ortamı inşa ederek hedefe konan ülkeyi, ülkedeki yönetimi zayıflatmak, iş yapamaz hale getirmek, siyasi olarak yalnızlaştırmak ve yıllar süren düşük yoğunluklu bir çatışma içine sokarak yenmektir. Bu bağlamda bu savaşların özelliklerinden bazılarının hatırlanmasında fayda vardır:

- Stratejiler, etki odaklı harekât ve gözlem, yönlendirme, karar ve harekât döngüsü ile inşa edilip uygulamaya sokulmaktadır.
- Ana hedef, hedef ülkeyi yıpratmak, hedef ülkenin yönetimi ile halkının arasına açmak, ülke yönetiminin iradesini felç ederek çökertmek; karar veremez hâle getirmek, toplumsal dayanışmasını yıkmaktır. Bu sebeple düşmanı bir arada tutan temel değerlerine, eğitim ve ekonomik değerlerine zekice, sinisce, doğrudan ve dolaylı saldırılar düzenlemek, merkezî öneme sahiptir. Ana hedef, ekonomik ve eğitim sistemini çökertmektir. Bu amaçla insan hakları ve diğer algı tabanlı operasyonlar zenginleştirilmekte, küresel

Hibrit Savaş Doktrini ve Ukrayna Krizi'ndeki Uygulaması", *Uluslararası İlişkiler*, cilt: 13, sayı: 49, 2016, s. 25-42.

电子云

数字化转型首选
客户的共同选择

400-020-9900
sales@gientech.com
www.gientech.com

Dünya Yapay Zekâ Konferansı, Şanghay, Temmuz 2025

- düzemde ekonomik gizli ambargolar uygulanmaktadır. Etnik ve mezhebî farklılıklar, zengin-fakir, yöneten-yönetilen üzerinden dinî farklılıkların fay hatlarına enerji yüklenerek silah kullanmadan düşman unsurlar, kendi iç dinamikleri üzerinden uzun süreli çatışma ortamına çekilerek zayıflatılması hedeflenmektedir. Siyasi iktidarın ve devletin meşruiyeti günlük hayatta tartışmanın merkezine yerleştirilmektedir. Zihni ve fikri kafa karışıklığı sürekli kılınmaya çalışılmaktadır.
- Bu savaşlarda teknoloji ağırlık merkezidir. Yüksek teknolojiye sahip silahları kullanan küçük bir askerî birlik daha etkin hâle gelmiştir. Silahlı insansız hava araçlarının kullanılması ile operasyonlar çok etkili olmaya başlamıştır. Bu sebeple düzenli ve düzensiz savaş görevlerini başarıyla yerine getirebilecek, hareket yeteneği yüksek askerî yapılanış mecburiyeti vardır. Askerî operasyonların planlanmasında ve uygulanmasında askerî olmayan yetenekler önemli ve etkindir. “Devlet dışı aktörler” etkin duruma gelmekte, taşeronlar kullanılmakta, özel askerî şirketler sürece katılarak vekâlet savaşları yapılmakta, iç savaşlar/ayaklanmalar çıkarılmakta, terör saldırıları yoğunlaşmakta, asimetrik çatışmalar yaygınlaşmakta ve de sivil ölümleri artmaktadır. Düşmanı imha etme yerine iradesini çözerek teslim olmasını sağlayacak fiziksel ve fiziksel olmayan “etki odaklı harekât yaklaşımı” baskın duruma gelmiştir.
 - Saldıran devlet, ülke, genelde saldırıyı bizzat kendisi yapmamakta, “vekâlet savaşları” stratejisini hayata geçirerek kendisini gizlemek-

tedir. Ajanlar, teröristler ve silahlı gruplar, gizlenmek ve daha kolay hareket edebilmek için toplumun içine girmektedirler. Bu sebeple teröristlerle, ajanlarla siviller arasında ayırım yapmak zorlaşmaktadır.

- Bu savaşlarda önemli unsurlardan biri de göçmen savaşçılar ve göçmenlerdir. Bu insan unsurları kullanılarak hedef ülkenin sosyolojik yapısı zayıflatılmaya ve de ülke dolaylı bir şekilde işgal edilmeye, parçalanmaya çalışılmaktadır.
- Bu savaş türünde baskın güç, dijital teknolojiye gelişmeler olduğundan medya, sosyal medya, ağlar üzerinden yürütülen bilgi savaşları ve psikolojik savaşla muhalif karar vericilerde kafa karışıklığı meydana getirilerek kolay ve doğru karar vermeleri engellenmeye çalışılmaktadır.
- Oldukça karmaşık psikolojik savaş yürütülerek medya ve sosyal medyada yönlendirilmiş haberler üzerinden halkın kafası karıştırılarak devlete, yönetime karşı güvensizlik inşa edilmeye ve halk tabanında ümitsizlik ve öfke oluşturulmaya çalışılmaktadır.
- 3. nesil savaşlardaki “konvansiyonel askerî yetenekleri”, “konvansiyonel olmayan tehditlere karşı kullanmada ciddi zorluklar ortaya çıkmış”; uçaklar, tanklar, füzeler ve toplar gibi etkili konvansiyonel silah sistemleri eskiye nazaran daha etkisiz hâle gelmiştir. “Hiyerarşik ve büyük askerî teşkilat yapıları”, “klasik askerî planlama ve karar alma süreçleri” ve “operasyonların yönetimindeki usul ve esaslar” eskiye nazaran çok zayıflamıştır. Bu sebeple 4. nesil savaşlarda askerî

Dijital teknoloji, yapay zekâ teknolojisi, nanoteknoloji ve biyoteknolojide meydana gelen korkunç değişim ve gelişim, 4. nesil savaşların mantığını çok etkilemiş, doktriner değişikliklere sebep olmuş, belirsizlikleri ve asimetrik etkileri artırmış, bilgi savaşlarını hızlandırmıştır.

kuvvetler, bilgi teknolojilerinden çok daha fazla yararlanmakta, ağ tabanlı bir yönetim oluşturularak, birlikler küçültülmekte ve karargâhlar büyütülmektedir.⁸

5. NESİL SAVAŞLAR/HİBRİT SAVAŞLAR SESSİZ SAVAŞ

Siber savaşlar, 5. nesil savaşlar kapsamında değerlendirildiğinden bunların ana özelliklerinin ve diğer savaşlardan farklı yönlerinin değerlendirilmesi şarttır.⁹ Dijital teknoloji, yapay zekâ teknolojisi, nanoteknoloji ve biyoteknolojide meydana gelen korkunç değişim ve gelişim, 4. nesil savaşların mantığını çok etkilemiş, doktriner değişikliklere sebep olmuş, belirsizlikleri ve asimetrik etkileri artırmış, bilgi savaşlarını hızlandırmıştır. Teknolojik gelişmelere bağlı olarak 4. nesil savaşlara siber savaşın ve drone savaşlarının eklenmesi ile 5. nesil savaşlar ortaya çıkmıştır. Bu isim üzerinde genel bir mutabakat yoktur. ABD'nin 2018 tarihli "Ulusal Askerî Stratejisi"ndeki yaklaşımları, Rusya'nın 2014'teki "doğrusal olmayan savaş", ABD tarafından "varoluşsal düşman" konumuna yerleştirilen Çin'in 2015'teki "bilgi tabanlı savaşı kazanma" konsepti 5. nesil savaş kapsamında yapılan isimlendirmeler olarak değerlendirilebilir.¹⁰

8 Ufuk Uras, *agm*. Abdullah Şengönül, *age*. Yücel Özel, Ertan İnaltekin, Melih Arda Yazıcı, "Savaşın Değişen Modeli: Hibrit Savaş", Milli Savunma Üniversitesi, İstanbul, 2018, no: 18/02. Yusuf Özer, "Savaşın Değişen Karakteri: Teori ve Uygulamada Hibrit Savaş", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2018, 7(1), s. 29-56.

9 Hibrit/sessiz savaşla ilgili ayrıntılı değerlendirme için bk. Burhanettin Can, "21. Asrın Firavun ve Nemrutları Sonlarını Hazırlarken-2: Şer İttifakı'nın İslâm Coğrafyasındaki Siber Saldırıları", *Umran*, 2026, sayı: 381, s. 4-11.

10 Ufuk Uras, *agm*. Mustafa Şenol, "Hibrit Savaş Kapsamında Siber Savaş ve Siber Caydırıcılık", *Siber*

Hibrit/sessiz savaş kavramı, bünyesinde bir araya gelme imkânı bulunan farklı savaş türlerinin bir entegrasyonudur. Hibrit savaş, 4. nesil savaşlara siber savaş, dijital savaş gibi yeni savaş türlerinin eklenmesi ile ortaya çıkan çok karmaşık yeni bir savaş türüdür. Hibrit savaş yeni bir savaş türü olup aşağıda ifade edilen temel özellikler üzerine inşa edilmiş olduğundan diğer savaşlardan köklü biçimde ayrılmaktadır.¹¹

- Hibrit savaşta ana amaç toprak işgal etmek değil, hedef ülkede arzu edilen etkileri oluşturarak kendine tâbi olabilecek bir yönetimi iş başına getirebilmek ve onun üzerinden istenen her şeyi dikkatleri çekmeden icra edebilmektir.
- Hibrit savaşta, "büyük veri" (*big data*), "veri mühendisliği" (*data-mining*), sosyal-medya ve diğer internet araçları çok etkin ve önemli bir şekilde kullanılmakta ve de kullanılacak; "ağlar savaşının" ağırlığı artacaktır. Bu sebeple de "savaş her yerde olacaktır." Hibrit savaşın etkili olabileceği bu yeni alan, "siber uzay" diye isimlendirilmektedir.
- Çatışma ortamı, politik, ekonomik, psikolojik, bilişim ve propaganda faaliyetleri ile diğer askerî olmayan faaliyetlerin, sivil halkın ve gerektiğinde özel kuvvetler dâhil askerî güçlerin iç içe geçmiş bir şekilde kullanıldığı bir ortamdır. Devletler ve devlet dışı aktörler birlikte ve aynı anda hareket etmektedir. Fakat askerî dışı unsurlar baskındır ve de etkileri gittikçe daha da artacaktır.
- Hibrit savaşta, ana aktör halktır. Halk, savaşın hem amacı hem de hedefidir. Saldırılan ülkenin toplumsal hassasiyetleri, psikolojik yapısı, zafiyetleri ve sosyolojik fay hatları hedefe konmaktadır.
- Tüm güç unsurları, vasıtaları ve tüm savaş bileşenleri operasyonel/taktiksel düzeyde yenilikçi bir tarzda, en uygun şekilde birleştirilip bütünleştirilmekte ve eş zamanlı kullanılmaktadır.
- Yapılan saldırının anlaşılmasında için şuurulu bir şekilde kaos inşa edilmektedir. Saldırı önemsiz bir şeymiş gibi gösterilerek hedef

Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık, s. 181-221.

11 Ufuk Uras, *agm*. Yusuf Özer, *agm*, s. 29-56. Mustafa Şenol, *agm*, s. 181-221. Erol Işıkcı, Erman Kiraz, "Hibrit Savaş Kavramının Yeni Savaşlar Perspektifinden İncelenmesi", *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmalar Dergisi*, 2020, cilt: 30, sayı: 2, s. 253-266.

ülkenin dikkati dağıtılmakta ve de cevap vermesi engellenmeye çalışılmaktadır. Kurbağa haşlama stratejisi uygulandığından hedef ülkenin ne olduğunu anlayamaması için yapılan harekâtlar zamana yayılmaktadır.

- 5. nesil savaşların en önemli özelliklerinden biri, savaş ve barış arasındaki çizginin aşırı ölçüde bulanıklaşması ve de her geçen gün farklı, yeni yöntemler ve araçlar kullanılarak bulanıklığın daha da artmasıdır. Bulanıklık artırılarak saldırılan ülkenin, saldırıya uğradığının farkına varamaması ve de tedbir almaya lüzum hissetmemesi sağlanmak istenmektedir. Yapılan işin bir saldırı olduğu fark edildiğinde, hedefe konan ülkenin cevap verebilecek zamanı ve de hazırlığı olmamış olacak ve iş işten geçmiş olacaktır.

- Öncelikli strateji, savaşmadan kazanmak olduğundan askerî olmayan imkânlarla, araçlarla sonuç almak öne çekilecek, muharebe sahası daralacak, fakat savaş alanı genişleyecek; karar verici ülke yöneticileri üzerine daha çok psikolojik baskı uygulanacaktır. Dolayısıyla düşman kuvvetlerin imha edilmesinden ziyade, mevcut sistemlerinin işlemez hâle getirilmesi, siyasi otoritesinin yıkılması, değiştirilmesi daha da önemli olacaktır.

5. nesil savaş olan hibrit savaşla ilk dört nesil savaş, Tablo 1’de karşılaştırılmaktadır. Bu mukayese geleceğe dönük bir projeksiyon ortaya koyması açısından önemlidir.

Konsept	Hibrit savaş ile benzerlikleri	Hibrit savaşın farklılıkları
Topyekûn Savaş (Total War)	Ekonomik altyapı hedefleri arasındadır Ekonomik yeteneklerin kullanılması	Asimetrik taktiklerin veya konvansiyel olmayan güçlerin sınırlı kullanımı
Sınırsız Savaş (Unrestricted Warfare)	Askerî, siyasi ve ekonomik yeteneklerin kombinasyonu Konvansiyonel ve asimetrik taktiklerin kullanımı	Son derece geniş ve savaş alanı ile sınırlı değil Gelecekte tüm savaş türlerinin yerini alacağına inanılıyor
Birleşik Savaş (Compound Warfare)	Düzenli ve düzensiz kuvvetlerin aynı anda kullanılması Birleştirilmiş komuta ve kontrol	Konvansiyonel ve geleneksel olmayan kuvvetler savaş alanında birleşmez
Dördüncü Nesil Savaş (4th Generation Warfare)	Askerî, siyasi ve ekonomik yeteneklerin kombinasyonu Konvansiyonel ve geleneksel olmayan kuvvetlerin kullanımı	Sivil ve ekonomik hedeflere taarruza odaklı Tamamen entegre olmayan konvansiyonel ve düzensiz kuvvetler

Tablo 1: Hibrit savaşın diğer savaş konseptleri ile karşılaştırılması¹²

SONUÇ: SİBER UZAY VE SİBER SAVAŞ

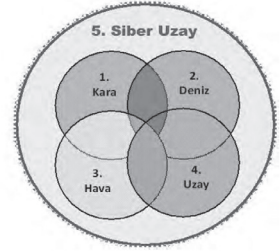
Dijital teknolojinin baş döndürücü bir şekilde gelişmesi ve genişlemesi ile ağ merkezli yeni bir savaş türü olan siber savaşlar ağırlık kazanmış

12 Erol Işıklı, Erman Kiraz, *agm*.

ve de her geçen gün önemini ve de ağırlığını gittikçe artırmaktadır.¹³ Dijital teknolojideki bu gelişim, hibrit savaşa beşinci savaş alanı olarak yeni bir alan ve de yeni bir savaş eklemiştir: “Siber uzay”, “siber savaş”. Siber uzayın meydana gelmesi ile birlikte saldırılar, uzaydan yere, yerden uzaya ve uzaydan uzaya şeklinde vuku bulacaktır (Şekil 2).

➤ Savaş Alanlarının Tarihi:

- Kara
- Deniz
- Hava (20. Yüzyıl)
- Uzay (1957’den sonra)
- **Siber Uzay (21. Yüzyıl)**

Şekil 2: Beşinci savaş alanı siber uzay¹⁴

Siber (*cyber*) kavramı “internete ilişkin”, “bilişim teknolojisine ilişkin, bilgisayarlara ya da internete ait¹⁵, sibernetik ise “güdümlü bilim” anlamına gelmektedir.¹⁶ Siber uzay için literatürde değişik tanımlamalar yapılmıştır: “Bilgisayar ağları üzerinde sayısallaştırılmış bilginin iletiildiği düşünsel ortam”. “Bilgisayar ve füzelere, güneşten gelen ışıklara kadar elektronik ve elektromanyetik görüngenin kullanımı ile karakterize edilen alan”. Türkiye’nin 2016-19 Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi Belgesi’nde ise şöyle denmiştir: “Tüm dünyaya ve uzaya yayılmış durumda bulunan Bilişim sistemlerinden ve bunları birbirine bağlayan ağlardan veya bağımsız bilgi sistemlerinden oluşan sayısal ortam”.

Tanımlamada ağırlık merkezi, tüm dünyaya ve uzaya yayılmış olan bilişim sistemlerinin varlığıdır. Bu bilişim sistemleri, ağlarla birbirine bağlı olabilir, olmayabilir de. Her iki durumda da sayısal bir ortam vardır. Dolayısıyla siber uzay, fiziksel ve sanal olmak üzere iki ana boyu-

- 13 Şeref Sağıroğlu, “Siber Güvenlik ve Savunma: Önem, Tanımlar, Unsurlar ve Önlemler”, *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, s. 21- 45. Günzün Uluş, “Siber Güvenlik ve Savunma: Farkındalık ve Caydırıcılık”, *Siber Güvenlik ve Savunma Farkındalık ve Caydırıcılık*, s. 85-101. Mustafa Şenol, *agm.*, 180-195. Uras Ufuk, *agm*.
- 14 Mustafa Şenol, *agm*.
- 15 B. Orhan Doğan, *Living English Dictionary: İngilizce Türkçe; Türkçe-İngilizce Sözlük*; Living Diamond, Kılavuz Yayınları, 2013
- 16 *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara, 2005.

ta sahiptir. Siber uzayın fiziksel yapısı, bilgisayarlar, akıllı telefonlar, her türlü akıllı nesnelere, sayısal elektronik cihazlar, algılayıcılar, uydular, sistemleri, bütün bilgisayar ağlarını içeren, internet ve her türlü bilgi ve iletişim sistemleri ve kullanıcılardan oluşmaktadır. Buna karşılık siber uzayın sanal yapısı ise fiziksel yapıdaki işletim sistemleri, yazılım ile üretilen, iletilen ve depolanan her türlü veri ve bilgileri ihtiva etmektedir.

Siber uzayın fiziksel ve sanal yapısı, hibrit savaş denklemindeki her türlü terör olayları dâhil tüm saldırılar, kültürel, psikolojik, sosyolojik, ekonomik, diplomatik ve askerî savaşlar için çok cazip hale gelmiştir. Bu sebeple siber uzay, hibrit savaş denklemine siber savaşların cereyan ettiği ve de şiddeti artarak devam edeceği bir ortamdır. Siber uzayda hâkimiyet tesis edenler veya siber ortamda etkin olanlar, burada varlık gösteremeyenler üzerinde her türlü baskıyı uygulayarak istediklerini almak isteyeceklerdir. Bu gelişme, tüm uluslararası ilişkileri etkileyecek ve ona yeni bir renk ve vecheye kazandıracaktır.

Siber uzayla ilgili olduğu gibi siber savaşla ilgili de çok farklı tanımlar yapılmaktadır, muhtemelen gelişmelere bağlı olarak da bunlara yenileri eklenecektir. "Bilgisayar sistemlerinin düşman sistemlerine zarar vermek veya yok etme maksadıyla kullanıldığı bir savaş tipi." "Düşmanın politik, askerî veya ekonomik bilgilerine ve bilgi sistemlerine zarar vermek veya kendi bilgilerini ve bilgi sistemlerini korumak için bilgi üstünlüğü sağlamaya yönelik faaliyetler." "Devletler veya devlet benzeri aktörler tarafından gerçekleştirilen, kritik ulusal altyapıları, askerî sistemleri veya ülke için önemli endüstriyel yapıyı tehdit eden, simetrik veya asimetrik, saldırı veya savunma maksatlı dijital ağ faaliyetleri." "Siber ortamda bilişim sistemleri kullanılarak bilişim sistemlerine yönelik saldırılar ile bunlara karşı alınan güvenlik tedbirlerinden oluşan faaliyet ve mücadeleler bütünü." "Sahip olunan siber varlıkları ulusal çıkarlar ve menfaatler çerçevesinde korumak için karşı tarafın bilişim sistemlerine zarar vermek, hizmetlerini durdurmak veya bozmak için bir başka ülkenin bilişim teknolojisi sistemlerini yavaşlatmak, bozmak,

hizmetini aksatmak veya ele geçirmek amacıyla yapılan saldırılar; yapılacak saldırılara karşı koymak için başvurulmuş bir durumdur."

Tanımların hepsinin ortak paydası, siber uzay ve siber uzayda bilgisayar ağları üzerinden yapılan saldırı ve savunma hareketleridir. Dolayısıyla bu savaş türünün kendi içerisinde barındırdığı özel kurallar bulunmasına rağmen ağırlık merkezi kuralsızlık, bilinmezlik, sürprizler, simetrik, asimetrik ve hibrit her türlü yaklaşımlardır. Bu sebeple tahmin edilmesi, öngörülerin yapılması zor özel bir dünyası vardır. Siber savaşla birlikte savaş her yerde olacak, bu bağlamda âdeti zaman ve mekân ortadan kalkmış gibi olacak ve savaşlar kesintisiz olacaktır. Bu savaşta asıl amaç, toprak işgal etmek değil; gerekli ortamı ve etkileri inşa ederek karşı tarafın iradesini felç ederek teslim almaktır. Bu sebeple stratejik aklın çok yoğun, dikkatli ve de hassas bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bu süreçte duygusallığa asla yer yoktur ve de hissî davranılmamalıdır.

Hak ile batıl arasında savaş kıyamete kadar şiddetlenerek devam edecektir. Bu sebeple İblis'in Allah'a isyan ederek yaptığı yemin asla unutulmamalıdır; İblis ve onun batıl yolundan gidenlerin yapacağı askerî saldırılar dâhil her türlü siber saldırıya hazır olunmalı, gereği yapılmalı, onlara fırsat verilmemelidir. İblis'in yemininde insan beynindeki farklı karar merkezlerine, psikolojik ve biyolojik merkezli (çip takma olgusu) siber saldırı yapacağı gerçeği vardır ve bu asla unutulmamalıdır: "(İblis) dedi ki: 'Madem öyle, beni azdırdığından dolayı onlar(ı insanları saptırmak) için mutlaka senin dosdoğru yolunda (pusu kurup) oturacağım.' 'Sonra da muhakkak önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından kendilerine sokulacağım. Onların çoğunu şükredici bulmayacaksın.'" (7/A'râf, 16-17).

Ve şunu hep hatırlayalım, Allah buyurdu ki: "Onlardan güç yetirdiklerini sesinle sarsıntıya uğrat, atlıların ve yayalarının onları üstüne yaygarayı kopar, mallarda ve çocuklarda onlara ortak ol ve onlara çeşitli vaatlerde bulun. Şeytan, onlara aldatmadan başka bir şey vadetmez. Senin benim (muhtlis) kullarım üzerinde hiçbir zorlayıcı gücün (hâkimiyetin) yoktur. Vekil olarak Rabbin yeter." (17/İsrâ, 64-65).

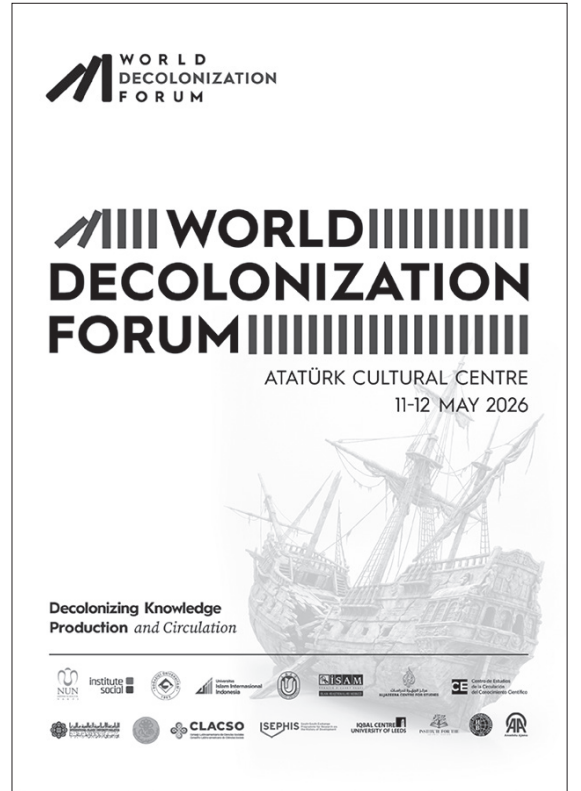
DÜNYA DEKOLONİZASYON FORUMU

MEHMET AKIN

Yıllar yılı liberal demokrasi ve piyasa kapitalizmi, insanlığa birçok modelden biri hüviyetiyle değil, evrensel normlar şeklinde sunuldu. Milyonlarca insanın değişimin imkânsızlığına ikna edilmeleri ve kapitalizm içinde çoktandır zuhur eden çatlaklara bakmaması bununla bağlantılıdır. Dünyanın niye böyle olduğuna kafa yoran Frantz Fanon gibi eleştirmenler ise gerçek dekolonizasyonun sadece siyasi kontrolün değil, aynı zamanda eşitsizliği sürdüren küresel yapıların da ortadan kaldırılmasını gerektirdiğini ileri sürdü.

Çok söylendiği üzere, küstah ABD'nin küresel güç vasfıyla ortaya çıktığı Soğuk Savaş sonrasında geriye kalan tek kutuplu dönemin beklenenden daha kırılğan olduğu ispatlandı. Afganistan ve Irak'ın işgali, Filistin'de süregelen soykırım, 2008 küresel finans krizi, korona salgını, Çin'in azmanlaşması, parça parça sökme, ayırma ve yıkma teşebbüsü olarak Venezuela, İran krizi, enerji şokları, tedarik kesintileri ve jeopolitik dalgalanmalar küresel düzenin temeli diye sunulan modelin bağrındaki yapısal zaafı iyice gün yüzüne çıkardı.

Hegemon güçlerin sınırlılıklarının fark edilmesi birçok ülke için çok kutuplu bir dünyanın ortaya çıkışı, daha fazla stratejik otonomi sunmaktadır. Artık tek bir süper gücün hâkimiyetinde bulunmayan, savaş hâlinin sivil bir hâlin içine aktarılmasıyla uç durumların normalleşmeye başladığı bir düzende, devletler "geçip

gidiyoruz"un dışında ortaklıklarını çeşitlendirebilir, daha elverişli ekonomik düzenlemeleri müzakere edebilir ve dış siyasi baskıya direnebilir duruma geldi. Bu değişim, dünyanın dekolonizasyonu açısından ayrıca önemlidir. Ülkeler, ekonomik rekabet, jeopolitik çekişme ve bölgesel çatışmaların ötesine geçerek farklı iş birliği ve bölgesel ittifaklardan yararlanarak alternatif bilgi düzenleri ortaya koyabilir durumdadır.

Mireille Fanon Mendès-France

Salman Sayyid

KÜRESEL DÜZENİ DEKOLONİZE ETMEK

Devlet politikalarının ötesinde bilgi üretimi, eğitim ve toplumsal bilinç düzeyinde işleyen bir özgürleşme süreci olan “dekolonizasyon” kavramı dünyadaki geçiş sürecini anlamak için hayati bir çerçeve sunmaktadır. Mesela ABD’de Filistinliler ile İsraililer hakkındaki akademik bilgi ile medya bilgisi arasında büyük bir uçurum oluşmuş durumdadır. Gerçi bu 1980’lerden itibaren akademik çalışmaların Filistinlilerin 1948’de yaşadıklarına ilişkin anlatıları doğrulamasıyla irtibatlıdır esasen. Ne var ki Filistinliler ve Siyonist İsrail’in onlara yaşattığı/yaşatmaya devam ettiği zulümler hakkındaki muazzam bilgi birikimi somut politikalara yön verecek kudretten mahrum hâlâ. Hâsılı soykırım zamanlarında şunu hep hatırdta tutmak lazım: Avrupa ile Amerika’nın oluşturduğu Batı’nın “kültürel, askerî, siyasi, entelektüel anlamda kontrolünü” sürdürdüğü neokolonial zamanlardayız.

Ayrıca çoğu zaman Çin, Rusya ve BRICS ülkelerinde görüldüğü üzere devlet destekli siyasi ve ekonomik projeler hüviyetiyle meydana gelen Batılılaşmadan uzaklaşma ile dekolonizasyon karıştırılmamalı. Dolayısıyla klasik sömürge yönetimlerinin büyük ölçüde sona ermesine mukabil kolonyalizmin askerî güç, finans sistemi, dolar hâkimiyeti ve küresel medya aracılığıyla varlığını sürdürdüğü göz ardı edilmemeli. Diğer yandan genellikle siyasi bağımsızlıkla ilişkilen-

dirilse de dekolonizasyon esas itibarıyla küresel sistemlere gömülü kalıcı eşitsizlik yapılarının ortadan kaldırılmasını ifade etmektedir. Ne olursa olsun, dünyanın sonsuza değin genişleyebilir olmadığını bildiren Achille Mbembe gibi düşünürler, sömürgeci mantıkların uluslararası hiyerarşileri, iktisadi ilişkileri ve küresel yönetişimin dilini şekillendirmeye devam ettiğinin altını çizmişti. Çünkü küresel düzeni dekolonize etmek, jeopolitik hizalanmaları değiştirmekten daha fazlasını şart koşar; kurumların, normların ve ekonomik yapıların dönüştürülmesini zorunlu kılar. Bu ise küresel finans kurumlarındaki oy sistemlerinin değiştirilmesini, ticaretteki tarihsel adaletsizliklerin ele alınmasını ve Küresel Güney’den gelen seslerin küresel politikanın şekillendirilmesinde merkezî bir rol üstlenmesinin sağlanmasını, en önemlisi de epistemik bağımsızlığı içerir.

Elbette kulaklara çok hoş gelen ve bir jeopolitik düzenlemeden ziyade tek kutupluluğun başarısızlığına verilen bir cevaptan başka bir anlam taşımayan çok kutupluluk, bu tür bir dönüşüm için gerekli şartları yaratabilir fakat bunu ilanihaye garanti etmez. Eşi görülmemiş bir ihtimal de içeren mevcut küresel durum, uzun zamandır yeni bir gücün açık yükselişle değil, artık kendini sürdüremeyen eski bir düzenin gözle görülür ölçekteki zayıflamasıyla tanımlanmaktadır. Adalet, eşitlik ve kurumsal reformlara

yönelik kapsamlı bir taahhüt bulunmaksızın, gücün yeniden dağılımı yalnızca daha parçalanmış ve istikrarsız bir dünya üretebilir.

Hiç şüphesiz Batı hegemonyasının aşınması, haysiyete, egemenliğe ve kolektif sorumluluğa dayanan küresel yönetişime dair alternatif vizyonlar için alan açtı. Bunun bir dönüşüme mi yoksa yalnızca bir çalkantıya mı yol açacağı, nasıl ve kim tarafından şekillendirileceğine bağlı olacaktır. Bu anlamda İstanbul'da 11-12 Mayıs 2026 tarihleri arasında AKM'de düzenlenen Dünya Dekolonizasyon Forumu çok kutupluluğun yalnızca jeopolitik bir gerçeklik değil, adalet için insanın süregelen arayışına dayanan bir zorunluluk olduğunu ortaya koydu. Forumu, Güney Amerika, Afrika, Asya ve Avrupa'yı kapsayan entelektüel geleneklerden düşünürler, sosyal bilimciler, akademisyenler, eğitimciler ve uzmanlar katıldı. Neler konuşulduğundan bağımsız olarak, asıl bu kapsayıcılığın kendisi bir içerik, bir anlam ve bir işaret görülmelidir.

Çağdaş küresel krizlerin, dünyamızı şekillendirmeye devam eden sömürgeci miraslardan ayrı düşünülemediği gerçeğinden yola çıkan forum, çoklu bilgi geleneklerini birleştirmek, kültürler arası ve disiplinler arası alışverişi teşvik etmek, indirgemeci ikiliklerden kaçınmak ve diyalog, eleştirel düşünce ve kolektif üretim için yeni imkânlar yaratmayı hedefliyor. Bu çerçevede, Dünya Dekolonizasyon Forumu sadece akademik tartışma alanı vasfıyla değil, aynı zamanda farklı coğrafyalardan tecrübe-lerin paylaşılacağı ve yeni iş birliklerin ortaya çıkabileceği bir buluşma fırsatı.

Walter Mignolo, "Anlatacaklarım var/Giz dolu bir ülkeden geliyorum" dercesine dekolonizasyonun karakteristik özelliğinin Batı'ya karşı değil, toplumların ve devletlerin kendi fikri bağımsızlıklarını kazanmasına yönelik bir proje olduğunda ısrarcıdır. Syed Farid Alatas ise bilginin dekolonizasyonunun esasen "eleştirel olmak" anlamına geldiğinde. Ebrahim Moosa'nın da Batı bilgisinin temel gramerinin savaş, rekabet ve yok etme üzerine kurulu olduğunu belirttiği dikkate alınmalıdır.

Bunları düşündüğümüzde fikrî otomatizme kendini kaptırmayan Dünya Dekolonizasyon Forumu'nun üç tema odaklı olarak planlanması

Dünya Dekolonizasyon Forumu 2026 kapsamında 'Bilgi Üretimi ve Dolaşımının Sömürgecilikten Arındırılması' teması çerçevesinde postkolonyal dünyada bilgi üretiminin epistemik kalıplarca nasıl şekillendirildiği, bu çerçevelerin küresel bilgi dolaşımında hiyerarşileri nasıl yeniden ürettiği ve bunların nasıl aşılabileceği konularına odaklanıldı.

gayet yerinde olmuştur. Bu sene, "Bilgi Üretimi ve Dolaşımının Sömürgecilikten Arındırılması" teması etrafında postkolonyal dünyada bilgi üretiminin kalıcı epistemik kalıplarca nasıl şekillendirildiği, bu çerçevelerin küresel bilgi dolaşımında hiyerarşileri nasıl yeniden ürettiği ve bunların nasıl aşılabileceği konularına odaklanıldı. 2028 yılında, "Kurum ve Teşkilatların Sömürgecilikten Arındırılması" teması merkezinde, sömürgeci zihniyetlerin üniversiteler, hukuk sistemleri ve diğer kurumsal yapılar içinde nasıl yeniden üretildiği, bu kurumsal yapıların topluma nasıl nüfuz ettiği ve bunların dönüştürülmesi için hangi ihtimallerin mevcut olduğu incelenecek. 2030'da ise "Uygulamada Sömürgecilikten Arındırma: Toplum için Teklifler" teması bağlamında, sömürgecilikten arındırmanın pratik boyutlarını ilerletmeyi amaçlayan sosyal, ekonomik ve kültürel alanlardaki somut müdahalelere dikkat çekilecek.

DEKOLONİZASYON TARTIŞMALARI VE AVRUPAMERKEZCİLİK

Salman Sayyid ile Mireille Fanon Mendès-France'ın sunumları tekil tahkiyeleri sorgulamayı ve bilgi hiyerarşilerini sarsmayı amaçlamaları bakımından önemliydi. Zihnin kolonizasyonuna işaret eden Fanon, dekolonizasyonun salt akademik bir proje olmadığını belirtti. Başta ABD olmak üzere İsrail'in müttefiklerinin, "Filistin'de soykırım uygulandığı" ifadesine karşı çıktığını aktaran Fanon "Çünkü iktidarın sömürgecilik taraflarına göre, İsrail devleti sal-

dırıya uğruyor. Dolayısıyla kendilerini savunma hakkı var. Buna karşı çıkanlar, düşman hatta terörist oluyorlar.” ifadelerini kullandı.

Mireille Fanon, sömürgecilerin yerlileri kıtalarından söküp attığına, soykırım uyguladığına, toplu infazlar yaptığına ve mallarına çöktüğüne işaretlerle “Transatlantik ticaret, kölelik, sömürgecilikten beri siyah ve Arap bir hayatın, beyaz bir hayattan daha az değer taşıdığı sabit hâle gelmiş durumdadır.” değerlendirmesinde bulundu. Filistin’de de aynı sömürgeci paradigmanın uygulandığını kaydeden Fanon “Barbarlığa karşı mücadele ettiklerini iddia edip onları sadece hayvan şeklinde kategorize ederek, zorla yerinden etmeye, temel ihtiyaçlarını karşılama imkânlarından mahrum bırakmaya zorluyorlar.” dedi. Haktan mahrum bırakmanın saygısızlıktan daha derin olduğunu anlaşıyor kılan Fanon, uluslararası toplumun baskı altındaki halklarla dayanışması gerektiğini ifade etti.

Metinlerinde Avrupamerkeci bilginin neokolonializmi teşvik etme işlevi gördüğünü belirginleştiren Salman Sayyid ise dekolonizasyon tartışmalarının hâlâ büyük ölçüde Avrupamerkeci kavramlar üzerinden yürütüldüğünü belirterek şu soruyu sordu: “Acaba dekolonizasyonu mu dekolonize etmemiz gerekiyor?” Sayyid, dekolonyal düşüncenin ortaya çıkışından itibaren Atlantik merkezli bir tarih ve dünya tasavvuruna dayandığını savunarak, sömürgeciliğin küresel bir olgu şeklinde ele alınması gerektiğini kaydetti. Burada eleştirilen durumun günlük hayata içten içe nüfuz ettiği ve bireylerin bu durumu kanıksadığı can yakan bir gerçekliktir. Avrupamerkeci düşüncenin, dünyayı anlamada kendi tarihsel tecrübesini evrensel bir model gibi sunduğunu hatırlatan Sayyid “Her bir güç gösterisi otomatikman Avrupa sömürgecilik yaklaşımının bir parçası olmayacaktır.” değerlendirmesinde bulundu.

Dünya Dekolonizasyon Forumu’nun bütünü, “ruhu”, hatta belli başlı birkaç segmenti hakkında enine boyuna yazmak zor. Küresel krizlerin temel sebepleri ile sömürgecilik mirasının ele alındığı forum, çokluk ve çeşitliliğiyle sömürgeciliğin bitmediğini, yenilmediğini, içinde yaşadığımız dünyanın, sömürgeciliği kuran, inşa eden bir dünya olduğunu hatırlattı. Dünya genelindeki binlerce üniversitenin çoğunun

sadece retorik açıdan değil birçok farklı yönden Batı modeliyle yapılandırılmasının fark edilmesini de. Nitekim Salman Sayyid de biçimlendirici boyutunu ve en önemlisi, ahlaki sorumluluğunu gitgide kaybeden üniversitelerin dekolonize olması gerekliliğinin altını çizdi. “Üniversite” kültürünü baştan yorumlamak istercesine.

Böylesi bir üniversitenin sadece “diploma fabrikası” olmayacağını vurgulayan düşünür meseleleri birbirine bağlayan şu tespiti yaptı: “Kültürde dekolonizasyon olmamışsa, toplumda dekolonizasyon olmamışsa, üniversitede de böyle düşünmeyiz. Bunlar el ele gitmeli.” Medrese eğitiminin ahlaki formasyona büyük önem verdiğini belirten Ebrahim Moosa’nın medrese eğitiminin bilgi ile kişiyi birbirinden ayırmadığını ve bu eğitimin Güney Afrika’daki apartheid karşıtı siyasi mücadele sürecine ciddi katkılar sunduğunu dile getirmesi de bu bağlamda düşünülmelidir. Haddizatında bu, insanoğlunun her türlü insani kudrete direnip onu değiştirebileceğini gösterir. Nadia Abu-Zahra şunu dile getirirken ne kadar haklıdır: “Sömürgeleştirme, nihayetinde herkesin ait olduğunu bilmesini sağlamakla ilgilidir.”

Dünya Dekolonizasyon Forumu’nun insanları dünyanın işleyiş tarzını değiştirme gücüne sahip olduklarına ikna etmesini ümit ediyorum. Zira oralarda bir yerlerde bunu yapamayacağımıza bizi inandırmak isteyen kudret sahibi çok sayıda insan var. Ama unutmamak gerekir ki mevcut sistemin kaçınılmazlığına dair müşterek inancı terk ettiğimiz an, yeni bir sistemin inşasına giriştiğimiz andır. Hayatlarımızın geri kalanını bitap vaziyette ümitsizlik ve çaresizlik duygularıyla cebelleşerek geçirmek zorunda değiliz. İhtimam göstermek düsturumuz olmalı, dünyanın bütün sakinlerini gözetmeyi düşünen platformların sayısını arttırmalıyız. Düşünceler ve sözler, sözler ve eylemler arasındaki sürekliliğin değerini idrak ettiren Talia Barnes’den bir alıntıyla bağlayalım: “Bir düşünce tohumu ekildiğinde, bir fikre dönüşür, bu fikir bir sohbet, o sohbet bir eyleme yol açar ve bir zamanlar düşünülemez olan ihtimaller dünyada gerçekleşmeye başlar, daha fazla keşif için verimli bir zemin oluşturur.”

ÇOCUK VE ADALET

CİHAN AKTAŞ

I.

Dermansızlık veya fersizleşmek, günümüz mütedeyyin çevrelerinin manzarası böyle hissettiriyor. Bunun ilk sebeplerinden biri sivil dayanışma geleneğine dayanan müdanasız bir duruşla birlikte kendine has bir bakış açısı ve dili de yitirmek. Böylelikle seyirci kalınan olgulardan birkaçı ise şöyle: Hukukun göreceleşmesi, eğitimin öğrencilerin psikolojik beklentilerini ve kültürel motivasyonlarını karşılayamaması, gelir uçurumları ve hayat tarzları arasında yükselen duvarlar.

Adalet arayışı ve toplumsal çürümeye karşı eleştiri sürekli bir çaba gerektirir. Haddizatında adalet herkesi kuşattıkça var olur. Hiçbir şey hiçbir şeyi kurtaramaz söylemle, önemli olan pratik ahlaktır. İşte, maden işçileri gasp edilen haklarını dayanışmayla geri aldılar.

Sokakların eğitimidir toplumsal kaynaşmanın sebeplerini ortaya koyan, kısıtlı cümlelere dayalı, öğrenci ve öğretmen birliğinde bitse de gitsek der gibi sıkıntı yaydıkları kürsü ve ders sıraları değil. Böylesi bir eğitimin geleceğe mirası da iç açıcı değil: Milyonlarca ev genci. Sokaklara biçilen tekinsizlik ile ev genci nüfusunun artışı arasında bir bağ olmalı.

Sokak oyunları, sadece ayaklar toprağa bastığı için değil, dünyaların karşılaşması, sözün söze karşılık gelmesi, dostluğa kapı açması ve paylaşmayı öğretmesi gibi sebeplerle de şiddet potansiyelini söndürür veya olumlu bir yöne seferber eder, ekran ise ergenler için, bir amaçtan yoksunlukta özellikle, edilgenliği ve bir başınlığı alışkanlığa dönüştürürken topraklamanın tersi bir etki oluşturur.

Sokaktan beslenen oyun kurma yeteneğinin yıkıcı bir nihilizme dönüşmesini getiren sebeplerden biri, kuralsız betonlaşmanın başını alıp gitmesine yol açan, bu yüzden de ferahlama alanlarının günden güne daha da eridiği türden bir şehirleşme. Bir diğer sebep olarak ise İngiliz yapımı *Ergenlik* (Adolence, 2025) dizisinde orta-

Iraklı ressam Dia Al-Azzawi, *Uyuyan Kuş* (1981).

ya konulduğu üzere- ev ortamında sözün sohbetin yokluğuyla oluşan boşluk gösterilebilir. Gelir uçurumları ve eğitim alanındaki adaletsizlik de eklenmeli bunlara.

Kapitalizmin yol açtığı hayat tarzı uçurumları kitlelerde bir sokak korkusu hâsil ederken varsıllar türdeşleriyle sitelere kapanma yolunu tutuyor. Mahalle erirken şehir, ayakta kalmasını sağlayan özelliklerden belki ilki konumundaki kaynaştırma yeteneğinden yoksunlaşıyor, bu da toplumsal kutuplaşmayı tırmandıran bir etki oluşturuyor.

II.

“Keko” diye adlandırılan çocuklardan biri kendisiyle yapılan röportajda şunları söylüyordu: “Hiç okula gitmedim, okuma yazma bilmiyorum. Şu gördüğünüz sokaktaki herkes benim düşmanım.” Bu çocuk böyle düşünme noktasına nasıl geldi? Muhtemelen, ailesi dâhil kimseden dostluk görmediği için.

Şiddet sarmalı diye bir şey var. Üstelik bazen tek bir cümle, ömür boyu yakıcı bir etki oluşturur benlikte, akla her geldiğinde. “Keko” yakıştırması, 40 yıl önce doğudan İstanbul’a göç eden söyleşi yaptığım bir sivil toplum gönüllüsünü çağırıyor bana. Aynı zamanda iş insanı olan

bu kişi ailesi ortaokuldan sonra okumasına izin vermediği için, 1990'ların başlarında amcasının oğluyla bulunduğu şehirden İstanbul'a kaçıyor. Okula gidemiyor elbette, bir süre parklarda yatıp kalkıyor.

Amcasının oğlu daha şanslıdır, İstanbul'da akrabaları vardır. Ona da Bayrampaşa Kocatepe'de, meşhur bir lokantanın yanında bir ev bulur. "Bodrum gibiydi ev" diye anlatmıştı. "Herkes süngeriyle, battaniyesiyle bir köşede kalıyordu. Sahibi bodrumu veriyor, 'çavuş' denilen bir adamı da başlarında durmakla görevlendiriyordu. Doksan lira alması gerekirken yüz alıyordu çavuş, on lira cebine kalıyordu. Bodrumdaki kiracıların sayısı otuzun üstündeydi. Hemen yanlarında, keresteden duvarın arkasında beş ila on sığırın barındığı bir ahır vardı. (...) Üstelik ağır bir koku geliyordu bu ahırdan. 'Hacı amca, bu hayvanların kokusundan yatamıyoruz!' diye şikâyet ettiğimizde şu cevabı alıyorduk: 'Onların sayesinde ısınıyorsunuz, sizin hayvandan ne farkınız var, ne bağıriyorsunuz?!'"

Kıştı. Kazandığı para yetmiyor, bazen aç dolaşıyordu. Boyacılığı bırakmaya niyetlendi. Bayrampaşa'da bir lokanta vardı. Hemen girişinde döner yapıyordu, gördü, canı çekti, ama parası yetmiyordu. Vitrinde bulaşıkçı arandığına ilişkin bir ilan gözüne çarptı. "Bulaşıkçı lazımmış, ben çalışmak isterim!" dedi. "Gel bir deneyelim, çalışmana göre karar veririz." diye içeri çağırırdı lokantanın sahibi ve bulaşık yıkayan bölüme götürdü. Buharlı, ağır bir kokusu olan bir yerde bir ton bulaşık çıktı karşısına, ama akli az sonra yiyeceği dönerdeydi, yıldı. Yıka yıka bitmiyordu bulaşıklar, sonunda tamamladı ve lokanta sahibine haber gönderdi. Onu odasına çağırıp adam, kapıdan girer girmez nereli olduğunu sordu. Öğrenince ise, "Allah'ın kırosu!" dedi, "Mağarada büyüüp adam olmaya mı geldin? Ben Siirtlilere, Kürtlere iş vermem!"

Aç, üzgün ve gönül darlığı içinde çıktı lokantadan henüz 15 yaşındaki çocuk. Caddede amaçsızca yürüdü. Bir hafta boyunca adamın sözleri yankılandı zihninde. "Başka bir İstanbul var, hepsi bundan ibaret değil!" diye teselli olmaya çalışıp, boyacılık işine devam etti. Okula gidemedi ama hamallıktan nakliyeciliğe götürdü onu hayat mücadelesi. Bunu da hemşehri, meslektaş ve komşu dayanışmasına borçluysa. İleriki yıllarda açık öğretim vasıtasıyla üniversite de okuyacaktı.

III.

"Dayanışma ortadan kalktığından beri geriye sadece intikam kaldı: Yoksulların ezilenlerden aldıkları intikam (ırkçılık), ezilenlerin kadınlardan aldıkları intikam (maço şiddeti), herkesin herkesten aldığı intikam (vahşet)." Berardi *Nefes Kaos ve Şiir*'de.

Kahramanmaraş okul saldırısında 10 öğrenci ve bir öğretmen öldürüldü, 12 kişi de yaralandı, sorumsuz ve çocuğunu şımartmış bir aile ile ona ulaşamayan okulun ve dijital kültürün şekillendirdiği bir canı tarafından. Üstelik bu talihsiz çocuklar adil bir şekilde uğurlanmadı öte dünyaya. Öldürülen çocuklardan birine, babası KHK'lı diye gözden irak tutulacak şekilde muamele edildi son yolculuğunda. "İyi de şimdi katledilmiş çocuklar dururken bu da mesele mi?" diyenler çıkabilir. Elbette mesele. Tabii tek mesele değil, ama önemli bir mesele. Çünkü bir toplumda insanlar artık hakikatleri ve buna bağlı sorumlulukları bir yana bırakıp da sadece kendi konumlarını düşünmeye başladılarsa orada işler çığırından çıkmış demektir. Öğrencilere, böylesine bir ihlal nasıl izah edilebilir ki? "*Hiç kimse başkasının günahını yüklenemez!*" (Fâtır Suresi, 18. ayet) diye geçiyor Kur'an'da. Hiç kimseye, evlat veya ebeveyn de olsa başkasının günahı yüklenemez! İslâm'dan bunca söz edilirken, bu dinin en önemli hükümlerinden birini orada askıya aldran nasıl bir ruh hâlidir?

"Müslüman mı yoksa tebaa mı yetiştiriyoruz?" diye sormuştu Aliya *İslâm Deklarasyonu*'nda. Nurettin Topçu ise Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 10-22 Eylül 1973 tarihleri arasında Bolu'da tertiplelediği Vaizler Semineri'nde şöyle demişti: "Halkın tevazuunu örselemeyiniz, onda Allah korkusunu azaltırsınız." Mesele şurada: Kürsülerde ve ekranlarda kimin kelimeleriyle konuşuyorsunuz, işçilerin mi, patronların mı, demagogların mı, yoksulların mı? Toplu taşımadan ayağını kesenler topluma yabancılaşırlar. Kusuru hep başkasına yükleyenler, kendi haklılık payı konusunda muhakeme gücünden yoksunlaşırlar. Hayatı hep ezberlerle okuduğunuzda, şimdiki zamana ait sınavın tüm sorularını kaçırırsınız. Çocuk bunları fark eder ve sorular sorar, bilinci uyanır ve sorumluluk alır; onu layıkıyla muhatap alıp sohbet ediyorsanız tabii.

KÜRESEL REKABETİN YENİ CEPHESİ MALİ

MEHMET BEYHAN

Batı Afrika'nın kalbindeki Mali'ye ilk bakışta karşımıza çıkan tablo, çoğu zaman parçalı ve karmaşık görünür. Ancak bu karmaşıklık, görünen olayların ötesine geçip daha derin bir tarihsel süreklilik içinde bakınca durum netleşir. Bu bakımdan Mali'deki olaylara, yalnızca güncel gelişmelerin bağlamında değil, tarihsel birikimin izleri üzerinden bakmak gerekir. Zira bugünün kırılmaları, çoğu zaman geçmişin birikmiş fay hatları üzerinden şekillenir.

Mali, ismini bölgenin en güçlü tarihsel yapılarından Mali İmparatorluğu'ndan almaktadır. Özellikle altın ve tuz ticareti üzerinden kurulan ekonomik ağlar, yalnızca zenginlik üretmekle kalmamış, aynı zamanda bölgeyi dış etkilere açık ve çok katmanlı bir yapıya büründürmüştür. Bu tarihsel arka plan, Mali'nin sürekli, daha geniş güç ilişkilerinin parçası hâline geldiğini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Bağımsızlık sonrasında inşa edilmeye çalışılan ulus devlet modeli ise bu tarihsel yükü devralmış ve çoğu zaman bu yapısal sorunları aşmakta zorlanmıştır.

Mali, Batı Afrika'da ve büyük bölümü Sahra Çölü içinde bulunan geniş yüzölçümlü bir ülkedir. Ülke genelde kuzeyde çöl, güneyde ise savan alanlarından oluşur. Kuzey kesimlerde sıcak ve kurak çöl iklimi hâkimken, güney kesimlere doğru yağış miktarı artar. Mali'nin en önemli

akarsuları Nijer ve Senegal nehirleridir. Özellikle Nijer nehri, tarım, ulaşım ve yerleşim açısından büyük önem taşır. Mali'de yer şekilleri genellikle düzlüklerden oluşmakla birlikte bazı plato ve dağlık alanlar da bulunmaktadır.

Beşerî coğrafya açısından Mali, farklı etnik toplulukların yaşadığı çok kültürlü bir yapıya sahiptir. Bunlar arasında Bambara, Fulani, Tuareg ve Songhay toplulukları yer alır. Resmî dili Fransızca olmakla birlikte mahalli diller de yaygın biçimde konuşulmaktadır ve nüfusun büyük çoğunluğu Müslümanlardan oluşur. Ekonomi tarım ve hayvancılığa dayanır. Pamuk üretimi ve altın madenciliği ülke ekonomisinde önemli yer tutar. Ancak kuraklık, yoksulluk, siyasi istikrarsızlık ve güvenlik sorunları Mali'nin kalkınmasını zorlaştıran temel problemler arasında bulunmaktadır.

İMPARATORLUKTAN KIRILGAN DEVLETE

Mali'ye İslâm büyük ölçüde ticaret vesilesiyle kültürel etkileşim ve Müslüman tüccarların aracılığıyla ulaşmıştır. 8. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika'daki Müslüman Berberi ve Arap tüccarlar, Sahra Çölü'nü aşarak Batı Afrika'ya altın, tuz ve çeşitli ticari mallar taşımaya başladılar. Bu ticaret yolları, İslâm'ın bölgeye yayılmasını sağladı.

Mali'nin önünde duran temel mesele, yalnızca bir güvenlik ya da iktidar sorunu değildir. Asıl sorun, tarihsel hafızası güçlü bu coğrafyanın kendi iç bütünlüğünü yeniden kuramayacağıdır. Bugün ülke kritik bir yol ayrımındadır: Ya Mali iç çatışmalarını bitirecek ve kendi potansiyeline erişecek ya da iç çatışmalar Mali'yi bitirecektir.

Özellikle yüzyıllar boyunca Batılıların “kara kıta” Afrika ile ilgili fantezilerinin odak noktası Timbuktu, Gao ve Cenne gibi şehirler zamanla hem ticaret hem de İslâmî ilim merkezlerine dönüştü. Bölgedeki yöneticiler, Müslüman tüccarlarla kurdukları ekonomik ve siyasi ilişkiler sayesinde İslâm'a ilgi göstermeye başladılar. Halk arasında ise İslâm, yavaş yavaş sufiler, âlimler ve tüccarlar aracılığıyla yayıldı.

Mali İmparatorluğu döneminde İslâm özellikle 14. yüzyılda hükümdar Mansa Musa'nın Müslüman olmasıyla daha çok yayıldı. Onun meşhur hac seyahati, Mali'nin İslâm dünyasında tanınmasını sağladı. Mansa Musa döneminde camiler, medreseler inşa edildi ve kütüphaneleri on binlerce elyazmasıyla dolan Timbuktu¹ önemli bir ilim merkezi hâline geldi. Böylece Mali'de İslâm hem devlet yönetiminde hem de toplum hayatında zamanla köklü bir yer edindi.

Mali, erken dönemlerden itibaren Sahra Altı Afrika ile Kuzey Afrika arasında, altın ve tuz üzerinden şekillenen Trans-Sahra ticaret ağları kurmuştu. Bu sayede bölgenin ekonomik ve siyasi gelişiminde belirleyici rol oynadı. Bu süreçte İslâm, ticari, hukuki ve kültürel açıdan kurucu bir düzen olarak bölgeye yayılmıştır. Mali toprakları, bu sayede Afrika içleri ile Akdeniz dünyası arasında önemli bir geçiş noktası olmuş ve kısa sürede bölge tarihinin en güçlü siyasal yapılarından biri hâline gelmiştir. Mansa Musa devrinde, Timbuktu ve Gao gibi şehirler ticaret merkezleri olmanın ötesinde İslâm dünyasının önemli ilim ve kültür merkezleri hâline geldi. Mali İmparatorluğu'nun zenginliği, ekseriya

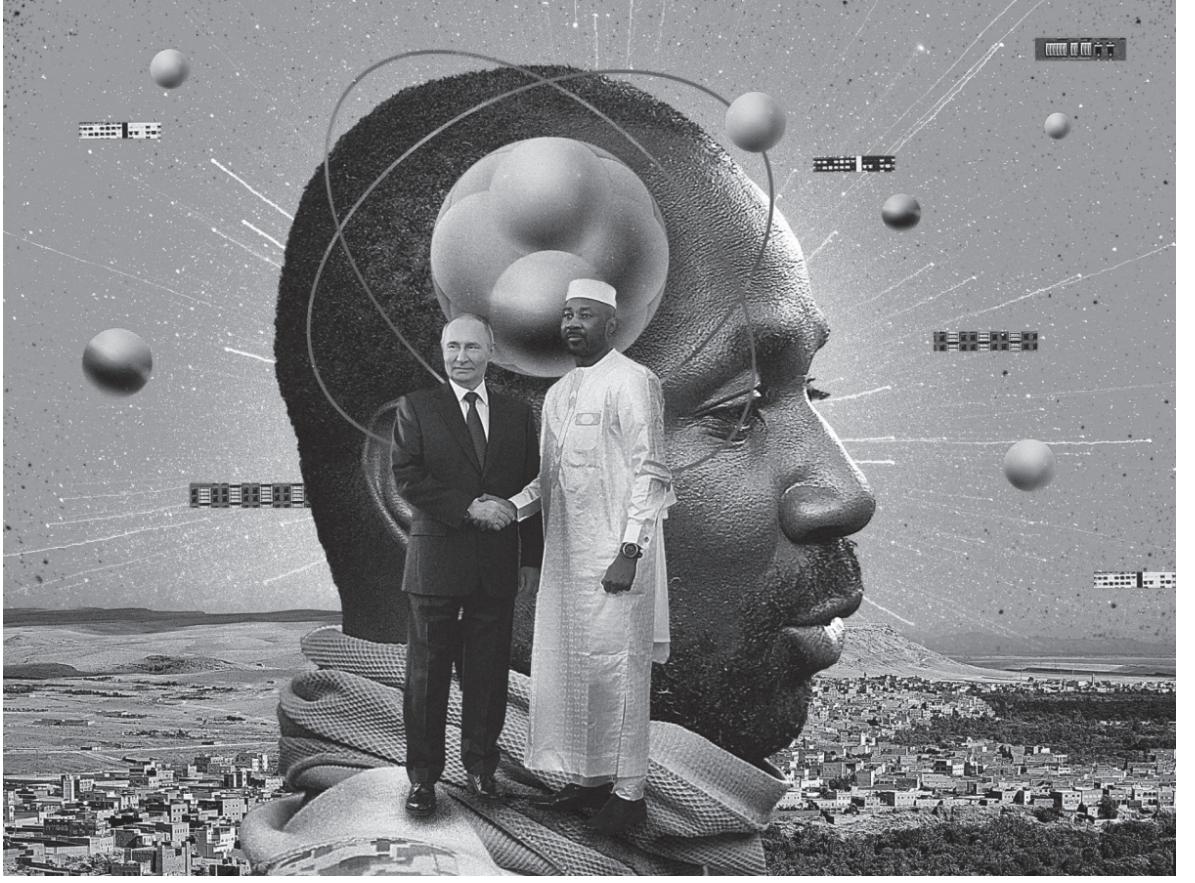
1 Bu konuda detaylı bir çalışma için bk. Charlie English, *Timbuktu'nun Elyazmaları Efsanevi Bir Şehrin Geçmişini Kurtarma Mücadelesi*, çev. Akın Emre Pilgir, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2018.

altın ticaretinden elde edilmişti. Bu durum bölgenin uluslararası ekonomik ağlarla daha yoğun biçimde bütünleşmesine yol açmıştı.

Ancak 14. yüzyıldan itibaren Mali İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla birlikte Songhay İmparatorluğu bölgenin yeni hâkim gücü olarak sahneye çıktı. Askia Muhammed, imparatorluğun sınırlarını genişleterek idari ve askerî açıdan güçlü bir yapı kurmayı başarmıştı. Ancak 1591 yılında Fas Sultanlığı'nın askerî müdahalesi, Songhayların çözülmesini ve bölgedeki merkezî siyasal yapıların parçalanma sürecini hızlandırmıştı.

Mali coğrafyası, uzun süre krallıklar, kabile yapıları ve bölgesel güç mücadeleleri arasında şekillendi. 19. yüzyılın sonlarına doğru Avrupa sömürgeciliğinin Afrika'da hız kazanmasıyla birlikte Mali Fransa'nın kontrolü altına girdi. Acımasızca sömürgeleştirilen ülke, Fransız Batı Afrika'sının önemli parçalarından birine dönüştürüldü. Sömürge yönetimi, geleneksel toplumsal yapılarla ekonomik sistemi Fransa'nın çıkarlarına göre yeniden düzenlendi. Özellikle merkezî yönetim anlayışının dışarıdan dayatılması, mahalli toplumsal dengeler üzerinde kalıcı etkiler bıraktı.

Bu noktada doğrudan ve sürekli bir siyasî hâkimiyet ilişkisinden ziyade, ticari, dinî ve diplomatik temaslar şeklinde gelişen Mali-Osmanlı ilişkilerine bakmak gerekir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu, bu ülkeye doğrudan ulaşacak kadar Batı Afrika'ya nüfuz etmemişti. Ancak bu Osmanlı ile Mali havzası arasında hiç bağlantı kurulmadığı anlamına gelmez. Trans-Sahra ticaret yolları sayesinde Kuzey Afrika üzerinden Osmanlı etkisi Batı Afrika'ya kadar uzanıyordu. Songhay İmparatorluğu devrinde, Fas ve Kuzey Afrika üzerinden Osmanlı dünyasıyla dolaylı

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Mali Cumhurbaşkanı Assimi Goita.

temaslar gerçekleşmişti. İslâm dünyasının müşterek ilim ağı içinde Timbuktu gibi şehirlerde Osmanlı coğrafyasından gelen eserler dinî etkilere yol açmıştı.

16. yüzyılda Osmanlı'nın Kuzey Afrika'da güç kazanmasıyla birlikte Sahra ticaret yolları üzerindeki siyasi dengeler de değişmiştir. Osmanlı himayesindeki Cezayir ve Trablusgarp eyaletleri Batı Afrika ile bağlantılar kurulmasını sağlamıştır. Ancak Osmanlı'nın Mali'de doğrudan askerî veya idari bir hâkimiyet kurduğu söylenemez. Bunun yanında, 19. yüzyılda Avrupa sömürgeciliğinin artmasıyla birlikte Batı Afrika'daki bazı Müslüman toplulukların Osmanlı hilafetine yakınlık duyduğu da bilinmektedir. Halifelik makamı birçok Afrika toplumunda sömürgeciğe karşı dinî ve siyasi bir meşruiyet merkezi olarak algılanmıştır. Fakat bu ilişki daha çok sembolik düzeyde kalmıştı.

BAĞIMSIZLIK SONRASINDAKİ GELİŞMELER

Sömürgecilik karşıtı mücadelelerin ardından 1960'a gelindiğinde Mali, bağımsızlığını kazandı ve Modibo Keita liderliğinde sosyalist eğilimli bir ulus devlet inşa sürecine yöneldi. Ancak bağımsızlık sonrası dönemde ekonomik kırılanlıklar, etnik gerilimler, askerî darbeler ve zayıf devlet kapasitesi ülkenin istikrarlı bir siyasi yapı kurmasını zorlaştırdı. Özellikle kuzey bölgelerindeki Tuareg topluluklarının merkezî yönetime yönelik tepkileri, zamanla güvenlik krizlerinin derinleşmesine yol açtı.

1990'lı yıllardan itibaren çok partili siyasal sisteme geçiş yönünde kısmi adımlar atılsa da devlet otoritesinin ülke genelinde tam anlamıyla tesis edilememesi önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmüştür. 21. yüzyılda ise etnik gerilimler, silahlı örgütlerin yükselişi, ekonomik

sorunlar ve dış müdahaleler Mali'nin siyasal yapısını daha da kırılğan hâle getirmiştir. Böylece Mali, yalnızca Batı Afrika'nın iç dinamikleri açısından değil, aynı zamanda uluslararası güç mücadeleleri bakımından da giderek öne çıkan bir jeopolitik alana dönüştü.

Buraya kadar Mali'nin tarihsel serüvenine ana hatlarıyla değinmeye çalıştık. Şimdi ise, bütün bu tarihsel birikimin, günümüz Mali'sinde nasıl yeni siyasal kırılmalara ve küresel güç mücadelelerine dönüştüğüne yakından bakmak gerekiyor. Çünkü bugün yaşanan gelişmeler, geçmişten bağımsız değil, tam aksine uzun tarihsel süreçlerin günümüzdeki yansımalarıdır. Evet, Mali'de hâlihazırda yaşananlar yalnızca iç siyasi çekişmeler ya da güvenlik sorunlarıyla açıklanabilecek hadiseler değildir. Bu coğrafyada uzun yıllar belirleyici güç konumundaki Fransa'nın etkisinin zayıflaması yeni jeopolitik arayışları da hızlandırmıştır. Son yıllarda askerî yönetimin Fransa'dan uzaklaşarak Rusya ile güvenlik temelli ilişkilerini güçlendirmesi, Mali'yi küresel güç rekabetinin dikkat çeken alanlarından biri hâline getirmiştir. Bunun yanında ABD'nin 'terörle mücadele etmek' kılıfıyla izlediği politikalar ve Çin'in daha çok ekonomik yatırımlar üzerinden etkisini artırma çabası, yalnızca Mali'nin değil, bölgenin de çok kutuplu dünya siyasetinin önemli düğüm noktalarından birine dönüştüğünü göstermektedir. Bu sebeple Mali'deki gelişmeleri doğru okuyabilmek için, ülkedeki krizlerle birlikte dış müdahalelerin ve uluslararası güç mücadelelerinin oluşturduğu geniş tabloyu da dikkate almak gerekmektedir.

Ayrıca Mali'de Fransa etkisinin sürdüğü görülmektedir. Fransa'nın Batı Afrika'daki tesiri, yalnızca askerî ve siyasi müdahaleler üzerinden değil, ekonomik ve parasal mekanizmalar aracılığıyla da uzun yıllar boyunca devam etmiştir. Bu çerçevede en çok tartışılan konuların başında ise, CFA Frangı sistemi gelmektedir. Mali'nin de içinde bulunduğu birçok eski Fransız sömürgesinde kullanılan bu para sistemi, bağımsızlık sonrasında dahi bölge ekonomile-

rinin Fransa merkezli mali yapılarla bağlantılı biçimde sürdürülmesine yol açmıştır. Son yıllarda yükselen Fransa karşıtlığının arka planında ekonomik bağımlılık tartışmaları önemli bir yer tutmaktadır. Birçok Afrikalı düşünür ve siyasal hareket, siyasi bağımsızlığın ekonomik bağımsızlıkla desteklenmediği sürece eksik kalacağını savunmaktadır.

Türkiye-Mali ilişkileri, karşılıklı güven temelinde gelişmeye devam etmektedir. Türkiye, Afrika politikasında daha çok diplomatik iş birlikleri, insani yardım faaliyetleri ve yumuşak güç unsurlarını öne çıkaran bir yaklaşım izlemektedir. Bununla birlikte bölgedeki diğer küresel aktörler, kendi stratejik çıkarları doğrultusunda Mali'de nüfuz alanı oluşturmaya çalışmaktadır. Bütün bu açılardan bakıldığında Türkiye'nin Mali'deki etkisi genellikle olumlu görülmektedir. Ayrıca dinî ve kültürel yakınlık hissinin yanı sıra Türkiye'nin kalkınma projeleri de bu süreçte önemli rol oynamaktadır.

Mali'de faaliyet gösteren tüm silahlı grupların, etnik yapıların veya mahalli aktörlerin ayrıntılı analizinden ziyade, ülkenin siyasal ve jeopolitik dönüşümünü belirleyen temel dinamikler üzerinden okumaya çalıştık. Zira Mali'deki gelişmeleri yalnızca sahadaki aktörler üzerinden değerlendirmek meselenin daha geniş tarihsel ve küresel boyutlarının gözden kaçmasına yol açabilirdi. Bu sebeple detaylardan çok olayların arka planını şekillendiren ana yapısal etkileri ve tarihsel süreklilikleri ele almayı tercih ettik.

Toparlayacak olursak: Mali'nin önünde duran temel mesele, yalnızca bir güvenlik ya da iktidar sorunu değildir. Asıl sorun, tarihsel hafızası güçlü bu coğrafyanın kendi iç bütünlüğünü yeniden kurup kuramayacağıdır. Bir dönem Afrika'nın en önemli medeniyet merkezlerinden biri konumundaki Mali, bugün kritik bir yol ayrımındadır: Ya Mali iç çatışmalarını bitirecek ve kendi potansiyeline erişecek ya da iç çatışmalar Mali'yi bitirecektir.

AVRUPA'DA İSRAİL DESTEKÇİSİ MUTABAKATIN SONU

Ramzy BAROUD

Uluslararası Af Örgütü, 21 Nisan tarihli sert açıklamasında Avrupa Birliği'nin (AB) "tüm korkakların başı" olduğunu ilan etti. Bu kınama, Avrupa bloğunun Lüksemburg'daki Dışişleri Konseyi toplantısı sırasında İsrail ile bağlarını koparma konusundaki sistematik başarısızlığına doğrudan bir cevap mahiyetindeydi. Aylar süren hukuki uyarılara rağmen AB, bir kez daha insan hayatının aciliyetine kıyasla usul güvenliğine öncelik verdi.

AB'yi nihayet ahlaki bir tavır almaya zorlamaya yönelik çabalara, daha sonra Belçika'nın da katıldığı İspanya, İrlanda ve Slovenya'dan oluşan bir koalisyon öncülük etti. Bu ülkeler, ticari ilişkilerini düzenleyen hukuki çerçeve konumundaki AB-İsrail Ortaklık Antlaşması'nın "insan haklarına saygı" ilkesine dayandığını savundu. İşgal altındaki Filistin'de ağır ihlaller sürerken bu antlaşmayı devam ettirmek, AB'nin kendi kurucu antlaşmalarını anlamsız hâle getirmek anlamına gelir.

Böyle bir karar, gecikse bile ölçülemez derecede yarar sağlayabilirdi. AB'nin parça parça olmuş güvenilirliğini bir ölçüde yeniden tesis eder ve uluslararası hukuk tartışmasını yeniden canlandırır. Daha da önemlisi, İsrail'i hesap verebilir kılmaya yönelik

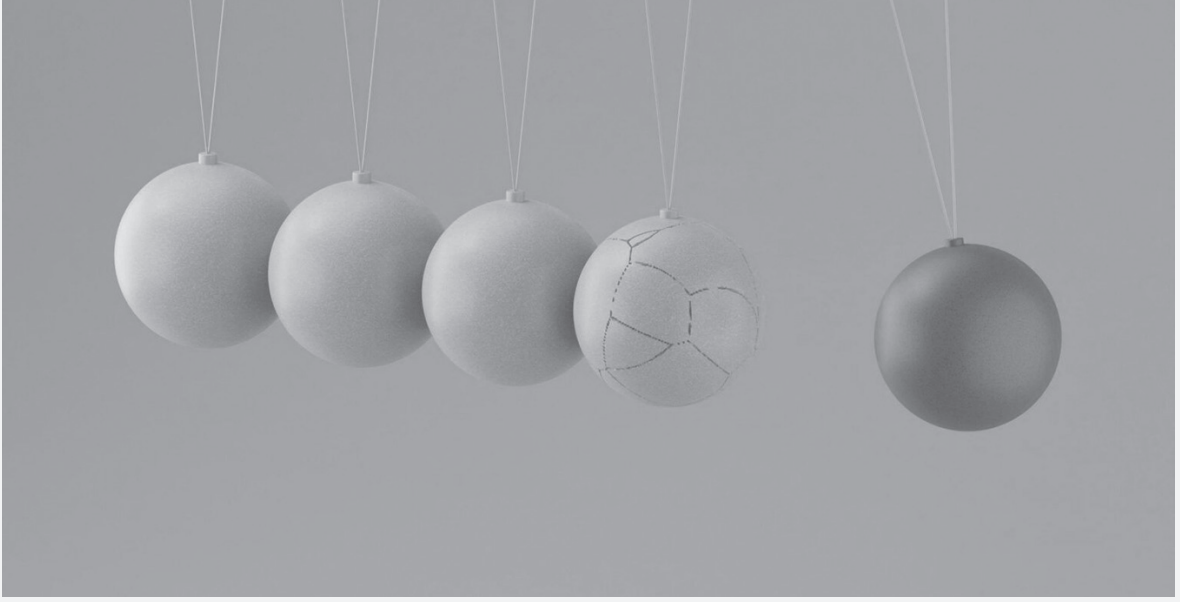
bir dizi müşahhas tedbiri başlatır ve Filistinlilere gerçekçi bir ümit sağlardı. Gelgelelim bunların hiçbiri gerçekleşmedi; bunun sebebi Almanya ve İtalya'nın yürüttüğü lobi faaliyetleriydi. Bu ülkeler, İsrail'i sonuçlardan koruyan diplomatik bir güvenlik duvarı işlevi gördü.

Almanya'nın tutumu, Berlin'in İsrail'i ne olursa olsun müdafaa etme tutarlılığını koruyor; bu tutum Gazze'deki soykırım boyunca da devam etti. Kitlel imhaya karşı çıkması gereken bir ülke olarak Almanya, Uluslararası Adalet Divanı'nda ve diğer küresel kurumlarda İsrail'i defalarca korudu. Bu soykırım sırasında Berlin, suçlamanın "hiçbir temeli olmadığında" ısrar ederek tutumunu daha da sertleştirdi. İspanya'nın Uluslararası Adalet Divanı'nda Güney Afrika'nın açtığı davaya katılması ve bunun Avrupa'daki hukuki ve ahlaki mutabakatta derin bir kırılmaya işaret etmesine rağmen bu tutum değişmeden kaldı.

Bu sebeple, Berlin yönetiminin Lüksemburg'un ticareti askıya alma teklifini "uygunsuz" bulması şaşırtıcı değildi. Almanya İtalya ile beraber suç ortaklığının bir perdesi hâline gelen tutumunu muhafaza ederek AB'nin Tel Aviv ile "yapıcı bir diyalog" içinde kalması gerektiğinde ısrar etti.

İtalya ise daha tuhaf bir örnek sunuyor. Giorgia Meloni'nin sağcı hükümeti İsrail yanlısı çizgiyle uyumlu kalmayı sürdürürken, İtalyanların protestosu Avrupa'daki en güçlü seferberliklerden biri oldu. Roma ve Milano sokakları, İspanya'da görülen coşkuyla boy ölçüşen kitlel protestolara ve genel grevlere sahne oldu. Ne var ki Meloni, halkının çağrısına kulak veremeyi hâlâ reddediyor, bakanları ise Lüksemburg'da anlaşmayı askıya alma teklifinin "rafa kaldırıldığını" belirtti.

Netanyahu muhtemelen oylamanın ardından büyük bir rahatlama hissetti. İsrail ekonomisi, süren savaşların ezici yükü altında şu anda zorlanıyor; savunma harcamaları bütçe açığı gün geçtikçe artıyor. AB, mal ticaretinin toplam hacmi 42 milyar avroyu aşarken, İsrail'in en büyük ticaret ortağı olmayı sürdürüyor. Bu antlaşma, tercihli pazar erişimi ve yüksek teknoloji entegrasyonu aracılığıyla ekonomik bakımdan hayati bir can simidi; antlaşmanın askıya alınması yıkıcı bir mali şoku tetikleyecektir. Ne var ki Almanya ve İtalya'nın antlaşmayı şimdilik sürdürmeyi başarması, hâlihazırda derinleşen kopuşu ortadan kaldırmıyor. Hiç şüphesiz bu kopuşa hükümetler değil, Avrupa toplumları öncülük ediyor. Avrupa'nın İsrail ile ilişkisinin köklü bir değişime doğru yöneldiğini dillendirmek abartılı sayılmamalı. Almanya gibi İsrail'in katıksız destekçileri ile İrlanda gibi daha sempatik ülkeler arasındaki tarihsel ayrım, siyasal sarkaç Filistin'e doğru salınırken çökmektedir.

Sertlik yanlısı kamp, son dönemde Macaristan'daki siyasi değişimle en ağır darbelerinden birini aldı. Kısa süre önce Macaristan'ın Netanyahu hakkında çıkarılan Uluslararası Ceza Mahkemesi tutuklama emirlerine uyacağını taahhüt eden Peter Hungarian'ın yükselişiyle birlikte İsrail, Brüksel'deki en güvenilir "veto adamını" kaybetti. Bu durum, Almanya'yı statükonun tek ağır sıklet koruyucusu olarak giderek daha fazla yalnızlaştırıyor. Artık sembolik jestlerden söz etmiyoruz. Kamp kurma eylemleri, hukuki itirazlar ve iş grevleri gibi doğrudan eylemlerle birlikte Filistin'e yönelik kritik bir destek kitlesine şahitlik ediyoruz. 14 Nisan'da, bir milyondan fazla Avrupalının Brüksel'e yaptırım uygulama çağrısında bulunan resmî "Filistin için Adalet" dilekçesini imzaladığı bildirildi.

Bu, siyasi gündemleri şekillendirebilecek sürekli bir baskıyı yansıtıyor. Yapılan anketler, Almanya'daki katılımcıların yal-

nızca yüzde 17'sinin artık İsrail'i güvenilir bir ortak gördüğünü gösteriyor. Bu durum, Avrupa halkları ile hükümetleri arasındaki giderek büyüyen uçurumu ortaya koyuyor. İspanya, kamuoyu eğilimine cevap veriyor gibi görünürken, Almanya bunu dikate almaksızın hareket etmeyi sürdürüyor. Aynı ahlaki tutumlar, diğer bölgesel savaşlara yönelik yaklaşımlarda da kendini gösteriyor. Mart 2026'daki anketler, İspanyolların ve İtalyanların yüzde 56'sının İran'daki ABD-İsrail askerî harekâtına karşı çıktığını gösteriyor. Kamuoyu giderek bunları ayrı krizler değil, başarısız tek bir politikanın birbiriyle bağlantılı cepheleri görüyor.

Savaşın reddedilmesi, İsrail'in askerî politikasının ve Avrupa hükümetlerinin bu politikaya uyumunun daha geniş kapsamlı biçimde reddedilmesinin bir parçasıdır. Bu değişimler yalnızca İsrail'i değil, müttefiklerini de izole etmeye başladı. Trump ve onun Netanyahu'nun gündemiyle

tam mutabakatı dışında, İsrail'in taleplerine sorgusuz sualsiz hizmet eden birleşik Batı bloğunun dönemi giderek sona eriyor.

Avrupa'nın desteğine ilişkin gelecekteki Holokost'a yönelik tarihsel suçluluk duygusu artık siyasi seçkinlerin tutumunu açıklamakta yetersiz kalıyor. Daha doğru bir değerlendirme, Avrupa'nın kendi sömürgeci şiddet ve ırkçı hiyerarşi mirasında yatıyor. Ancak asıl dönüşüm, geleneksel medya filtrelerini aşarak dünyaya doğrudan seslenen Filistinlilerin direncinden ve sivil toplumdan kaynaklanıyor.

Avrupa artık bir soykırımın işlendiğini biliyor. Lüksemburg'daki bürokratların kaçınılmaz olanı geciktirmeyi başarıp başaramayacağı bir yana bu paradigmatik dönüşümün tersine çevrilmesi muhtemel görünmüyor.

(Yazar, The Palestine Chronicle'in editörü. Counterpunch, 7 Mayıs 2026. Çeviren: Mehmet Yiğit)

NİHİLİZMİ AMBALAJLAYAN ÜÇ PARİSLİ FİLOZOF: FOUCAULT, DERRIDA VE DELEUZE

Brivael Le POGAM

Fransızlar adına, Fransız teorisini dünyaya kazandırdığımız için özür dilemek istiyorum. Dünyaya Descartes, Pascal, Tocqueville'i verdik. Sonra ise, 68 sonrası dönemin entelektüel yıkıntıları içinde, Foucault'yu, Derrida'yı, Deleuze'ü. Dilimizin zarafeti içinde, bugün Batı'yı felç eden ideolojik silahı üreten üç parlak adam.

Onların ne yaptığını anlamak gerekir. *Foucault*, hakikatin var olmadığını, yalnızca bilgi kılıfına girmiş iktidar ilişkilerinin bulunduğunu öğretti. Bilimin, aklın, adaletin, tıp kurumunun, okulun, hapishanenin, cinselliğin; her şeyin yalnızca tahakkümün sahnelenmesinden ibaret olduğunu öğretti. *Derrida*, metinlerin sabit bir anlama sahip olmadığını, her gösterenin sürekli kaydığını, her okumanın bir ihanet olduğunu, yazarın öldüğünü ve okurun hüküm sürdüğünü öğretti. *Deleuze* ise rizomu ağaca, göçebeyi yerleşik olana, arzuyu yasaya, oluşu varlığa, farklılığı kimliğe tercih etmek gerektiğini öğretti.

Tek başlarına ele alındıklarında bunlar tartışılabilir tezlerdir. Birleştirildiklerinde, ihraç edildiklerinde, yaygınlaştırıldıklarında ise bir sistem oluştururlar. Dahası bu sistem bir zehirdir. Çünkü olan şudur: Fransa'da okunamaz sayılan bu metinler Atlantik'i aştı. Yale, Berkeley ve Columbia'nın bölümleri onları 1980'li yıllarda özümsemi. Orada, bizde bulunma-

yan bir verimli zemin buldular: Amerikan püritenliği, onun ırksal suçluluk duygusu, kimlik saplantısı. Fransız teorisi bu zeminle evlendi ve bu evliliğin çocuğunun adı duyarcılık (*wokeism*) oldu.

Judith Butler Foucault'yu okur ve performatif toplumsal cinsiyeti herkesin önüne serer. Edward Said Foucault'yu okur ve akademik postkolonyalizmi ortaya atar. Kimberlé Crenshaw bu çerçeveyi devralır ve kesişimselliği ileri sürer. Her aşamada matris Fransız'dır: Hakikat yoktur, yalnızca iktidar vardır; dolayısıyla her hiyerarşi şüphelidir, her kurum baskıcıdır, her norm şiddettir, her kimlik inşa edilmiştir ve bu sebeple müzakere edilebilirdir, her çoğunluk suçludur.

İşte böylece, muhtemelen pratik sonuçlarını hiçbir zaman hayal etmemiş üç Parisli filozof, bütün bir aktivist, üniversite bürokrati, insan kaynakları yöneticisi, gazeteci ve yasa koyucu kuşağına işletim yazılımını sağladı. İşte böylece, bir kadının kadın olup olmadığını, kendi tarihinin savunulmayı hak edip etmediğini, liyakatin var olup olmadığını, hakikatin görüşten ayırt edilip edilemeyeceğini artık söyleyemeyen bir medeniyet ortaya çıktı.

Bu bir saçmalaktır; basit bir sebebi var ve bunu sakın biçimde söylemek gerekir. Bir medeniyet üç sütun üzerinde ayakta durur: Akıl yoluyla erişilebilir bir hakikatin

var olduğuna duyulan inanç, iyinin kötüden ayrı olduğuna duyulan inanç, aktarılması gereken bir mirasın var olduğuna duyulan inanç. Fransız teorisi bu üçünü de havaya uçurmaya girişti. Kötülükten dolayı değil. Entelektüel oyun uğruna, şüpheye duyulan hayranlık uğruna, kendilerini beslemiş olan burjuvaziye duydukları nefret uğruna. Ama netice ortadadır. Bütün bir kuşak yapıbozuma uğratmayı öğrendi ve hiçbir zaman inşa etmeyi öğrenmedi. Bütün bir kuşak şüphelenmeyi biliyor ve artık hayran olmayı bilmiyor. Bütün bir kuşak her yerde iktidarı görüyor ve hiçbir yerde güzelliği görmüyor.

Özür diliyorum çünkü biz Fransızların özel bir mesuliyeti var. Bu nihilizme şık ambalajını veren bizim dilimiz, üniversitelerimiz, yayınevlerimiz, itibarımızdı. Sorbonne ve Vincennes'in meşruiyeti olmadan bu fikirler okyanusu asla geçemezdi. Başkalarının silah ihraç ettiği gibi biz de şüpheyi ihraç ettik.

Şimdi Silikon Vadisi'nde, yapay zekâ laboratuvarlarında, yeni girişimlerde, atölyelerde, insanların yapıbozuma uğratmak yerine hâlâ bir şeyler ürettiği bütün yerlerde şu anda inşa edilen şey cevabın ta kendisidir. Bir medeniyet yorumcular değil, kurucular tarafından yeniden inşa edilir. Hakikatin mevcudiyetine ve ona adanmanın değerli olduğuna inananlarca. Güzelin, doğrunun ve iyinin bir hiyerarşisini benimseyen ve bunu aktarmaktan utanmayanlar tarafından. Öyleyse affedin, hadi işe koyulalım!

(Argil'in kurucu ortağı, <https://x.com/brivael/status/2055411322628583488>, 16 Mayıs 2026. Çeviren: Ali Aktar)

TUKİDİDES TUZAĞI

Abdullah RADDADİ

ABD Başkanı Donald Trump ve Çin lideri Xi Jinping, Mayıs 2026'da Pekin'de.

Trump'ın Çin ziyaretinde, Çin Devlet Başkanı, ülkesiyle ABD arasındaki ilişkiyi, iki bin yıldan çok daha öncesine dayanan bir kavrama başvurarak tarihsel bir bağlamda ele aldı. *Tukidides tuzağı*ydı o kavram. Bu, en hafif tabirle dünyanın en büyük iki ekonomisi arasındaki bu tür görüşmeler için uygun bir söylem. Peki, bu kavram ne manaya geliyor? Çin ile ABD arasındaki ilişkinin durumunu nasıl tanımlıyor?

Tukidides tuzağının hikâyesi, M.Ö. 400'de Atina ve Sparta arasında patlak veren Peloponez Savaşı'nı anlatan Yunan tarihçi Tukidides'e kadar gider. Tukidides, savaşın tek bir izole olaydan kaynaklanmayıp, Atina'nın yükselişini ve bunun o dönemde Yunan dünyasının hâkim gücü Sparta'da doğurduğu korkuyu takip eden bir dizi hadise sebebiyle patlak verdiği inanıyordu. Bu bağlamda savaş, stratejik dengeyi sağlama arzusunun bir neticesiydi. Çünkü ortada tesirini arttıran bir yeni güçle konumunu kaybetmekten endişelenen bir diğer güç

vardı ve her iki taraf da diğerinin yaptıklarını doğrudan bir tehdit sayıyordu.

Çin Devlet Başkanı, Çin-ABD ilişkileri için Tukidides tuzağı kavramını kullanan ilk kişi değil. Siyasi düşünür Graham Allison, 2017 yılında *Savaşa Mahkûm: ABD ve Çin Tukidides Tuzağı'nı Aşabilirler mi?-Büyük Güçler Arasında Savaşa Yol Açan Tarihsel Kalıpların Eleştirel Bir İncelemesi* isimli bir kitap yazdı.* Allison, çalışmasında son beş yüzyılda, yeni bir gücün mevcut hâkim güçle karşı karşıya geldiği 16 tarihî vakayı ele alıyor ve bunların 12'sinin savaşla sonuçlandığını belirtiyordu. Ona göre, büyük güçler arasındaki savaş, deklare edilmiş bir kararla değil, bir dizi yanlış hesabın birikmesiyle patlak verir. Yükselen güç, uluslararası sistemde daha büyük bir role sahip olma hakkına sahip

* Graham Allison, *Destined For War: Can America and China Escape Thucydides's Trap? A Critical Examination of Historical Patterns Leading to War Between Great Powers*, Houghton Mifflin, Harcourt, 2017. [çev.]

olduğuna inanırken, yerleşik güç bu yükselişi kendi nüfuzuna ve çıkarlarına bir tehdit sayar. Bu da silahlanma yarışı, ticaret kısıtlamaları, yeni ittifaklar ve su yolları için rekabet gibi bir dizi eylem ve karşı eylem sarmalını başlatır. Zamanla, güç ve kapasite niyetlerden daha önemli hâle gelir. Allison, Birinci Dünya Savaşı'nı örnek göstererek, İngiltere'nin Almanya'nın oluşturduğu tehdidi, Almanya'nın beyan ettiği niyetleri göz ardı ederek, inşa ettiği sanayi, deniz ve askerî kapasiteye dayanarak değerlendirdiğini belirtiyor.

Bu tarihsel arka planın ardından, Çin Devlet Başkanı'nun ilişkinin geleceğini Tukidides tuzağı kavramıyla özetlediği Trump'ın Çin ziyaretine geri dönelim. Görünüşe göre, Çin Devlet Başkanı, iki ülke arasındaki rekabetin, karşılıklı korku, yanlış değerlendirmeler ve güç birikiminin tarafları savaşa sürüklediği, iyi niyetlerin tek başına yetersiz kaldığı Atina ve Sparta'nın modern bir versiyonuna dönüşmemesi gerektiğini söylüyordu. Bu, Çin'in kendisini başkalarıyla askerî çatışmaya girmek istemeyen büyük bir güç şeklinde algıladığını yansıtır.

ABD'nin Çin ziyareti, önemli bir yer tutsa da sadece ekonomiyle sınırlı değildi. İki süper gücün barış içinde bir arada yaşamasına alışkın olmayan bir dünyada birlikte yaşama arayışındaki iki devlet arasındaki bir buluşmaya benziyordu. Ziyaretin konuları arasında teknoloji, tedarik zincirleri, tarım, havacılık, nadir toprak elementleri ve İran, Tayvan gibi siyasi konular yer alıyordu. Özellikle ikincisi, Çin'in kendisine odaklanması sebebiyle önemli bir ilgi gördü. Dolayısıyla, görülen çok sayıda konuya rağmen,

ziyaret tek bir sorunu çözmeye odaklanmaktan ziyade, çeşitli konularda ön antlaşmalara varmayı ve potansiyel gidişatlarını ele almayı amaçladı.

Ziyaretin başarısı, iki ülke arasındaki gerilimleri azaltmak, anlaşmazlıkları gidermek yerine ertelemek anlamına gelse bile uluslararası bir talep. Bu sebeple, zirve, ticaret ve yatırım çerçevelerinin oluşturulması ve belirli ürünlerde karşılıklı gümrük vergisi indirimlerinin görüşülmesi de dâhil olmak üzere, nihai antlaşmalardan ziyade istikrar mesajı verdi. Ziyarete özellikle de ABD'nin Çin'e tarım ihracattaki ciddi düşüş göz önüne alındığında tarımın önemli bir yer tutması dikkat çekiyordu.

Trump'ın Çin ziyareti temkinli beklentileri karşıladı. Büyük bir antlaşma bekleyenlerse hayal kırıklığına uğrayacak. İlişkilerin bozulmasını önlemek için stratejik bir gerilim azaltma bekleyenlere gelince, zirvenin amacının bir kısmını gerçekleştirdiğini, dünyanın bıktığı ve hatta artık tartışmaya bile değmez gördüğü gerilimden uzaklaşarak, diyalogu yeniden öne çıkardığını göreceklere. Bugünkü dünya, gerilime değil, diyaloga meyilli liderlere ihtiyaç duyuyor. Çin Devlet Başkanı'nun, dünyanın Çin ve ABD'nin birlikte yaşamasına imkân tanıyan bir model oluşturma mesajı olumlu. Bu her iki ülkenin de hâlâ çekişmenin yoğunluğunu azaltmayı, bir çatışmayı ertelemeyi, Tucidides tuzağına düşmeden rekabeti sürdüreceği siyasi bir formül bulmayı arzuladığını gösteriyor.

(İktisatçı-yazar, 18 Mayıs 2026, *Eş-Şarku'l-Avsat*. التنوير الأوسط
Çeviren: Mehmet Yiğit)

SUDAN İRAN SAVAŞINA KADAR NEDEN GÜNDEMEN DÜŞTÜ?

Osame ABUZAID

Aktivistler, 15 Nisan 2026'da Kenya'nın Nairobi şehrinde, Sudan savaşına ilişkin uluslararası eylem çağrısında bulunan Uluslararası Af Örgütü'nün mesajını taşıyan bir otobüse biniyorlar.

Küresel gündemi meşgul eden savaşlar vardır, bir de sessizce gündemden düşenler. Ana akım medyanın kör ve sağır kaldığı tarifi güç bir felaket yaşayan ve âdeta çöken Sudan üç yılı aşkın bir süredir ikinci gruptadır. Ülkede 14 milyondan fazla insan yerinden edildi, neredeyse bütün şehirler boşaldı, pazarlar zor işliyor. Hastaneler ya kapandı ya da elektrik, ilaç ve personel eksikliği içinde hizmet veriyor. Şüphesiz bunların hiçbiri yeni değil, yeni olan, Sudan'ın aniden uluslararası manşetlere çıkmasıydı.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın Mart 2026'da Sudan İhvan'ını terör örgütü ilan etme planlarını açıklamasıydı bunun temelinde yatan. Washington, İhvan'ı İran'ın İslâm Devrim Muhafızları'ndan destek almakla suçluyordu. Dikkat çekmiştir; Sudan, kıtlık ikazları ya da

pazarlarda ve mülteci kamplarında sivillerin katledilmesiyle gündeme gelmedi. Odağında İran'ın bulunduğu daha geniş jeopolitik çatışmanın içine yerleştirilebildiği için konuşulmaya başladı. Tesadüfi olmayan bu durum, ilginç nasıl işlediğini ortaya koydu; Sudan görünmez değildir, şartlı olarak görülür.

Sudan'daki savaş, özünde hâlâ bir iç çatışmadır hiç kuşkusuz. Kökleri, başarısız bir siyasi geçiş sürecine, askerî bir devlete ve iktidar ile kaynakların kontrolü için savaşan hasım silahlı güçlere dayanmaktadır. Yine de Sudan'ın parçalanmasını derhal durdurulması gereken bir trajedi değil, sömürülecek bir durum gören açgözlü dış aktörlerin fırsatçı müdahalesiyle, savaş kasten hızlandırılmış ve çok daha ölümcül hâle getirilmiştir.

Ne yazık ki 2026'da savaşın baskıldığı mercek dışında bunların hiçbiri değişmedi. Bir tarafta ABD ve İsrail ile beri yanda İran arasında gerginlikler tırmanırken, Sudan artık krizdeki bir ülke yönüyle değil, daha geniş çaplı bir çatışmanın parçası olarak giderek daha farklı bir şekilde çerçevlendi. Silahlı gruplar artık sadece mahalli aktörler değil, bölgesel nüfuzun uzantıları durumuna gelmişti. Bilhassa insansız hava araçlarının kullanımı gibi askerî gelişmeler daha geniş bir çatışmada taraf seçmenin göstergeleri zaviyesinden analiz edildi. Ancak bu yeniden çerçeveleme, açıklamaktan ziyade çarpıtıyor. Sudanlı aktörler, basit anlamda vekiller değildir. Yıllar süren iç bölünmelerin şekillendirdiği kendi siyasi mantıkları istikametinde davranırlar. Dış destek güç dengesini değiştirebilir, ancak savaşın kendisini açıklamaz. Yine de Sudan daha geniş bir jeopolitik tahkiyeye dâhil edildiğinde öncelikler değişir. Artık soru, savaş nasıl sona erdireceğimiz değil, savaşın sonuçlarını nasıl yöneteceğimizdir. Bu değişimin neticeleri vardır, çünkü yönetilen bir savaş nadiren sona erdirilmiştir.

Sudan'ın jeopolitik yeniden şekillenmesi krizin bir yönü ise, giderek derinleşen ekonomik neticeler de bir diğer yönüdür. İran savaşı, dünya petrol arzının önemli bir kısmının geçtiği Hürmüz Boğazı başta olmak üzere, kilit nakliye rotalarındaki aksaklıklar sebebiyle küresel bir enerji ve gübre krizine yol açtı. İthal yakıtı büyük ölçüde bağımlı ve ekonomisi son derece kırılğan olan Sudan, bu durumun altında ezildi âdeti. Ülkedeki yakıt fiyat-

ları dramatik bir şekilde yükseldi. Günlük hayatın her alanını etkileyen bu durum ulaşım maliyetlerini arttırdı ve gıda tedarikini yavaşlattı.

Hayatta kalmakla açlık arasındaki sınırın zaten ince olduğu Sudan'da, bu baskılar yıkıcı sonuçlar doğurdu. Hartum (Umdurman) ve Vad Medeni (Cezire eyaletinin merkezi) gibi şehirlerde, bazı tüccarlar maliyetlerin her gün değiştiği bir pazarda mallara fiyat biçemeyerek satışlarını tamamen askıya aldı. Şeker ve inşaat malzemelerinin fiyatındaki fahiş artışlar, savaşta ekonomik krizin nasıl birbirini izleyen çöküşler meydana getirdiğini gösterdi. Artan yakıt fiyatları ve kesintiye uğrayan ithalatla birlikte, enflasyon resmî istatistiklerin çok daha üstünde seyrediyor. İran savaşıyla bağlantılı küresel aksaklıklar, nakliye ve tedarik zincirlerini de etkiledi. Eczaneler stoklarını yenilemekte zorlanırken, ilaçlara erişim her geçen gün zorlaşıyor. Ahali için bu, basit bir enfeksiyonun veya kronik bir rahatsızlığın ölümcül hâle gelebileceği demek.

Sudan'ın mevcut durumunun merkezinde bir paradoks yatmaktadır. Ülke jeopolitik açıdan daha önemli hâle gelirken, insani açıdan daha az görünür duruma gelmiştir. Sudan, daha büyük çatışmaların, özellikle de İran'ın dâhil olduğu gerginliğin gölgesinde kalmaktadır. Aynı zamanda, Sudan'ın kendisiyle ilgili tartışmalarda siviller kenara itilmekte, onların yerini güvenlik, ittifaklar ve stratejik konumlandırma hakkındaki hikâyeler almaktadır. Bu sadece ihmal değil, düpedüz çar-

pıtmadır. Sudan görülüyor, ancak sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi kendi şartlarıyla değil.

İnsani yardım ihtiyaçları, fonların ötesine geçmeye devam ederken ülkenin ekonomik çöküşü derinleşiyor. Güvenilir bir siyasi sürecin yokluğunda, silahlı aktörler güçlerini pekiştiriyor. Oysa uluslararası tepkiler hâlâ dağınıktır; stratejik olmaktan ziyade tepkisel nitelikte olup, iç gerçeklerden çok dış endişelerce şekillenmektedir. Bu durum ne kadar uzun sürerse, tersine çevirmek o kadar zorlaşır. Sudan'la sınırlı kalmayıp, etrafını da yeniden şekillendirir, sınır ötesi göçlere yol açar ve tek bir savaştan daha uzun ömürlü şiddeti pekiştirir. Bunu görmezden gelmek durumu istikrara kavuşturmaz. Yalnızca bedellerin kaçınılmazlaştığı ânı geciktirir.

Sudan'ın mevcut trajedisi sadece acı çekmenin boyutuyla değil, bu acının nasıl yorumlandığıyla alakalıdır. Savaş artık öncelikle bir Sudan krizi şeklinde anlaşılmıyor. Sahadaki gerçeklik çarpıtılarak, dış çatışmalar, özellikle de İran savaşı üzerinden analiz ediliyor. Asıl tehlike de burada yatıyor zaten, çünkü üstü örtülen bir kriz görülebilir ancak yanlış anlaşılan bir kriz hep öyle ele alınmaya devam eder. Başlı başına önemli olan Sudan'ın önem kazanması için başkalarının savaşına dâhil edilmesi gerekmez. Asıl soru, sonuçlar Sudan'ın çok ötesine yayılmadan önce dünyanın bunu görmeye istekli olup olmadığıdır.

(Hartumlu yazar, 18 Mayıs 2026, *Middle East Eye*'den kısaltarak çeviren Ali Ekrem Özdemir)

ŞER İTTİFAKI HAKİKATTEN NEFRET EDİYOR

Hamid DABASHI

İsrail, 7 Nisan 2026'da Tahran'daki Şerif Teknoloji Üniversitesi'ni bombaladı.

Times şöyle yazıyor: “İran hükûmet yetkilileri ve hükûmet karşıtı eylemciler, Tahran'daki Şerif Teknoloji Üniversitesi'ne yönelik saldırıları kınadı. Bu üniversite, hedef alınan en son İran yükseköğretim merkeziydi.” Bu elbette kötü niyetli bir ifadedir. Bir yükseköğretim kurumunun yok edilmesi, *Times*'ın İran'a alışkanlıkla dayattığı bildik hükûmet yanlısı-hükûmet karşıtı ikiliği içinden süzülecek bir mesele değildir. İran'da, Filistin'de ya da Lübnan'da bir üniversite kampüsünü bombalamak ülke içindeki siyasi ayrımlardan bağımsız bir barbarlık eylemidir.

ABD ana akım medyasının iddia edebileceği her şeyden çok daha ciddi gazetecilik, İran kampüslerinde olup biteni çok daha doğru biçimde belgeledi. Güvenilir bir haber şöyle diyordu: “İranlı akademisyenlerin ve öğrencilerin egemenliği ve teknolojik özerkliği silme girişimi olarak tanımladığı saldırılarda yaklaşık 30 üniversite ateş altında kaldı.”

Bir muhabir gerçekten bağlam sunmayı önemsiyorsa, şunu da okuruz: “ABD'deki Massachusetts Institute of Technology'ye, yani MIT'ye sık sık benzetilen Şerif Teknoloji Üniversitesi onlarca yıllık bir kurumdur. Batı Asya'nın önde gelen mühendislik okullarından biri hüviyetiyle geniş ölçüde kabul edilir. Mezunları arasında, 2014 yılında madalyanın en itibarlı ödülü olan Madalyası'nı kazanan ilk kadın ve ilk İranlı olan Meryem Mirzahani de vardır.”

Sorumlu habercilik budur. *The New York Times*'ın Siyonist editörleri ve okurları Meryem Mirzahani'nin kim olduğunu biliyor mu acaba? Bu İsrail yanlı yapılar okurlarını bilgilendirme peşinde değildir. Onların işi, okullarının patolojik cehaletini sürdürmektir. Şunu biliyoruz ki, akademisyenlerin *epistemicide*, yani bilgi-kırım dediği şeyle karşı karşıyayız. Soykırımcı Siyonistler Miriam Adelson gibi figürlerin ve ABD Başkanı Donald Trump gibi satın alınmış siyasetçilerin desteğini alan bir İsrail yerleşimci

kolonisi, bütün bir akademik, bilimsel ve entelektüel ekosistemi yok etmeye çalışıyor.

Dünyada “İsrail” kelimesine yönelik küresel tiksintinin birçok nedeni var. Bu da onlardan sadece biri. Kısa süre sonra İsrail medyası bile vahşetin ölçeğini kabul etmek zorunda kaldı. *The Times of Israel*, İsfahan Teknoloji Üniversitesi hakkında “İran bombalanan üniversiteyi müzeye dönüştürecek!” diye yazdı. O noktaya gelindiğinde hikâye çoktan küresel ölçekte yayılmıştı. *University World News* de İsrail'in bölge genelinde kurumlara ve toplumlara yöneltmeyi sürdürdüğü suç niteliğindeki yıkımı belgeliyordu.

Nisan 2026 başı itibarıyla, 30'dan fazla İran üniversitesi ve araştırma merkezinin İsrail saldırılarında zarar gördüğü ya da yok edildiği bildirildi. Bu saldırılar, Trump'ın damadı, iflah olmaz Siyonist Jared Kushner tarafından desteklendi. Kushner, İran'la savaşın tırmanmasından siyasi ve mali açıdan kâr etmeyi sürdürüyor.

İsrail'in tespit ettiği, hedef aldığı ve yok etmeye çalıştığı bildirilen kurumlar arasında Şerif Teknoloji Üniversitesi, İsfahan Teknoloji Üniversitesi ve Şehid Beheştî Üniversitesi var. Başka haberler Şiraz Üniversitesi ile Urumiye Üniversitesi'nin de vurulduğunu gösteriyor. En ayrıntılı belgeler ise şaşırtıcı olmayacak biçimde İran'ın içinden, Farsça olarak geliyor.

Araştırma tesisleri, laboratuvarlar, idari binalar, sınıflar, amfiler, camiler ve başka ibadet yerleri İsrail bombardıman uçakları tarafından hedef alındı. Bu sırada İsrail lobisi, Lindsey Graham ve Ted Cruz gibi yozlaşmış ABD'li siyasetçileri saldırıyı desteklemek

üzere harekete geçirdi. Bunu, Amerikalıların ezici çoğunluğunun iradesine rağmen yaptı.

Peki, yükseköğretim kurumlarına yönelik bu büyük saldırıda neden bu kadar çok İran üniversitesi hedef alınıyor? Bunun birden fazla nedeni var. Üniversiteler araştırma ve ilim merkezleridir. Her güçlü toplumun bilimsel altyapısını oluştururlar. İran üniversiteleri tıp, mühendislik, mimarlık, sanat, sosyal bilimler ve beşeri bilimlerde en ileri çalışmaların yürütüldüğü yerlerdir.

İsrail (yalnızca Benjamin Netanyahu değil), çevresindeki sağlıklı toplumlarda bu tür kurumların gelişmesini istemiyor. Amacı, kendi garnizon devletini çevreleyen dünyayı, soykırımcı Siyonizmin içinden çıktığı aynı çorak barbarlığa indirgemektir. İsraililerin ezici çoğunluğunun yüksek sesli ve coşkulu desteğiyle, korkak orduları Filistin’de ve Lübnan’da benzer yükseköğretim alanlarını yok etti. Şimdi aynı şeyi başka yerlerde, belki Türkiye ve Pakistan’da bile yapma tehdidini açıkça savuruyor.

Çevrelerindeki dünyayı harabeye dönüştürmek istiyorlar. Böylece garnizon devletleri (o yerleşimci koloni, bu gezegendeki Avrupa vahşetlerinin son mirası) bölgeye yıkım yoluyla hükmetmeyi sürdürebilsin. Bu suçları işleyen Itamar Ben-Gvir’in, Bezalel Smotrich’in, Netanyahu’nun, Naftali Bennett’in, Israel Katz’ın, Danny Danon’un ve daha nicelelerinin suratına bakanın kırk yıl işi rast gitmez. İsrail budur. Avrupa barbarlığının dünyamıza verdiği son armağan budur.

İsrail Avrupa ve ABD’deki büyük üniversiteleri bombalamaya başlamasını hayal edebilir misiniz?

Oxford ve Cambridge, Columbia ve Harvard, Chicago Üniversitesi ve Stanford İsrail tarafından bombalansa Avrupalılar ve Amerikalılar nasıl tepki verir? Bunun asla olmayacağını mı düşünüyorsunuz? Neden? Mesele tam da buradadır aslına bakılırsa.

İsraili ve İsrail yanlısı Siyonistler bu üniversitelere onlarca yıldır saldırıyor. Son birkaç yılda bunu en vahşi biçimde yaptılar. Henüz bombalarla değil; iftira ve sindirmeyle, hedef göstermeyle, milyonlarca dolarlık davalarla, sarı gazetecilikle ve İsrail’in soykırımcı vahşetine yönelik muhalefeti susturmaya dönük bitmek bilmeyen kampanyalarla yaptılar. Bu kampüsleri zaten siyasi ve entelektüel olarak “bombalıyorlar.”

The Heritage Foundation tarafından geliştirilen Esther projesi nedir? Amerikan üniversitelerini siyasi ve entelektüel açıdan bombalama girişiminden başka ne anlama gelir? Kampüslere korku, sindirme ve sessizlik yaymayı amaçlıyor. Böylece kimse İsrail’in iğrenç davranışları hakkında ağzını açmaya cesaret edemesin. Filistinli-Amerikalı akademisyen Edward Said’in Columbia Üniversitesi’ndeki odasını, onu korkutmak ve susturmak amacıyla kundakladılar mı? Amerikalılar ve Avrupalılar, İsrail’in saldırılarını Filistin, Lübnan ve İran üniversiteleriyle sınırlayacağını düşünüyorsa, Siyonistlerin hâlihazırda onların kendi kurumlarına ne yaptıklarına dikkat etmiyorlar demektir.

Hakikatten nefret ediyorlar. Eleştirel düşünceden nefret ediyorlar. Gerçeklerden nefret ediyorlar. Onlar Filistinlileri katlederken, Lübnan’ı yok ederken, İran’ı halı bombardımanına tutarken, Suriye toprağını gasp ederken

ve başkanlarını sonsuz savaşları desteklemeye manipüle ederek Amerikalıları iflase sürüklerken dünyanın başka tarafa bakmasını istiyorlar. Trump ve Amerikalı soykırımcı Siyonistler ABD’deki üniversiteleri hangi nedenlerle hedef alıyorsa ve Esther projesini hangi bahaneye sığınarak geliştirdiyse, aynı bahanelerle İsrail’in İran ve Filistin üniversitelerini yok etmesini alkışlıyor, ekonomik destek sunuyor ve silahlandırıyorlar.

Esther projesinin bir iç cephesi var: Amerikan üniversiteleri ve kolejleri. Bir de dış cephesi var: İran ve Filistin’deki üniversitelerin bombalanıp yok edildiği cephe. Amerikan ve Avrupa üniversitelerini sansür, sindirme, susturma ve müfredat kontrolü yoluyla hedef almak, İran ve Filistin üniversitelerini bombalayıp harabeye çevirmenin siyasi eşdeğeridir.

Yükseköğretime yönelik ve birçok akademisyenin *scholasticide*, yani eğitim-kırım dediği durum İsrail’in hâkim olamadığı her akademik kültüre yönelik daha derin tarihsel nefretini de yansıtıyor. Bu nefret kıskançlıktan ve hınçtan kaynaklanıyor; çünkü kendilerinde böyle bir kültür yok. Böyle bir barbarlığa verilecek cevap, tek bir İsrail üniversite kampüsüne zarar vermek değildir. Tam tersine. Cevap, bu kurumlar kapılarını İsrail’de ve işgal altındaki tüm topraklarda Filistinlilere eşit biçimde açana kadar onları boykot etmektir.

(İranlı entelektüel. *Middle East Eye*, 19 Mayıs 2026 tarihli yazıdan özetleyerek çeviren Volkan Akalın)

EĞİTİMDEN ÖNCE AHLAK SORUNU

— MUSTAFA AYDIN —

S on günlerin ABD-İran çatışması gibi küresel ve yolsuzluklarıyla tanınan CHP'nin bir kongre usulsüzlüğünün mutlak butlan ile sonuçlanan mahkeme sonuçlarının üstüne çıkan siyasal tartışmaların dışında tabir caizse toplumu silkeleyen olaylardan birisi şüphesiz okullarda yaşanan silahlı saldırı ve akran kavgalarıdır. Hocalara nanik yapıp gırgır geçen öğrenciler, velileri göz ardı eden idare-i maslahatçı okul yöneticileri, çocuğunun eksikliğini kabul etmeyip idarecilere baskın yapan veliler vb. derken eli silahlı maganda öğrenciler ortaya çıktı. Öğrenci arkadaşlarını, öğretmenlerini ve okul idarecilerini öldürmekte tereddüt etmediler. Pratikte vukuatlar üzerine gidip çözümleme işlerinin belli yolları vardır. İşin aktörü olabilecek kişileri uyarmak, polisiye tedbirler almak, benzer vukuat alanlarını gözetim ve denetim altında tutmak vb. gibi.

Elbette bunlar gereksiz değildir, ancak yaraya merhem sürmek türünden tedbirlerdir. Ancak eğitimin kendisiyle veya ötesiyle ilgili önemli bir açıklama getirilmemektedir. Bu konuda, "Eğitimi beceremiyoruz, ciddi bir eğitim yok!", "Belki de çağa uyduramadığımızdan çocuklarımızı eğitemiyoruz!" gibi değerlendirmeler yapılmaktadır. Ne var ki bunlar doğru sayılsalar da sorunun çözümüyle değil, doğru olmasalar da tespitiyle ilgili sözlerdir. Hatta aşağıda belirteceğimiz üzere tümüyle bir eğitim sorunu bile değildir.

İşin ilginç tarafı toplumdaki özellikle vukuatlı sorunlar kendi başına genel hatlarıyla toplumdan, bağlı bulunduğu kurumsal sistemden kopuk, dolayısıyla da bir başka yönü görülemeyen spesifik sorunlar gibi ele alınmakta, hatta daha ileriye götürülerek birilerini aklamak, birilerini suçlamak üzere kullanılan, bilimsel değil, ideolojik değerlendirmelere dönüştürülmektedir. Buna göre mesela kadın cinayetleri

bir erkek 'kasaplar' işidir. Bu cinayetlerin önemli bir kısmının aile hâline gelememiş gençler arasındaki ilişkilerden doğduğunu, suçlanan geleneksel aile dönemlerinde boşananlar arasında bir cinayet yaşanmadığını göz ardı eden bu kasıtlı değerlendirmeler bu nahoş işlerden aileyi sorumlu tutmaktadırlar. Onun için de kadın ailenin 'sıkboğazından' kurtarılmaya(!) çalışılmaktadır.

Yine bu tür bir yaklaşımla trafikteki ölümlen biten olaylar (ki araştırmalar oran olarak kadın cinayetlerinden fazla olduğunu gösteriyor) trafik canavarının işidir. Bu canavar nasıl bir şey ve kim üretiyorsa yollara hâkimdir. Trafik cezaları, yarığı kapatma girişimleridir. Tabi bu

açından baktığımızda sözünü ettiğimiz vukuat alanlarına göre mevzi kalan okul cinayetleri için de benzer şeyler söylenebilir.

İşin daha ilginç arka planda birleştirecek sağlam bir paradigma olmadığı sürece öğrenci, silah, eğitim gibi etkenlerden hareketle doğru sonucu ifade edecek bir analizde bulunulamaz. Mesela yüzde ile bile ifade edilemeyen bu tür olayları (şüphesiz önemsiz değil ama) rastgele olaylar sayıp “İnsanın olduğu yerde demek ki böyle şeyler de olabiliyor” dendiğinde de bu değerlendirme her hâliyle yanlış da sayılmaz. Hatta çok açık ifade edilmese de “bir özgürlük ortamında böylesi şeyler olur” şeklinde marjinal bir değerlendirme bile yapılabilir. Tabii ki bu yaklaşımların hiçbirisi bizi gerçeğe götürmez. Peki, o zaman ünlü düşünür Sorokin’in ifadesiyle analiz için ihtiyaç duyduğumuz, aksiyomatik temel ne olmalıdır. Konuyu nasıl ele almalıyız?

Konuyu, önemli düşünürlerimizden Mevlana Celalettin Rumi’nin *Mesnevi*’sindeki hoş bir fabla açmaya çalışalım: Bir gün, 2 bin metre yukarıda gökyüzünde uçuş yapıp yeryüzünü gözetleyen iki kartaldan birisi diğerine “Ben aşağıdaki vadinin şu noktasındaki ağacın sağ tarafından bir buğday tanesi görüyorum.” demiş. Diğer kartal “Ben görmüyorum!” deyince “O zaman sen burada oyalan ben inip o buğday tanesini alıp sana dönüyorum.” demiş ve aşağıya süzölmüş, bir tarif ettiği yere inmiş ama bir daha kalkmamış. Bu durumu gören diğer kartal, arkadaşının yanına gelip bakmış ki bir tuzağın içinde mahpus. “Hay arkadaş 2 bin metreden bakıp bir buğday tanesini göreceğine biraz daha geniş bakıp buğday tanesinin, üzerinde bulunduğu tuzağı görseydin ya!” demiş. Gerçekten de değerlendirme yapanlar genelde buğday tanesiyle uğraşmakta, kılı kırk yaran sözler etmekte ama asıl tuzağı görememektedirler.

Tabii ki işin eğitim ile ilgili bir yanı vardır. Ama asıl sorun eğitimin varlığı yokluğu değil, nerede ve nasıl yer aldığıdır. İçinde bulunduğumuz çağda okullar heterojen bir alan değildir. Eğitimin doğası gereği ortak bir şartlandırma sistemi içinde homojenleştirilmektedir. Öğrencilerin modernitenin ortaya koyduğu küresel, tabir caizse anayasaya kadar yerleştirilmiş ulusal, belki daha doğru bir ifadeyle, siyasal rejim ilkeleriyle şartlandırıldığı bir ortamda bir öğrenci babasının silahıyla gelip bir katliam gerçekleştiriyorsa bu olay eğitimden öte bir olay demektir. Bu eğitimle homojenlik sağlanamamışsa işi hâlâ sırf

eğitime bağlamanın da bir anlamı yok demektir. Başka bir ifadeyle o zaman saldırganlığı, eğitimin gerisindeki bir eksikliğe bağlamak gerekir. İşin gerçeği arka planda daha ciddi bir gerekçeden söz etmeyecek isek bu saldırıları, aktörlerinin hastalıklarına bağlı, üzerinde durmayı bile gerektirmeyecek kadar mevzii hareketler olarak görmek gerekir.

AHLAK BİR ALTYAPIDIR

Aslında toplumdaki tüm olaylar birbirine bağlıdır ve bunların hepsi bir ana eksenden pay alırlar ki bu ahlaktır. İnsani her türlü olgu ona dayanır. Ne var ki yönetimler çoğu kere bu ekseni bulmaya çalışmazlar. Çünkü bu iş hem uzun zaman ister hem de kısa vadede görünür bir tarafı olmadığı için yeni bir seçim için oy bekleyen iktidarların pek de işine yaramaz. Onun için pratikte iktidar-muhalefet siyasilerin hemen işine de yaramaz. Hâlbuki asıl sorun toplumun eğitimsel, siyasal, ekonomik, ailesel, tüm alanlarında yoğun bir şekilde yaşanan sorunlarının arkasındaki etken ahlaktır. Ne var ki söz konusu ahlak, birincil görevi refah sağlamak olan iktidarların görevleriyle pek de kolay bağdaşmaz. Çünkü asıl görev sayılan refahın sonuçlarıyla ilgili bir projeniz yoksa bu aynı zamanda ahlaksızlığa açılan bir kapıdır.

Burada önem taşıyan, söz konusu olan ahlakın kaynağı kökenidir. Çünkü genellikle insani eylemleri ifade eden tüm davranışlar ahlakidir. Ahlaksızlık kelimesi bu davranışın olumlu karşılanmaması ile ilgili bir kavramdır. Mesela genelde ahlaksızlık kabul edilen yalan, doğruluğun olmaması hâlidir. Onun için de burada ahlak bağlamında önemli taşıyan, doğruluğun ne olduğu, neye göre belirleneceğidir. Birileri hırsızlığı bir ahlaksızlık değil, bir başarı görebilmektedir. Bu handikap aşamadığı sürece sorun çözülmüş olamaz.

Modern kültürün konu ile ilgili bilim formatı sosyolojiye göre bu aradığımız ahlaki temel toplumdur, onun ortak görüşüdür. Daha sadeleştirerek söylemek gerekirse ahlaki olan, toplumca üzerinde anlaşılan ve bir sabitesi olmayan davranışlardır, yaygın olarak yaşanandır. Buna göre mesela bir toplumda hırsızlık, fuhuş, uyuşturuculuk vb. yaygınlaşmış ve artık olağan hâle gelmiş ise bu artık bir ahlaksızlık değil, ahlaki eylemlerdir. Hâlbuki bir toplumda ortak etkin ahlak, edep gibi fitri veya fuhuş yaşağı gibi aşkın kaynaklı ilahi buyruk yasalarına dayanır. Müeyyidesi de Kur’an’ın anlatımıyla yalnız-

ca Allah'ın elindeki o müthiş “din günü”nün hesabıdır. Buna inanmayıp hakkı ihlal eden bir adam niçin en somut işlemlerden biri konumundaki hukuka uysun ki?! Çıkarını bırakmak amiyane ifadesiyle bir aptallık sayılabilir. Eğer bir ahlak, hak, adalet, namus, haysiyet, şeref, şefkat, merhamet gibi aşkınlığa dayalı yüksek değerler ise etkinliğini gösterir. Yoksa ahlak bekleneni vermez.

Üstelik bu yüksek değerler bir yer ile değil, her alanla ilgilidir. Mesela adalet sadece bir hukuk ilkesi değildir. İnsanın çocukları arasında denkliliğin sağlanabilmesi ile ilgili olarak ailenin, hocanın öğrencilere eşit muamelede bulunabilmesi için eğitimin, alışverişte dürüst olmak için iktisadın vb. adalete ihtiyacı vardır. Tabi bu çizgide bir eğitim verilemiyorsa böylesi bir ahlakın etkin olması söz konusu olamaz. Modern kültür özellikle iki yüz yıldır bu bütüncü ahlakı alaşağı edegelmiş, önce aşkın değerlerin kaynağı ve koruyucusu dinin ahlak ile bağlantısını koparmış, çoğu yapay biçimde üretilmiş dinden uzak bir seküler ahlak üretmiştir. Bu anlayışa göre mesela önemli sayılan her hâlükârda görevini yerine getirmek değil, kendinin hakkı kabul ettiği veya öyle zannettiği şeyleri yaygın bir deyimle “söke söke almak”tır. Hatta ahlakı dinden ayırmakla kalmamış, dinin ahlaka yönelimini engellemek için laiklik gibi düzenekler oluşturmuştur ki bu planında da bir hayli başarılı olmuştur.

Lafta din-devlet ayırımına dayandıklarını iddia eden devletler bir taraftan yüksek ahlakın kaynağı dine karşı tedbirler alırken diğer taraftan insanlığın yüksek değerlerini mevcut düzenlerinden çıkarıp atmışlardır. Daha önceki yazılarımda da belirttiğim üzere Batıda modern kültürün en iyi temsilcisi sayılan ABD’de 1970’li yılların sonunda bir düzine kadar yüksek değer yasayla saf dışı edilmiştir. Başka bir ifadeyle ABD’nin bir numarası Donald Trump yalan söylediğinde ahlaksız, şerefsiz dendiğinde de bir hakaret sayılmaz, bunlar yitirilmiş kimliklerdir, dolayısıyla ‘hükümsüzdürler’.

Modern kültür tarafından ahlakın içselleştirilmesinin en önemli sonuçlarından birisi ahlakın bütünlüğünün bozulup, her alanın ayrı bir ahlakının olduğunun iddia edilmesidir. Buna göre mesela, bir bilim ahlakı, siyaset ahlakı, iktisat ahlakı, aile ahlakı gibi bütün grup, olgu ve kurumların kendilerine özgü ilkelere sahip ahlakları vardır. Buna göre de mesela bilim ahlakı doğruluğa, sanat ahlakı güzelliğe, davranış ahlakı doğruluk ilkesine dayanır. Her olgu ken-

disinin dışındaki ilkeye karşı kayıtsızdır. Mesela iyiye dayanan davranış ahlakının, bilgi ahlakının doğruluğuna hiç ihtiyacı yoktur. Başka bir ifadeyle bilim sahtekârlık, sanat namus yoksunluğu taşıyabilir, yeter ki alanını gerçekleştirsin. Tabi buna göre özel bir din ahlakı da vardır ama bu ahlak kendi içine katlanıp tabir caizse kimseye bulaştırmadan Tanrı ile bir transa geçme işi görebilir. Genelde bu tekillikleri aşan, hemen her alandaki eylemleri belirleyebilecek bir ahlak söz konusu değildir.

Mevcut çağdaş seküler sistemlere göre ahlak eğitimi bu çerçevenin dışına çıkarmak laikliği ihlal suçu, daha doğru bir ifadeyle laisizm adlı dinin inkârıdır. Burada daha önemli bir konunun altını çizmem gerekiyor. Aslında din olarak sınırlandırılmış çerçevenin dışında din ve ahlak diye nitelendirilen bilgilerin önemli bir kısmı bir yerlere oturtulamayan ve pratik hayata uyarlanamayan (ve hatta uyarlanmaması gereken) malumatlardır. Başka bir deyişle din etiketli verilen bilgilerin önemli bir kısmı sadece zihni, dolayısıyla kurgusal bilgilerdir.

Tabi burada üzerinde durulması gereken, sadece soyut bir bilgi değil, davranışsal bilgilerdir. Basit bir benzetme ile açıklamak gerekirse elektronik cihazlar (mesela robotlar) da bilgi yüklüdürler ancak kurgulayıcı bilginin dışında hareket edemezler. Hâlbuki insan davranışları cansızların hareketinden, canlıların eyleminden farklı iradi olarak işletilen değer yüklü davranışlardır. Ne var ki modern eğitim de insanları diğer canlılar gibi eylem sahibi kabul etmekte, şartlandırmalarla gönlünce biçimlendirmeye çalışmaktadır, bir ahlak varsa o benim buyruğumdur, demektedir.

Şüphesiz eğitim öncelikle ahlak ile ilgilidir. Genel hatlarıyla eğitimin hayatı idame ettirebilmek için nesnel (duyusal) bilgiler ve kendince manevi dünyasını inşa edilebileceği manevi (duygusal) bilgiler veren kurumdur. Ne var ki modern eğitimin görevi bu değildir. Her şeyi tabiatı itibarıyla ilkel ve insan aklıyla yeniden kurulması gerektiğini kabul eden aydınlanmacı modern kültür, insan ufağını işlemek üzere hazır bir varlık konumunda görmektedir. Nasıl oynamayı bilmeyen ayı yavrusu eğitilerek oynama öğretilbiliyorsa insan da öylece planlandığı üzere eğitilip oynatılmalıdır. Neticede eğitim, “insanın bir planlayıcıya göre yetiştirilmesi olayıdır”. Hâlbuki insan için gerekli olan

terbiyedir. Günümüz insanının biraz da hafife alarak kullandığı terbiye insan fitratının ortaya çıkarılması işidir.

İHTİYACIMIZ EĞİTİM DEĞİL TERBİYEDİR

R-b-v kökünden gelen terbiye kelimesi yetiştirmek, büyümek anlamına gelmektedir. Aynı kökten gelen Rab kelimesi Allah'ın isimlerinden birisidir ve Kur'an'da 968 yerde geçmektedir. “O, âlemlerin Rabbidir.” Buna göre Allah, canlıları sadece yaratmakla kalmamış, onların varlığını sürdürebilmeleri için yetiştirmektedir. Eş deyişle yegâne, nihai terbiyeci Allah'tır. Allah insanlardan gelişmelerini ve buna katkıda bulunulmasını murat etmektedir. Vahyi mesajlar, insanları lüzumsuz eğitimlerden koruyup fitrat üzere yetişmeleri içindir. Burada yapılan, eğitimde olduğu gibi insana bir şeyleri dikte edip şartlandırılması değil, fitratının açığa çıkarılmasıdır. Kadim kültürlerde de bu böyle anlaşılıyordu.

Aslında içkin aydınlanmacı bir filozof olmasına rağmen 18. yüzyılda J. J. Rousseau *Emile* isimli eserinde, yetiştirdiği sembolik çocuğu Emile'e Tanrı'nın varlığını anlatışı manidardır. Rousseau, Emile görmeden bahçede toprağa Tanrı yazar ve buraya çim tohumları saçır. Zamanla çimlerle yazılmış bir Allah kelimesi ortaya çıkar. Bunu gören Emile, hayretle babasına “Bunu sen mi yazdın?” diye sorar. Rousseau “Hayır kendiliğinden yazılmış olmalı.” diye cevap verir. Emile, “Birileri yazmadan bu mümkün değil, sen

yazmış olmalısın.” deyince Rousseau “Haklısın, her şeyin yapıcısı, yaratıcısı vardır, bu yazıyı ben sağladım, ama bütün bu çimlerin de bir yapıcısı, yaratıcısı vardır ki o Tanrı'dır.” der. Laik sistemin düşündüğü gibi ahlak eğitimi hayatın dışında, gerçek örnek ve uygulamalardan uzak bir şekilde gerçekleştirilemez. Hatta mevcut bilgilerin dışında veya karşısında bir tavırla da verilemez, çünkü ahlak her şey ile iç içedir.

Ortaöğretimde öğrenci iken çok sevdiğim ve hep rahmetle andığım Ali Rıza Köksoy Hoca'm anlatmıştı: “1940'lı yıllar, ilkokulda öğrenci idim. Bir gün bir müfettiş geldi ve sınıfın arka sıralarından birisine oturdu, dersi dinlemeye başladı. Öğretmenim matematik dersi işliyor, örnek problemler çözüyordu. Ders kitabında üzerinde durulan problemde, fiyatları farklı, birisi siyah, diğeri sarı renkte iki tür şarap vardı. Birisinden yüzde 25, diğerdenden yüzde 75 oranındaki bir şarap karışımının kilosunun kaç liradan verilmesi gerektiği soruluyordu. Matematigi enine boyuna bilen öğretmenimiz yönünü yazı tahtasına dönmüş vaziyette, hespla bir hayli uğraştı: Topluyor, çıkarıyor, bölüyor ama hesap bir türlü sonuçlanmıyordu. Biz öğrenciler müfettiş karşısındaki bu durumdan dolayı üzüntü ve heyecan içindeydik. Hoca bir ara yönünü sınıfa döndü ve “Çocuklar içki denen bu melanetin sırf içilmesi, üretilmesi, taşınması değil, hesabında bile bir meyнет yok. Şimdi hesabı pekmez üzerinden yapalım!” dedi ve çok kısa bir zaman içinde sonucu çıkardı. Müfettiş sağduyulu imiş, yerinden kalktı ve “Tebrik ederim öğretmenim, matematik böyle işlenir, ahlak böyle anlatılır!” dedi. “Bir doğrunun her hâlükârda söylenebileceğinin bir güzel örneğinin de burada gördüm.” Gerçekten de içkinin haramlığının sözlü anlatımı belki bu kadar etkili olmayabilirdi.

TÜRKİYE'DE EĞİTİMİN YOZLAŞTIRILMASI

Şüphesiz eğitim katil yetiştiriyor değil, cinayete de özendiriyor. Ama Allah'ın yarattığı cana kıymaya karşı yeterince donatamıyor. Bunda eğitimin eksikliklerinden daha fazlasıyla toplumun yaşadığı toplumsal ahlak sorununun etkisi büyüktür. Unutulmamalıdır ki bu ortam rastgele oluşmamıştır, hatta konjonktürde dünya kültürel gelişmesinin ötesinde özel çabaların da bir sonucudur. 1927'lerde yapılanların bir kısmının ahlakı zedelediğinden şikâyetçi olan bir milletvekiline, M. Kemal'in verdiği cevap manidardır: “Efendiler bu mevcut ahlakla bir yere varamayız. Bu ahlaki mutlaka değiştireceğiz.”

Hedeflendiği üzere tarihsel ahlakın saf dışı edilebilmesi için çok şey yapıldı. Ama o tu kaka edilen ahlak yüz yıl direndi ve nihayet sonuç vermeye başladı. Şu görüldü: Bu projenin odağındaki CHP topluma bu yeni ahlakın en somut örneklerini sunmaktadır. Bu süreçte CHP'ye kol kanat gerenler ahlaksızlıklardan, açığa çıkan yolsuzluktan, kirden, şaibeden hiç söz etmemektedirler. Buna göre seküler CHP'lilerin yaptığı hiçbir yolsuzluk ahlaksızlık değildir. Mesela hırsızlık diye bir şey yoktur, tekellerinde saydıkları ülkenin parası iktidarın asıl sahipleri arasında el değiştirmektedir. Eğer bir hırsızdan söz edilecekse bu, CHP'li olmayan, öncelikle AK Partililerin bir sıfatıdır.

Bizim bugün toplumca şikâyetçisi olduğumuz hırsızlık, soysuzluk, dolandırıcılık, cinsel istismarcılık, kıtal, uyuşturuculuk, bahisçilik, rastgele üremiş ahlaksızlık türleri değil, bir sürecin ürünleridir. Susuz kalan bir ağacın önce yapraklarda başlasa bile sadece bir yerinde değil, her tarafında bir kurumunun görülmesi gibi, ahlak yoksunluğu da kendisini her yerde göstermektedir. Kanaatimce bu ahlaki kaosun anavatanı Batı ülkelerinde daha farklı bir durum yaşanmaktadır. Tarihsel kültür olarak ulus devletler toplumda pek de iyi oturmayan Tanrı'nın yerini rahatça doldurdular. Toplumla nispet ettikleri kararlarını (yasalarını) kolayca onun buyruklarının yerine koydular. Bu süreç öylesine hegemonik bir ortam yarattı ki kitleler bunu düşünmeye bile fırsat bulamadılar. Eş deyişle Tanrı ile millet adına ulus adına ahkâm kesen ulus devlet egemenlerinin buyrukları arasında karşılaştırma yapıp bir değerlendirme de bulunamadılar. Neticede Tanrı makamındaki ulus devletlerin değişmez ilkeleri artık bir tür Tanrı buyruğudurlar. Mesela Batı'da trafik ihlalinden dolayı arabası elinden alınıp trafikten men edilen kişinin gideceği bir yer, söyleyeceği bir söz yoktur.

Muhtemelen tevhit inancının da etkisiyle Türkiye'de devlet, Tanrı'nın yerini alamadı. Omurgasız sınırlı bir aydın tabaka M. Kemal'i ilahlaştırmaya çalışmış ise de peygamber mevkiinde bir lider kutsamasıyla kaldı. Cahil kabul edilen ama fitri yapısı bozulmamış cahil görülen halk, hiçbir şekilde böyle bir inanca sahip olmadı. Kemalizm diye nitelendirilen hareket bir peygamberi öğreti gibi sürdürülmeye çalışıldı. Bu projenin bir ürünü olarak TDK'nun Türkçe sözlüğünde yakın bir zamana kadar Kemalizm kelimesinin karşısında "Türk dini" yazıyordu. Bu konular üzerinde durmamın nedeni (gerekli

olduğunda şüphem bulunmayan) bir Cumhuriyet tarihi yazmak değil, ahlaki dönüşüm sürecinin anlaşılmasını sağlamaktır.

Toplumumuzun her alanında yaşanan, üzüntü veren ve yerine göre birilerinin hayatına mal olan olaylar, bütüncü ahlakımızın nasıl bir sarsıntı yaşadığını göstermektedir. Mevcut dönüşümler sağlıklı girişimleri bile olumsuzluğa tahvil edebilmektedir. Ünlü sosyolog Max Weber'e göre Protestanlık, "Allah için çok çalışıp kazanmak ama israf etmemek" ilkesi üzerine bir tutum ahlakı üretmişti. Ne var ki bu iki ilke arasında yer alan tutum ahlakı büyük servet birikimlerine sebep olmuş, bu birikmiş servet de hiç de beklenmedik bir biçimde, geri dönüşlü olarak, kendini üreten tutum ahlakını alaşağı etmiştir. Başka bir ifadeyle ilgilendiğimiz sorunlar, yalın bir eğitim sorunu şeklinde ele alınamazlar. Eğitimle bir bağlantı kursak bile konunun adı genel eğitimsizlik değil, ahlak eğitimidir.

Toplum, ahlak; ahlak, aşkın değerler; aşkın değerler de fitri veya vahyi ilahi değerler üzerine oturur. Ne var ki modern kültür bu temelleri ziyadesiyle sarsmıştır. Bu kültürün ayrıştırıcı karakteri kendisini her yerde gösterir, ama en çok da ahlak alanında yaşanmaktadır. Bu süreçte parçalanan ahlak kendi içinde isteğe bağlı oluşturulabilen bir norm alanı hâlini aldı. Tarihte bir ahlak timsali olan toplumumuz maalesef çapul hâle geldi. Değer dünyası alaşağı edilirken ahlakı, en çok zarar gören kurumsal yapılarından birisi oldu. Gelişen ahlaksızlık sadece buyruk ahlakını ortadan kaldırmadı, fitri ahlakın üzerini de küllüdü.

Bilmeyenler kesinlikle bilmelidirler ki sorun, sırf yalıtılmış bir eğitim sorunu değildir, eğitimin de içinde mahsur kaldığı kapsamlı bir ahlak sorunudur. Sorunun çözümü için, işin böylece sürmesini isteyen birileri buna karşı çıksa da sistemin hâlâ süren yanlışlarına karşı köklü bir girişime ihtiyaç vardır. Tabi bu bile siyaset alanında bir ahlaka ihtiyaç gösterir. Yoksa hezeyanları, fantazyaları ayyuka çıkmış CHP'li yöneticilerin ahlaksızlığını yargılayamaz, okullarda "dijital serseri" gençlerin birbirlerine saldırılarının önüne geçemezsiniz. Çünkü toplumsal destek bulunamaz, bunlar artık selameti hakikate tutunmanın dışında arayan toplumun geniş bir kesiminin normal saydığı hareketler hâline gelir.

DİJİTAL YETİMLİK: DİJİTAL KÜLTÜR ÇAĞINDA ÇOCUKLUĞUN YALNIZLAŞMASI

— CELALETTİN VATANDAŞ —

Bugün çocuklar, tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yoğun bir dönüşüm baskısı altında kimlik, kişilik ve karakterlerini inşa etmektedirler. Çocukların dünyası artık yalnızca aile, okul, mahalle ve akran ilişkileri tarafından değil; algoritmalar, sosyal medya platformları, dijital oyunlar ve ekran merkezli kültürel akışlar tarafından da belirlenmektedir. Bu yeni dönemde çocuk fiziksel olarak ailesinin yanında büyüse bile duygusal olarak yalnızlaşabilmekte, ilgi, rehberlik, aidiyet ve güven ihtiyacını çoğu zaman dijital dünyanın yapay ilişkileri içinde karşılamaya çalışmaktadır. Böylece modern çağ, biyolojik yetimlikten farklı fakat en az onun kadar derin sonuçlar doğurabilecek yeni bir çocukluk krizini ortaya çıkardı: “dijital yetimlik”. Bu yazı, dijital kültürün aile yapısı ve çocukluk deneyimi üzerindeki dönüştürücü etkilerini ele almakta, ekran merkezli hayat tarzlarının çocukların psikolojik, sosyal ve kültürel gelişiminde nasıl bir yalnızlaşma ürettiğini sosyolojik bir perspektifle analiz etmektedir.

DİJİTALLEŞEN DÜNYADA ÇOCUKLUK VE AİLENİN DÖNÜŞÜMÜ

İnsanlık bugün, dijital teknolojilerin hayatı kolaylaştıran araçlar olmayı fazlasıyla aşmış gündelik hayatın neredeyse bütün alanlarını kuşattığı yeni bir çağın içinde yaşamaktadır. İletişimden eğitime, alışverişten eğlenceye, çalışma hayatından sosyal ilişkilere kadar hemen her alan giderek dijital sistemler üzerinden işlemektedir. Fakat ilginçtir dijitalleşme süreci çoğu zaman yalnızca teknolojik yeniliklerin yaygınlaşması olarak değerlendiriliyor. Oysa yaşanan dönüşüm bundan çok daha derin ve kapsamlıdır. Çünkü dijitalleşme, insanın yalnızca kullandığı araçları değil; düşünme biçimini, dikkat süresini, zaman algısını, ilişki kurma tarzını, öğrenme yöntemlerini ve hatta hakikatle kurduğu bağı da dönüştürmektedir. Modern insan artık yalnızca dijital araçlar kullanan bir varlık değil, aynı zamanda dijital kültür içinde düşünen, hisseden, algılayan ve yaşayan bir “özne” hâline gelmiştir. Elbette ki bu “özne” olma durumu

tartışmaya son derece açıktır. Dolayısıyla dijitalleşmenin teknik bir değişimden çok, insanın varoluş biçimini yeniden şekillendiren kültürel bir dönüşüm şeklinde değerlendirilmesi kişisel bir yaklaşım olmanın ötesinde derinlikli bir anlam kazanmaktadır.

Bu yeni kültürel evrende hız, görünürlük, anlık tüketim ve sürekli uyarılma temel değerleri teşkil ediyor. İnsan zihni giderek daha kısa dikkat sürelerine alışıyor; derin düşünme, sabır, bekleme ve yüz yüze ilişki kurma kapasitesi her geçen gün daha fazla zayıflıyor. Özellikle sosyal medya kültürü, bireyin kendisini sürekli görünür kılmasını teşvik ederken; mahremiyet, içe dönüklük, tefekkür ve derinlik gibi insani özellikleri hayli geri planlara itebilmektedir. Böylece dijital dünya yalnızca yeni iletişim imkânları üretmemekte, aynı zamanda yeni bir insan tipi de inşa etmektedir.

Bu dönüşümden en fazla etkilenen toplumsal alanların başında ise aile kurumu gelmektedir. Çünkü aile, tarih boyunca yalnızca biyolojik devamlılığı sağlayan bir yapı olmamış; aynı zamanda kültürel aktarımın, değer eğitiminin, duygusal güvenliğin ve kişilik inşasının temel zemini olmuştur. İnsan, konuşmayı, güvenmeyi, paylaşmayı, sevmeyi, sınır koymayı ve aidiyet duygusunu öncelikle aile içinde öğrenmiştir. Ancak dijital kültürün yaygınlaşmasıyla birlikte aile içi ilişkilerin ritmi, yoğunluğu ve niteliği önemli ölçüde değişmeye başladı. Aynı ev içinde yaşayan bireyler giderek daha fazla ekranlarla çevrili bireysel dünyalara çekilmekte, ortak hayat pratikleri zayıflamakta, aile içi etkileşim parçalanmakta ve birlikte yaşama deneyimi giderek daha yüzeysel hâle gelmektedir.

Bu dönüşümün en kırılgan muhatapları ise çocuklardır. Çünkü çocukluk dönemi, insanın dış dünyayı anlamlandırma biçiminin şekillendiği en hassas evredir. Çocuk bu dönemde yalnızca bilgi edinmez; aynı zamanda kim olduğunu, insanlarla nasıl ilişki kuracağını ve dünyaya nasıl güveneceğini öğrenir. Dolayısıyla çocukluk dönemindeki ilişki ve etkileşim eksiklikleri ve yanlışlıkları bireyin bütün hayatını etkileyebilecek derin izler bırakabilmektedir. Dijital kültürün çocukluk deneyimini dönüştürdüğü temel noktalardan biri de tam burada ortaya çıkmaktadır.

Çocuk giderek daha fazla dijital uyarılarla çevrili bir dünyada büyümekte, insan ilişkilerinin yerini ekran ilişkileri almaktadır.

Bu bağlamda son yıllarda dikkat çeken kavramlardan biri “dijital yetimlik”tir. Dijital yetimlik, klasik yetimlikten farklı olarak biyolojik kayıptan değil; ilişkisel, duygusal, kültürel ve ahlaki yoksunlaşmadan kaynaklanan modern bir olguyu dile getirmektedir. Bu kavram, anne-babası hayatta olduğu hâlde çocuğun ilgi, sevgi, rehberlik, aidiyet ve duygusal yakınlık bakımından ihmal edilmesini ifade etmektedir. “Dijital yetim” diye nitelendirilen çocuklar bedenlen aile ortamında yaşamalarına karşın ilgi, sevgi, rehberlik, denetim, aidiyet ve duygusal yakınlık bakımından ciddi bir yoksunluk deneyimlemektedirler. Ortaya çıkan bu boşluk ise büyük ölçüde dijital araçlar tarafından doldurulmaktadır. Başka bir ifadeyle çocuk, aile içinde büyüse bile esas sosyalleşmesini ekranlar aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Nitekim modern dünyada çocuk giderek daha fazla ekranlarla büyümektedir. Çünkü tabletler, telefonlar, dijital oyunlar, video platformları ve sosyal medya ağları çocukların gündelik hayatının merkezine yerleşmiş durumdadır. Çocuk artık yalnızca eğlenmek için dijital dünyaya yönelmemekte, aynı zamanda öğrenmek, vakit geçirmek, duygusal rahatlama yaşamak, arkadaşlık kurmak ve kimlik geliştirmek için de dijital dünyaya başvurmaktadır. Böylece tarih boyunca aileye ait olan birçok işlev, son derece etkili bir biçimde dijital kültüre devredilmiş durumdadır. Çocuğun neye geleceği, neyi seveceği, nasıl konuşacağı, hangi davranışları normal göreceği, başarıyı nasıl tanımlayacağı ve hatta bedenini nasıl algılayacağı büyük ölçüde dijital içerikler tarafından şekillendirilmektedir.

Bu durum özü itibarıyla insanın anlam dünyasını şekillendiren kültürel otoritenin aileden algoritmalara, ebeveynlerden ekrana ve insani ilişkilerden dijital yönlendirmelere doğru kaymasıdır. Böylece çocuk, insan ilişkileriyle şekillenen doğal bir sosyalleşme sürecinden giderek uzaklaşmakta, algoritmalar tarafından yönlendirilen dijital bir kültür içinde kimlik inşa sürecine dâhil olmaktadır. Bu süreçte ekran yalnızca bir araç olmaktan çıkarken çocuğun

dikkatini, duygularını, alışkanlıklarını ve hatta gerçeklik algısını biçimlendiren güçlü bir toplumsal aktöre dönüşmektedir.

Bu sebeple “dijital yetimlik” meselesi yalnızca teknoloji kullanımına ilişkin pedagojik bir sorun olarak değerlendirilemez. Aksine bu mesele; modern insanın yalnızlaşması, aile ilişkilerinin çözülmesi, kültürel aktarımın zayıflaması ve çocukluk deneyiminin piyasa merkezli dijital sistemler tarafından yeniden biçimlendirilmesiyle ilgili bireysel ve toplumsal soruna işaret etmektedir. Çünkü mesele yalnızca çocukların ekran başında geçirdiği sürenin artması değildir. Asıl mesele, çocuğun insan ilişkileriyle kurması gereken duygusal bağın yerini giderek dijital sistemlerin almasıdır. Böylesi bir süreçte çocuk, fiziksel olarak ailesinin yanında büyüye bile duygusal açıdan yalnızlaşabilmekte, rehbersizleşebilmekte ve aidiyet duygusunu dijital dünyanın geçici ve yapay ilişkileri içinde aramaya başlayabilmektedir. Bu ise yalnızca bireysel bir çocukluk sorunu değil, aynı zamanda geleceğin toplum yapısını doğrudan etkileyecek derin bir medeniyet meselesidir.

MODERN AİLE, DİJİTAL KÜLTÜR VE ÇOCUĞUN YALNIZLAŞMASI

Geleneksel toplumlarda çocuk, çok katmanlı ve çok aktörlü bir sosyalleşme süreci içinde yetişmekteydi. Aile, mahalle, akrabalık ilişkileri, komşuluk bağları, oyun arkadaşlıkları ve kültürel çevre çocuğun karakter gelişiminde belirleyici rol oynamaktaydı. Çocuk yalnızca anne-babanın gözetiminde değil, aynı zamanda büyüklerin rehberliği, akran ilişkileri, gündelik hayatın ritüelleri ve ortak yaşam tecrübeleri içinde büyümekteydi. Bu yapı çocuğa yalnızca

fiziksel koruma sağlamıyor; ona değerleri, sınırları, sorumluluk duygusunu, aidiyeti ve toplumsal davranış kalıplarını da aktarıyordu. Çocuk, insan olmayı büyük ölçüde yüz yüze ilişkiler içinde öğreniyordu.

Modern toplumda ise bu sosyalleşme zemini önemli ölçüde daraldı. Geniş aile yapılarının çözülmesi, kentleşmenin hızlanması, apartman hayatının mahrem fakat izole edici yapısı, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, çalışma hayatının yoğunlaşması ve bireyselleşmenin artması çocukların doğal sosyal çevresini sınırlandırdı. Çocuk artık daha güvenli olduğu düşünülen fakat çoğu zaman daha yalnız bir ev ortamında büyümektedir. Sokak, mahalle ve akran toplulukları giderek geri çekilirken; onların bıraktığı boşluğu ekranlar, dijital oyunlar, video platformları ve sosyal medya içerikleri doldurmaktadır. Böylece çocuk, insan ilişkilerinin sıcaklığından uzaklaşmakta, ekranların hızlı, renkli fakat duygusal bakımdan soğuk dünyasına daha fazla maruz kalmaktadır.

Bu dönüşüm, aile kurumunun yalnızca yapısal değil, işlevsel olarak da değiştiğini göstermektedir. Modern aile çoğu zaman çocuğun barınma, beslenme ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmekte fakat duygusal yakınlık, rehberlik, değer aktarımı ve birlikte yaşama tecrübesi bakımından zayıflamaktadır. Anne-babanın fiziksel olarak evde bulunması, her zaman çocuğun duygusal olarak görülmesi anlamına gelmemektedir. Aynı evde bulunmak ile aynı hayatı paylaşmak arasındaki fark giderek büyümektedir. Dijital kültürün aile içi ilişkilere en derin etkisi de bu noktada ortaya çıkmaktadır: Ev aynı evdir, bireyler aynı çatı altındadır fakat dikkatler, duygular ve ilgiler farklı ekranlara dağılmış vaziyettedir.

Özellikle modern şehir hayatında ebeveynlerin yoğun iş temposu, zaman baskısı, ekonomik kaygılar ve tükenmişlik hissi çocukla kurulan ilişkinin niteliğini doğrudan etkilemektedir. Çocukla sabır isteyen, emek gerektiren, süreklilik isteyen bir ilişki kurmak yerine onu dijital araçlarla oyalamak daha kolay ve daha pratik bir çözüm görülmektedir. Telefon, tablet ve televizyon bu sebeple çoğu zaman modern ailenin görünmez ebeveynine, sessiz bakıcısına ve dijital terbiyecisine dönüşmektedir. Çocuk

ağladığında video açılması, yemek yerken ekran verilmesi, sıkıldığında dijital oyunlarla meşgul edilmesi veya anne-babanın dinlenebilmesi için çocuğun ekran karşısına bırakılması artık sıradan uygulamalardır. Böylece dijital araçlar yalnızca teknolojik nesnelere olmaktan çıkmış ebeveynliğin bazı temel işlevlerini üstlenen ikame araçlara dönüşmüştür.

Bu ikame ilişkisinin en ciddi sonucu, çocuğun duygusal ihtiyaçlarının ertelenmesi veya görünmez duruma gelmesidir. Çocuk her sustuğunda sakinleşmiş sayılmakta, her ekranla meşgul olduğunda ihtiyaçları karşılanmış zannedilmektedir. Oysa çocuğun sessizleşmesi, her zaman huzurlu olduğu anlamına gelmez. Bazen sessizlik, dijital uyarana teslim olmuş bir yalnızlığın göstergesidir. Çocuk ilgi görmek, soru sormak, cevap almak, oyun oynamak, temas kurmak ve anlaşılma ister. Ekran ona geçici bir meşguliyet sunabilir fakat güven duygusu, aidiyet, şefkat ve insani yakınlık veremez. Bu sebeple dijital araçlarla oyalanan çocuk, dışarıdan bakıldığında meşgul görünse de içeriden bakıldığında ilişkiyi açından yoksuldur.

Bu durumun en önemli sonuçlarından biri, aile içi iletişimin yüzeyselleşmesidir. Aynı ev içinde yaşayan bireyler bedenleri birbirine yakın olsalar bile zihinsel ve duygusal açıdan farklı dünyalarda yaşamaktadırlar. Aile fertleri arasındaki sohbet azalmakta, ortak zaman parçalanmakta ve aynı ev içinde yaşayan insanlar giderek birbirinin hayatına temas edemez hâle gelmektedir. Ortak sofraların yerini bireysel ekran kullanımı almakta; aile içi etkileşim giderek sessizleşmektedir. Daha önce aile içinde kendiliğinden oluşan sohbet, paylaşım, öğüt, hikâye anlatımı, birlikte gülme, birlikte üzülmeye ve birlikte düşünme pratikleri zayıflamaktadır. Böyle bir ortamda çocuk, görülme, dinlenilme ve anlaşılma ihtiyacını gerçek ilişkiler yerine dijital platformlarda karşılamaya çalışmaktadır.

Aile içi iletişimin zayıflaması yalnızca konuşmanın azalması da değildir. Aynı zamanda anlam aktarımının, duygu paylaşımının ve kuşaklar arası bağın zayıflamasıdır. Çocuk, ailesinin değer dünyasıyla düzenli ve sıcak bir ilişki kuramadığında, anlam haritasını başka kaynaklardan edinmeye başlar. Bu kaynaklar çoğu zaman dijital platformlar, fenomenler, oyun karakterle-

Mesele yalnızca çocukların ekran karşısında ne kadar vakit geçirdikleri değil; ekranın çocuğun hayatında hangi boşluğu doldurduğudur. Çünkü çocuk çoğu zaman yalnızca can sıkıntısından değil, iletişim ve ilişki eksikliğinden dolayı da ekrana yönelmektedir.

ri, kısa videolar ve algoritmik içeriklerdir. Böylece aile, çocuğun zihinsel ve duygusal dünyasındaki merkezi konumunu kaybetmeye başlar. Çocuk için ev, giderek değerlerin aktarıldığı bir yuva olmaktan çok, dijital içeriklerin tüketildiği fiziksel bir mekâna dönüşür.

Bu süreçte çocuk sadece yalnız kalmamakta, aynı zamanda yalnızlığını fark edemeyecek kadar dijital uyarana kuşatılmaktadır. Sürekli video izlemek, oyun oynamak veya sosyal medya içeriklerine maruz kalmak çocuğun yalnızlığını ortadan kaldırmamakta, çoğu zaman yalnızlığı görünmez kılmaktadır. Dijital dünya çocuğa bağlantı hissi vermesine karşılık bu gerçek ilişki anlamına gelmemektedir. Çocuk birçok içerikle, birçok görüntüyle, birçok sesle karşılaşmakta ancak bunların hiçbiri onun gözlerinin içine bakan, onu sabırla dinleyen, duygusunu anlayan ve ona güven veren gerçek bir insanın yerini tutmamaktadır. Bu sebeple dijital kültür içinde büyüyen çocuk, kalabalık içerikler arasında derin bir yalnızlık yaşamaktadır.

MEDYA KAPİTALİZMİ VE DİJİTAL YETİMLİĞİN PSİKOSOSYAL SONUÇLARI

“Dijital yetimlik” olgusunun ortaya çıkışında medya kapitalizmi ve dikkat ekonomisinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Günümüzde dijital platformlar yalnızca iletişim araçları değildir, aynı zamanda kullanıcı dikkatini ekonomik değere dönüştüren küresel sistemlerin parçalarıdır. Sosyal medya şirketleri, video platformları ve dijital oyun endüstrisi kullanıcıların mümkün olduğunca uzun süre ekran başında kalmasını hedeflemektedir. Bunun için özellikle çocukların psikolojik eğilimlerini hedef alan içerikler üretilmekte, hızlı tüketilen, sürekli uyarıcı ve bağımlılık oluşturan dijital deneyimler tasarlanmaktadır. Çocuk artık yal-

nızca dijital dünyanın kullanıcısı değildir. Aynı zamanda arzuları yönlendirilen, dikkati yönetilen ve tüketim alışkanlıkları erkenden biçimlendirilen bir piyasa öznesine dönüştürülmektedir.

Bu süreçte çocukların arzuları, beklentileri ve kimlik algıları da dönüşmektedir. Sosyal medya kültüründe görünmek değerli olmakla eşdeğer sanılmakta, popülerlik başarıyla özdeşleştirilmektedir. Çocuklar çok erken yaşlarda kendilerini başkalarıyla karşılaştırmaya başlamaktadırlar. Dijital dünyada sunulan “mükemmel hayat”, “mükemmel beden” ve “sürekli mutlu insan” imgeleri çocuk üzerinde ciddi bir psikolojik baskı oluşturmaktadır. Bu sebeple dijital yetimlik yalnızca aile içi bir iletişim problemi değil, aynı zamanda çocukluk algısının piyasa mantığına göre yeniden şekillendirilmesinin sonucudur.

Dijital yetimlik yaşayan çocuklarda sorunlu duygusal bağlanma daha sık görülmektedir. Çünkü çocuk, gerçek insan ilişkilerinden yeterince beslenemediğinde doğru şekilde duygusal güven duygusu geliştirmekte zorlanabilmektedir. Özellikle erken yaşta yoğun ekran maruziyeti, dikkat dağınıklığına, dürtü kontrolü problemlerine, sabırsızlığa, öfke kontrolünde zayıflamaya, kaygı bozukluklarına ve depresif eğilimlere yol açabilmektedir. Hızlı görüntü akışına alışan çocuk, gerçek hayatın doğal ritmini sıkıcı bulabilmekte; sürekli uyarılma ihtiyacı hissedebilmektedir. Bu durum ise çocuğun derin düşünme, uzun süre odaklanma ve sabır geliştirme kapasitesini zayıflatmaktadır.

Bunun yanında dijital ortamda kurulan ilişkiler çoğu zaman yüzeysel ve geçici olduğu için çocukların sosyal becerileri de olumsuz etkilenmektedir. Dijital yetimlik yaşayan çocuklar yüz yüze iletişim kurmakta zorlanabilmekte, empati geliştirmede yetersizlik yaşayabilmekte ve gerçek toplumsal ilişkilerden kaçınabilmektedir. Dijital iletişim, insan ilişkilerini hızlandırmaktadır. Fakat aynı zamanda ilişkileri derinlikten, temastan, duygudan ve sahici yakınlıktan mahrum bırakmaktadır. Oysa insan ilişkileri yalnızca bilgi alışverişi değil; mimik, ses tonu, temas, sabır, fedakârlık ve karşılıklı duygusal etkileşim üzerine kuruludur. Dijital ortam ise çoğu zaman bu derinliği ortadan kaldırmaktadır.

Dijital yetimlik aynı zamanda otorite ve rehberlik krizine de yol açmaktadır. Geleneksel toplumlarda çocuk için temel referans noktası ailedir. Çocuk hayatı, değerleri, doğruyu ve yanlışını büyük ölçüde aile içinde öğrenir. Bugün ise birçok çocuk için esas referans noktası sosyal medya fenomenleri, dijital içerik üreticileri ve algoritmik yönlendirmelerdir. Böylece kültürel aktarımın merkezi aileden dijital platformlara kaymıştır. Bu durum aile otoritesinin zayıflamasına ve çocukların kimlik gelişiminde parçalanmalara yol açabilmektedir.

Dijital yetimlik problemi yalnızca bireysel tercihlerle açıklanamaz. Bu mesele modern toplumun yapısal dönüşümleriyle doğrudan ilişkilidir. Çünkü modern hayat, insan ilişkilerini hızlandırmakta, bireyselleştirmekte ve parçalamaktadır. İnsan giderek daha fazla çalışmakta, daha fazla tüketmekte ve daha fazla dijital uyarana maruz kalmaktadır. Böyle bir dünyada çocuk da çoğu zaman insan ilişkilerinden çok ekranlarla büyümektedir. Dolayısıyla dijital yetimlik, çağdaş dünyanın insanı yalnızlaştıran yapısal krizlerinden biridir.

DİJİTAL YETİMLİKTE KORUNMAK

Dijital yetimlik olgusunun derinleşmesini önleyebilmek için çocuk ile ebeveyn arasındaki duygusal bağın yeniden güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Çünkü çocuk gelişimi açısından temel ihtiyaç yalnızca fiziksel bakım değildir. Çocuk aynı zamanda görülmek, dinlenmek, anlaşılacak, değer verilmek, önemsenmek ve güven duygusu içinde büyüyecek ister. Bu sebeple ebeveynlerin çocuklarla kurdukları ilişkinin niteliği, kullanılan teknolojik araçlardan çok daha belirleyici bir öneme sahiptir. Dolayısıyla mesele yalnızca çocukların ekran karşısında ne kadar vakit geçirdikleri değil; ekranın çocuğun hayatında hangi boşluğu doldurduğudur. Çünkü çocuk çoğu zaman yalnızca can sıkıntısından değil, iletişim ve ilişki eksikliğinden dolayı da ekrana yönelmektedir.

Bu sebeple çözüm yalnızca ekran süresini azaltmak değildir. Asıl mesele, çocuğun yeniden gerçek insan ilişkileri içine yerleştirilmesidir. Çünkü çocuk, insanî gelişimini büyük ölçüde yüz yüze ilişkiler aracılığıyla tamamlayabilmek-

tedir. Güven duygusu, empati, sabır, paylaşma, duygu yönetimi ve aidiyet hissi gibi temel psikososyal beceriler, dijital içeriklerden çok gerçek ilişkiler içinde gelişmektedir. Dolayısıyla çocuk ile ebeveyn arasında güvene dayalı, sürekli ve sıcak bir iletişim ortamının kurulması pedagojik açıdan hayati öneme sahiptir.

Özellikle erken çocukluk dönemi, dijital yetimlik riskinin en kritik olduğu evrelerden biridir. Çünkü bu dönemde çocuk, dış dünyayı büyük ölçüde anne-baba ile kurduğu ilişki üzerinden anlamlandırmaktadır. Erken yaşlarda uzun süre ekran karşısında bırakılan çocuk, gerçek insan ilişkilerinin doğal ritmi yerine hızlı dijital uyaranlara alışabilmektedir. Bu durum dikkat süresinin kısılmasına, sabır becerisinin zayıflamasına ve duygusal düzenleme kapasitesinin olumsuz etkilenmesine yol açabilmektedir. Bu sebeple dijital araçların “oyalayıcı”, “susturucu” veya “sessiz bakıcı” işlevi görmesinin önüne geçilmesi gerekmektedir.

Çocukla düzenli sohbet etmek, birlikte oyun oynamak, kitap okumak, ortak etkinliklerde bulunmak ve yüz yüze iletişim kurmak çocuğun duygusal gelişimini destekleyen temel unsurlardır. Çünkü çocuk için oyun yalnızca eğlence değil, aynı zamanda öğrenme, kendini ifade etme ve ilişki kurma biçimidir. Birlikte geçirilen zamanın süresinden çok niteliği önemlidir. Çocuğun duygularını anlatabildiği, soru sorabildiği, hata yapabildiği ve yargılanmadan dinlenebildiği bir aile ortamı, dijital bağımlılık riskini azaltan en güçlü koruyucu faktörlerden biridir.

Bunun yanında aile içinde ortak zaman alanlarının oluşturulması pedagojik açıdan büyük önem taşımaktadır. Özellikle yemek saatlerinin ekranlardan arındırılması, aile bireylerinin aynı ortamda telefon veya televizyon olmadan vakit geçirebilmesi, ortak sohbet kültürünün yeniden canlandırılması çocuk açısından güven ve aidiyet hissini güçlendirmektedir. Çünkü aile içi iletişim yalnızca bilgi alışverişi değil, aynı zamanda duygusal yakınlığın yeniden üretildiği bir süreçtir. Çocuk, ailesinin kendisine ayırdığı zaman üzerinden kendi değerini hissetmektedir.

Ekranlar çocuğun dikkatini meşgul edebilir; ancak onun ruhunu besleyemez. Bir çocuğun kişilik gelişiminde belirleyici olan şey, maruz kaldığı dijital içeriklerin çokluğundan ziyade, kurabildiği sahici insan ilişkilerinin derinliğidir.

Pedagojik açıdan dikkat edilmesi gereken önemli noktalardan biri de ebeveynlerin çocuklara dijital davranış bakımından örnek olmasıdır. Çünkü çocuk çoğu zaman söylenenden çok gördüğünü öğrenmektedir. Anne-babanın sürekli ekranla meşgul olduğu bir ortamda çocuğa ekran sınırı koymak çoğu zaman etkili olmamaktadır. Çocuk için ebeveyn davranışı, sözlü uyarılardan çok daha güçlü bir öğrenme kaynağıdır. Bu sebeple dijital araçlarla kurulan ilişkinin dengeli, kontrollü ve bilinçli biçimde yürütülmesi yalnızca çocuk için değil, bütün aile yapısı için önem taşımaktadır.

Çocukların spor, sanat, doğa etkinlikleri, akran ilişkileri ve yüz yüze sosyal deneyimlerle daha fazla buluşturulması da dijital yetimlik riskini azaltan önemli unsurlardır. Çünkü çocuk, yalnızca zihinsel değil, bedensel, duygusal ve sosyal bir varlıktır. Hareket etmek, dokunmak, paylaşmak, birlikte üretmek ve gerçek insanlarla ilişki kurmak çocuğun kişilik gelişimini desteklemektedir. Özellikle doğa ile temas, fiziksel oyunlar ve grup etkinlikleri çocukların dikkat, sabır, empati ve sosyal uyum becerilerini güçlendirebilmektedir.

Bunun yanında çocukların dijital dünyadan bütünüyle koparılması da gerçekçi ve pedagojik açıdan sağlıklı bir yaklaşım değildir. Çünkü dijital teknoloji artık modern hayatın kaçınılmaz bir parçasıdır. Bu sebeple temel mesele teknolojiyi bütünüyle yasaklamak değil, çocukta dijital farkındalık ve dijital denge bilinci geliştirebilmektir. Çocuğun dijital içerikleri eleştirel biçimde değerlendirebilmesi, mahremiyet bilinci kazanması, dijital riskleri tanıyabilmesi ve teknolojiyi amaç değil araç olarak kullanabilmesi pedagojik açıdan önem taşımaktadır.

Özetle, dijital yetimlikten korunmanın en etkili yolu, çocuğun hayatında gerçek insan ilişkilerini yeniden merkezî durumuna getirebilmektir. Çünkü çocuk yalnızca bilgiyle değil, ilgiyle, temassla, güvenle ve sevgiyle büyümektedir. Ekranlar çocuğun dikkatini meşgul edebilir ancak onun ruhunu besleyemez. Bir çocuğun kişilik gelişiminde belirleyici olan şey, maruz kaldığı dijital içeriklerin çokluğundan ziyade, kurabildiği sahici insan ilişkilerinin derinliğidir.

DİJİTAL ÇAĞDA ÇOCUKLUĞU YENİDEN İNSANİLEŞTİRMEK

Dijital çağ, insanlığa bilgiye hızlı erişim, iletişim kolaylığı ve sınırsız bağlantı imkânları sunmaktadır. Ancak aynı çağ, insan ilişkilerinin niteliğini dönüştüren, dikkat sürelerini parçalayan, yalnızlığı görünmez hâle getiren ve özellikle çocukluk deneyimini köklü biçimde değiştiren yeni sorunları da beraberinde üretmektedir. Bu sebeple mesele yalnızca teknolojik ilerleme meselesi değildir. Aynı zamanda insanın insan olarak nasıl kalacağı, çocukluğun nasıl korunacağı ve aile ilişkilerinin nasıl sürdürülebileceği meselesidir.

Bugün çocuklar tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yoğun dijital uyaranlara maruz kalmaktadırlar. Buna karşılık aynı çocuklar, çoğu zaman tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar yalnızlık riskiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Çünkü dijital dünya çocuğa sürekli bir meşguliyet sunmakta fakat her zaman gerçek bir yakınlık sunamamaktadır. Çocuk ekranlarla çevrili olabilir fakat buna rağmen görülmemiş, dinlenmemiş ve anlaşılmamış hissedebilir. Bu sebeple dijital yetimlik, yalnızca teknolojik araçların kullanımına ilişkin bir problem değil, insan ilişkilerinin zayıflamasıyla ilgili derin bir toplumsal mesele niteliği taşımaktadır.

Bu noktada dijital çağda çocukluğu koruyabilmenin yolu, teknolojiyi bütünüyle reddetmekten geçmemektedir. Çünkü dijital teknoloji artık modern hayatın ayrılmaz bir parçasıdır. Asıl mesele, teknolojiyi insanın önüne geçirmek yerine insanı yeniden merkeze alabilmektir. Başka bir ifadeyle sorun, teknolojinin varlığı değil, insan ilişkilerinin teknolojik araçların gölgesinde zayıflamasıdır. Bu sebeple dijital çağın en temel ihtiyacı, teknolojik gelişmeyle insani derinlik arasındaki dengeyi yeniden kurabilmektir.

Çünkü çocuk yalnızca bilgiyle değil, ilişkiyle büyür. Yalnızca içerikle değil, ilgiyle gelişir. Bir çocuğun kişiliğini inşa eden yalnızca maruz kaldığı bilgi miktarı değildir. Bir çocuğun kişiliğini inşa eden şey, sevildiğini hissetmesi, güven duygusu geliştirmesi, aidiyet hissedebilmesi ve gerçek insan ilişkileri içinde kendisini değerli görebilmesidir. Ekranların ışığı çocuğun dikkatini çekebilir fakat onun ruhunu besleyemez. Algoritmalar çocuğun ilgisini yönlendirebilir, fakat ona merhameti, güveni, sabrı ve sevgiyi öğretmez. Bunlar ancak insan ilişkileri içinde kazanılabilecek duygusal ve ahlaki tecrübelerdir.

Bu sebeple çocuk en sağlıklı biçimde ancak gerçek ilişkiler içinde insanlaşabilir, aidiyet hissedebilir ve güven duygusu geliştirebilir. Aile içi iletişimin güçlü olduğu, çocuğun dinlendiği, birlikte zaman geçirilen, duyguların paylaşılabilirdiği ve ortak hayat pratiklerinin sürdürülebildiği ortamlar dijital yetimlik riskini azaltan en önemli koruyucu alanlardır. Buna karşılık insan ilişkilerinin zayıfladığı, aile içi iletişimin parçalandığı ve ekranların gündelik hayatın merkezine yerleştiği ortamlarda çocuk giderek daha fazla dijital dünyanın yalnızlaştırıcı etkisine açık hâle gelmektedir.

Netice itibarıyla dijital yetimlik, yalnızca bireysel ebeveyn hatalarıyla açıklanabilecek sıradan bir sorun değildir. Bu olgu modern hayatın hızlanması, aile ilişkilerinin zayıflaması, tüketim kültürünün yaygınlaşması, bireyselleşmenin derinleşmesi ve dijital kültürün gündelik hayatı kuşatmasıyla birlikte ortaya çıkan bireysel ve toplumsal bir meseledir. Çünkü mesele yalnızca çocukların ekranlarla ilişkisi değil, gelecekte nasıl bir insanın ve nasıl bir toplumun ortaya çıkacağı meselesidir. Bu sebeple çözüm de yalnızca teknik sınırlamalar koymakla mümkün değildir. Asıl ihtiyaç, insan ilişkilerini yeniden güçlendirebilmek, aileyi yeniden duygusal bir güven alanına dönüştürebilmek ve çocukluğu piyasa merkezli dijital kültürün baskısından koruyabilmektir. Aksi hâlde dijital çağın sunduğu sınırsız bağlantı imkânları içinde, birbirine sürekli bağlı görünen fakat gerçekte giderek daha fazla yalnızlaşan, duygusal olarak yoksullaşan ve ilişki kurma kapasitesi zayıflayan nesillerin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

DEĞERLER TEMELLİ BİR NESİL VE AKRAN ZORBALIĞIYLA MÜCADELE

— METİN ALPASLAN —

Zorbalık son dönemlerde okullardaki en yaygın sorunlardan biri hâline geldi. Verilere baktığımızda, akran zorbalığının giderek artan bir seyir izlediğini, milyonlarca çocuğu etkilediğini ve olumsuz psikiyatrik sonuçlarının erişkinliğe dek sürebildiğini görmekteyiz. Gerek sıklığı gerek uzun dönem olumsuz etkileri sebebiyle günümüzde akran zorbalığı önemli bir sağlık ve toplumsal sorundur. Anaokulundan başlayarak okulda, mahalle, sokak, spor alanı, iş yerlerinde, hayatın her alanında karşılaşılabilen, insan varlığını ciddi biçimde tehdit eden bir halk sağlığı sorunudur. ABD’de Pittsburgh Üniversitesi Psikoloji Bölümü’nde yürütülen bir araştırmada, ilkokul çağlarında akran zorbalığının, hem zorbalık yapan hem de zorbalık kurbanı olan kişilerde 30’lu yaşlarda kalp hastalıkları başta olmak üzere birçok sağlık sorununa yol açtığı belirlenmiştir.

Akran zorbalığı, kendini koruyamayacak durumdaki bir çocuk veya ergenin, kendisinden daha güçlü benzer yaş grubundaki bir veya birkaç kişi tarafından sürekli ve kasıtlı olarak fiziksel, sözel ve psikolojik saldırıya maruz kalması şeklinde tarif edilebilir. Bu sorun, sadece okul ortamıyla sınırlı kalmayıp, çocukların hem akademik hem de psikososyal gelişimlerini derinden etkileyen toplumsal bir meseledir. Dolayısıyla, bu olgunun sosyo-demografik değişkenler, siber zorbalık, siber mağduriyet ile ilişkileri ve uzun vadeli menfi tesirleri iyi araştırılmalıdır.

Türkiye’de 20 milyon öğrenciden 7 milyonu, eş deyişle her üç çocuktan biri akran zorbalığına maruz kalıyor. Sorun her geçen gün katlanıyor ve çocukların hayatını tehdit edecek boyutlara geliyor. Türkiye’de artık öğretmen öldüren öğrenciler, çocuk çeteleri, çocuk katiller, suçla itilen çocuklar vaka-i adiyeye mesabesine gelmiştir. Klinik başvurularında, çocuk ve ergenlerin neredeyse dörtte üçünün zorba/mağdur döngüsünün içinde oldukları belirtilmektedir. Küçük yaşta suç işleyenlerin, ileride büyük suçla karışma oranının dört kat arttığı belirlenmiştir. Temelinde sevgi, saygı, merhamet ve empati eksikliği yatan bu sorunla mücadelede aile içi iletişim, okul-aile iş birliği ve değerler ile karakter eğitimi kritik öneme sahiptir.

ALARM VEREN SAYISAL GERÇEKLER

Türkiye İstatistik Kurumu’nun Ağustos 2025’te açıkladığı, “2024 Yılı Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistiki” verilerinden birkaçı şöyle:

- Olay sayısı 2023’e göre yüzde 9,8 artarak 612 bin 651 oldu. Bu olaylarda çocukların 279 bin 620’si mağdur, 202 bin 785’i ise suç işlediği iddiasıyla işlem gördü.
- Çocukların yüzde 55,3’ü yaralama, yüzde 10,8’i cinsel suçlar, yüzde 9,5’i göçmen kaçakçılığı mağduru oldu.

Türkiye’de 20 milyon öğrenciden 7 milyonu, yani her üç çocuktan biri akran zorbalığına maruz kalıyor. Sorun her geçen gün artıyor ve çocukların yaşamını tehdit edecek boyutlara geliyor. Türkiye’de artık öğretmen öldüren öğrenciler, çocuk çeteleri, çocuk katiller, suça itilen çocuklar vaka-i adiyе mesabesine gelmiştir.

- Suça sürüklenen çocukların yüzde 40,4’üne yaralama, yüzde 16,6’sına hırsızlık isnat edildi.
- Son 9 yılda çocukların karıştığı cinayet vakaları yüzde 131, uyuşturucu ticaretiyle bağlantılı suçlar ise yüzde 119 artış göstermiştir.
- 15 yaşındaki her 4 çocuktan 1’i (yüzde 25) okul ortamında çeteleşmeye tanık olduğunu, okul sınırları içinde bıçak ya da ateşli silah taşıyan akranlarını gördüğünü beyan etmektedir.
- Şiddete maruz kalan ve mağdur sıfatıyla güvenlik birimlerine yansıyan çocuk sayısı 2020-2024 yılları arasında yüzde 156 artarak 279 bin 620’ye ulaşmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun “Türkiye Çocuk Araştırması 2022” verilerine göre ise 6-17 yaş grubundaki çocukların yüzde 13,8’i diğer çocuklar tarafından ayda en az birkaç kez zorbalığa uğradığını ifade etmiştir. Aynı verilere göre suça sürüklenen çocukların sayısı her yıl artmaktadır. Bu istatistikler, Türkiye’deki çocuk mağduriyeti ve suça sürüklenme oranlarının boyutlarını gösteren en güncel verilerdir.¹

OECD’nin üçer yıllık dönemler hâlinde 81 ülkede yaptığı, “Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı” (PISA), 15 yaş grubundaki öğrencilerin okulda öğrendikleri bilgi ve becerileri değerlendiren bir araştırmadır. Ayrıca gençlerimizi daha iyi tanımak; onların öğrenme isteklerini, derslerdeki performanslarını ve öğrenme ortamları ile ilgili tercihlerini daha açık bir biçimde ortaya koymaktır.

1 Detaylı rapor için Türkiye İstatistik Kurumu’nun Veri Portalı adresini ziyaret edebilirsiniz, <https://veriportalı.tuik.gov.tr/press/53989>

2025 raporu henüz yayımlanmadığı için, Türkiye’deki akran zorbalığına yönelik veriler ve analizlere OECD PISA 2022 Raporu kapsamında bakacağız. PISA araştırması, akademik başarıların yanı sıra öğrencilerin esenliğini ölçmek için okulda fiziksel, ilişkisel, sözel ve gasp olmak üzere dört farklı zorbalık türünü incelemiştir. Türkiye, zorbalık endeksinde OECD ülkeleri arasında maalesef üst sıralardan yüksek zorbalık görülen ilk 10 ülke arasında kalmaya devam etmektedir.²

- Türkiye’de zorbalık içeren davranışlardan herhangi birine maruz kalan öğrenci oranı yüzde 27’dir. PISA 2018 verilerine göre bu oran yüzde 24 idi. Başka bir ifadeyle giderek artan tehlike çok büyük.
- Kızların yaklaşık yüzde 25’i ve erkeklerin yüzde 28’i ayda en az birkaç kez zorbalığa maruz kaldıklarını bildiriyor. OECD ortalaması: kızların yüzde 20’si ve erkeklerin yüzde 21’i.
- Türkiye’de öğrencilerin yüzde 44’ü hayatından memnun değil. OECD ortalaması yüzde 18.
- Zorbalığın doğrudan bir sonucu olarak Türkiye’deki öğrencilerin yüzde 26’sı okulda kendisini dışlanmış hissettiğini söylemiştir.
- Öğrencilerin yüzde 31’i ise kendisini okulun bir parçası olarak hissetmediğini beyan etmiştir.
- Türkiye’deki 15 yaş grubu öğrenciler okulda en sık sözel (alay edilme vb.) ve ilişkisel (dışlanma, dedikodu yayılması) zorbalıkla karşılaştıklarını bildirmişlerdir.

2 PISA 2022 raporunun tam metnine OECD resmî web sitesinden ulaşabilirsiniz.

ŞİDDETİN VE ÇETELEŞMENİN YAPISAL SEBEPLERİ

Eğitim Reformu Girişimi'nin "Eğitim İzleme Raporu EİE-2025" ve eğitim sendikalarının analizlerine göre okullardaki cinayet ve yaralama olayları ani patlamalar değildir. Arkasında bozuk düzenden kaynaklanan yapısal kırılmalar yatmaktadır.³ Bulgular, toplumsal dokunun en önemli mikro modeli konumundaki okulda ciddi bir aşınma yaşandığını göstermektedir. Araştırmaya katılan velilere göre, çocukların yüzde 95'inin zorbalık olayını okul sınırları içinde yaşadığını, dört çocuktan üçünün ya zorbalığa maruz kaldığını ya tanıklık ettiğini ya da zorbalık yapan konumunda bulunduğunu görüyoruz. Bu oran, okulun çocuğun korunması konusunda risk üreten bir alan hâline geldiğini göstermektedir.⁴

Araştırmalar gösteriyor ki gençleri şiddete iten sebepler arasında sosyal kaygı, stres, akran baskısı, depresyon, umutsuzluk, kötü muamele, aile içi kavga gibi etkenlerin yanında, değerler eğitiminin yetersizliği, iletişim becerisinin kötü olması, medya, sosyokültürel çevre yer alıyor.

3 Bu araştırmaların kahir ekseriyetinin eğitimin ana hedefini, insan kişiliğinin dengeli gelişimi şeklindeki İslâmî idealden uzak bir zaviyeden ele aldıkları göz ardı edilmemeli.

4 <https://egitimreformugirisimi.org/bir-ekosistem-sorunu-olarak-akran-zorbaligi/>

- 2024-25 Eğitim ve Öğretim yılında zorunlu eğitim çağında olduğu hâlde yaklaşık 804 bin 250 çocuk tamamen eğitim dışındadır.
- Türkiye'de çocukların yüzde 39,5'i yoksulluk veya sosyal dışlanma riski altındadır.
- Üniversite mezunlarının maaşlarının asgari ücrete yaklaşması sebebiyle diplomaların ekonomik değeri zayıflamıştır.
- Genç işsizliği, ekonomik kriz ve diplomaların değersizleşmesi, çocukların okuyarak bir yere varma inancını ve gelecek umudunu zedelemiştir.

Yarınını net göremeyen, kendine bir yol çizemeyen bir gencin içinde biriken kaygı ve öfke sonucu oluşan kırılğan ruh hâli, gençleri yanlış yönlere sürüklemektedir. Okulla bağı zayıflayan, sistem tarafından dışlanan çocuk, aidiyet ve güç arayışını okul içi/dışı illegal akran gruplarında veya çetelerde aramaktadır. Çocuk ailede, okulda ya da toplumda bir anlam bulamazsa, gelecek endişesi ve güvensizlik hissini yenmek için bulabildiği en kolay anlam olan şiddet ve yıkım ile kendini var etmeye çalışır.

Araştırmalar, okullardaki şiddet ikliminin sokaktaki ve dijitaldeki suç dalgasıyla doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir. Siber şiddet kavramıyla ifade edilen çevrim içi platformlardaki ve sosyal medyadaki gerilimlerle akran zorbalığı doğrudan sınıf ortamına

taşınmaktadır. Okulda başlayan sürtüşmeler sosyal medya platformlarında dijital çeteleşmeye ve siber zorbalığa dönüşmekte, bu mecralarda büyüyen husumetler ertesi gün bir fiziksel hesaplaşma olarak sınıf ve okul koridorlarına taşınmaktadır.

Öğretmenlerin veliler ve idare karşısında yalnız bırakılması ve otorite kaybı, liyakatsiz yöneticiler ve öğretmenlerin itibar kaybı, okuldaki idari ve pedagojik otoriteyi sarsarak şiddet eğilimli gruplara alan açmıştır. Veriler, öğretmen-öğrenci arasındaki güç dengesinin öğretmen aleyhine değişerek öğretmen otoritesini aşındırdığını, öğretmenlerin öğrencileri gözetecek adımlar atmak için yeterli motivasyona sahip olmadıklarını ortaya koymaktadır.

Akran zorbalığındaki artış müdahalelerin yetersiz kaldığını ve yapılan şikâyetlerle sonuç alınmadığını göstermektedir. Okul yönetiminin genellikle olaylara ilgisiz yaklaştığı belirtilmektedir. Okullardaki vakaların yüzde 67'sinde disiplin süreçlerinin işletilmediği görülmekte, çocuğunun zorbalığa uğradığını belirten velilerin yüzde 31'i okulun konuyu ciddiye almadığını belirtmekte, vakaların yüzde 32'sinde ailelerin durumdan haberdar dahi edilmediği ifade edilmektedir.⁵

Çocuk yaştaki birinin silaha çok kolay erişebilmesi, o silahı okula sokabilmesi ve insanları öldürmesi, denetimsizliğin, cezasızlığın ve ailevi sorumlulukların hiçe sayılmasının bir sonucudur. 12 yaşında bir çocuğun eline pompalı tüfek geçebiliyorsa, bu ülkede bireysel silahlanma ve denetim mekanizmaları tamamen çökmüş demektir. Sokaklarda, internette fütursuzca satılan silahların bedelini birçok masum insan canıyla ödemek durumunda kalmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kahramanmaraş'taki olay ve benzerleri uzun zamandır âdeta "ben geliyorum" diyordu. Ama etkili ve yetkili makamlardakilerin umursamazlığı, kimi suçların çok geç ceza alması veya cezasızlık algısı, geçim derdine düşen ailelerin çocuklarla yeteri derecede ilgilenmemesi, gelir dağılımı adaletsizliği, kural-sızlık, hukuksuzluk, eğitim eksikliği, ahlaki değerlerin aşınması, bütün bunlar bu toplumsal

çözülmenin, bu cinnet hâlinin sebepleridir. Toplumsal buhran ve çözülme, içi boşaltılmış ezberci eğitim sistemi, ergenlik çağına gelmiş gençlerin bencil ve psikolojik sorunlu bireyler olarak yetişmelerine, yanlış mecralara dalmalarına yol açmaktadır.

Ahlak dışı gündüz kuşağı programları anne-siyle izleyen çocuk nasıl edepli, ahlaklı bir insan olarak yetişebilir? Her türlü rezaletin anlatıldığı ifsad edici kurmaca romanlara taş çıkartan bu programlara bir bakın Allah aşkına. Gelinine tecavüz eden kayınpederler, kayınvalidesiyle kaçan damatlar, kayınbiraderiyle yatan kadınlar. Baldızına göz koyan erkekler... Televizyonlarda şiddeti öven mafya dizilerinin devletin ve kamunun kanalı TRT'ye varıncaya kadar yaygınlaşması, buradaki karakterlerin kahramanlaştırılması, buradaki oyuncuların partilerin grup toplantılarına iştiraki, iktidar ortağı parti liderinin mafya liderleri ile yana yana pozlar verdiği böyle bir düzende çocuklar arasında da şiddetin yaygınlaşması çok şaşırtıcı olmasa gerek. Şiddet ve pornografi, ergenlik çağındaki gençleri mahvediyor. Dinî emirlerin ve onlarla şekillenen göreneklerin etkili olduğu toplumdaki ayıp, utanma, büyüklere saygı gibi duyguların yok olması, aileden başlayarak toplumdaki dengeleri altüst ediyor. Gençlerin geleceğe dönük umutlarını, beklentilerini yok ediyor. Bütün bunlara karşılık havaya bakıp ıslık çalan RTÜK ne işe yarıyor hakikaten anlamak zor! Oysa sorunların üstesinden gelmenin yolu "ailenin, sosyal çevre ve okulun, toplumun, medyanın sorumluluk üstleneceği toplumsal bir harekete öncülük" etmekten geçmektedir.⁶

Liberal ve müfsit yasalarla, sözleşmelerle aile yapısı darmadağın edildi. Hatalı eşini veya çocuğunu uyaran baba şikâyet durumunda soluğu karakolda aldı. Öğretmenler ya tacizle ya da tecavüzle suçlanıyor. Ailede ve okulda çocukların bir otoriteye tâbi olmaması işte böyle vahim neticeler doğurur. Otoriteyi kuracak olan evde baba, okulda öğretmendir. Lakin mevzuat her ikisinin de elini kolunu bağlamış her ikisini de yıpratmış ve güçsüzleştirmiştir.

5 <https://egitimreformugirisimi.org/bir-ekosistem-sorunu-olarak-akran-zorbaligi/>

6 <https://cocukvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2026/04/Cocuk-Vakfindan-Aile-ve-Cocuk-Odakli-10-Acil-Oneri.pdf>

GELECEKTE NASIL BİR NESİL GÖRECEĞİZ?

Neoliberal kapitalizmin sosyal medya üzerinden idealize ettiği şatafatlı hayat tarzlarına, kolay para kazanma, kısa yoldan güç ve statü elde etmeye özenen gençlerin, ulaşamadığı hayallerine dair yaşadıkları büyük hayal kırıklıkları var. Erken yaşta örgün eğitimden kopan, güvencesiz işgücüne dönüşen, ülkedeki ekonomik daralma sebebiyle “diplomalı işsiz” sarmalına giren bir kitle, geleceğe inancı zayıfladığı için illegal yapılarla ve çeteleşmeye açık duruma gelmektedir. Fırsat eşitliğinin ortadan kalkması, geleceğin neslini kutuplaştırıp ikiye bölecektir. Diplomalara değerini yitirmesi, bu neslin hayata bakışını ve kurumsal yapılara güvenini kökten değiştirecektir.

Eldeki veriler, toplumdaki kriz alanları ve okullardaki durum dikkate alındığında, gelecekte bizi homojen olmayan, derin ayrışmalar yaşayan çift karakterli bir nesil beklemektedir. Çocukluk dönemini ekonomik krizler, güvensiz okul ortamları ve akran zorbalığı altında geçiren bu nesil, yetişkinliğe ciddi psikolojik bagajlarla adım atacaktır. Okulda çeteleşme ve silahlanmaya şahit olan çocuklar, kurumlara ve otoriteye karşı derin bir güvensizlik içinde olacaktır.

Geleceğin nesli, sokaktaki ve okuldaki fiziksel şiddet ortamından kaçmak için dijital evrene daha fazla sığınacaktır. Okul bahçelerinde kurulamayan adil ve barışçıl ortamlar, Discord sunucularında veya Metaverse benzeri alanlarda aranacak, siber gettolaşma oluşacaktır. Şiddet ve zorbalık fiziksel alandan tamamen siber alana -siber şantaj, dijital itibar suikastları, yapay zekâ tabanlı zorbalıklara- evirilecektir. Çocukları intihara ve aile fertlerini öldürmeye yönlendiren *Mavi Balina* adlı intihar ve öldürme oyununa kurban giden çocukları hatırlayalım. Geleceğin suç örgütleri sokaklardan ziyade dijital ağlarda organize olacaktır. Kadıköy’de bıçaklı saldırıyla öldürülen 15 yaşındaki Mattia Ahmet Minguzzi’nin annesini tehdit edenlerin “C31K” isimli siber çete mensubu gençler olduğu ortaya çıkmıştı.

Güzel, temiz, düzgün ahlaklı dindar bir nesil hedefi tavsadı. Eğitim süreçlerinin yalnızca akademik gelişimle sınırlı olmadığını, aynı zamanda çocuğun kimlik, değer ve sorumluluk bilinci edinmesinin de önem taşıdığını dikkate aldığımızda bu tavsama hepimizi düşündürmelidir. Çocuklarımızın ruh ve beden bütünlüğü içinde gelişimini, bilgiyi ahlaki sorumlulukla bütünleştirmesini, “yetkin ve erdemli” insanlar olarak yetiştirmelerini hedeflemeliyiz. Şunu tekrar hatırlamamız lazım: Sorumluluğunu yerine getirmeyen bir sistem, sürekli suçlu üretir. Bu sebeple her şeyden önce bu sistem sorgulanmalıdır, zira gerçek suçlu sistemin kendisidir. Bu çocuk anadan doğma saldırgan değil, bu çürümüş sistemin ürünüdür. Sistemi yargılamadan çocuğu suçlayan her yargı gerçeği görmemizi engeller.

Uzun vadeli eğitim yerine, kısa yoldan gelir elde etme -kripto varlıklar, dijital içerik üreticiliği, kayıt dışı ekonomiler- eğilimi baskın hâle gelecektir. Okul aidiyeti düşük olan bu neslin, iş yerine, şehre ve toplumsal normlara olan aidiyeti de zayıf kalacaktır. Bireysel hayatta kalma arzusu, toplumsal dayanışmanın önüne geçecek, geleneksel bağlar zayıflayacaktır. Okula gitmeyen, bir işte çalışmayan 15-25 yaş arası üç milyon genç var deniyor. Eğer bu doğruysa bizi daha büyük acılar bekliyor demektir. Dijital platformlar çocuklarda anlık tatmin yarattığı için sabır duygusu da yok oluyor. İmkânı iyi ailelerin çocuklarının her istediğini alması, çocukta şükür ve dürüstlük sınırlarını eritiyor. Beklemeye, sabretmeye tahammül edemeyen, emeğin değerini bilmeyen bir nesil geliyor. Böyle bir nesil ne başkasının hakkına saygı duyar ne de zorluklara direnir.

AİLE BAĞLARI VE KARAKTER EĞİTİMİ BİLGİDEN DAHA ÖNEMLİDİR

Uzun süredir ahlakın, ehliyetin, liyakatin ve adaletin göz ardı edildiği bu toplum şimdi bunun faturasını ödüyor. Çocuklar yetişkinlerin söylediklerini değil, yaptıklarını dikkate alır. Büyüklüklerin söylemde değil, eylemde model olması gerekir. Okulda adalet dersi verip not verirken

Eksik olan bilgi değil, ahlak ve empati duygusudur. Çocuklara bilgi yüklemenin ötesinde, insani vasıfları, dürüstlük, adalet, iş birliği ve merhameti öne çıkaran bir karakter eğitimi verilmesi gerekmektedir.

liyakatsiz davranan bir öğretmen ya da evde dürüstlükten bahsedip dışarıda malı götüren ebeveyn karakter inşa edemez.

Aile, çocuğun karakterinin omurgasıdır. Ne var ki “değişen aile ve çocuk geleneği, ailenin değer üretemeyen ve çocuk sorunlarıyla baş edemeyen” duruma gelmesine yol açmıştır. Okulda zorbalığa uğrayan veya bir çetenin baskısı altında kalan çocuk, evde güven bulamazsa sığınacağı yer yine sokaktaki illegal yapılar olacaktır. Okul ve sokaktaki risklere karşı aileler, çocukları için bir baskı unsuru değil, güvenli bir sığınak olmalıdır. Mevcut sistemde adalet, sabır, dürüstlük, diğerkâmlık gibi karakter özelliklerinin erozyona uğradığını görüyoruz. Toplumsal dönüşüm ve dijitalleşme hızı temel değerlerin hepsini sarsmış durumdadır. Karakter eğitimi, duvarlara asılan “Dürüst olalım!” afişleriyle ya da haftada iki saat okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi’yle ya da seçmeli derslerle verilemez. Bu çocuklara takvayı, vicdanı, merhameti vermemiz, edebini, helal ve haramın ne olduğunu öğretmemiz lazım

Siber zorbalık, dijital dolandırıcılık veya çeteleşme vakalarına karışan çocukların önemli bir kısmı bilgisiz değil, aksine dijital araçları çok iyi kullanan, bilgiye saniyeler içinde ulaşan çocuklardır. Eksik olan bilgi değil, ahlak ve diğerkâmlık duygusudur. Çocuklara bilgi yüklemenin ötesinde, insani vasıfları, dürüstlük, adalet, iş birliği ve merhameti öne çıkaran bir karakter eğitimi verilmesi gerekmektedir. Bu çağda çocuklara sadece bilgi yüklemek, onlara bilgi hamallığı yaptırmaktır. Asıl ihtiyaç duyulan, değerler eğitimi ile çocuğun eline, o bilgiyi doğru yönde kullanacak, kriz anında ayakta kalmasını sağlayacak bir pusula vermektir.

DEĞER TEMELLİ BİR NESİL İNŞA ETMEK İÇİN

Sıkça dile getirilen okulların önüne bir polis görevlendirmek sorunu asla çözemez. Okullar elbette güvenlik tedbirlerini almalıdırlar. Ama asıl mesele, gelecekte daha sağlıklı bir nesil inşa etmek üzere çocukları bu bataklıktan kurtarmak için çözüm üretmektir. Sorunları şiddetle değil, konuşarak çözme becerisi kazandırılmalı, başkalarının haklarına değer vermek öğretilmelidir. Akran zorbalığını önlemede sadece disiplin cezaları değil, okul ve aile ortamında değerler temelli bir kültür oluşturmak çok önemlidir. Değerler eğitimi çerçevesinde saygı, muhabbet, dürüstlük, nezaket ve sorumluluk bilincinin kazandırılması gerekmektedir.

Akademik başarının ötesinde duygusal ve sosyal açıdan olgunlaşmış bir nesil yetiştirme hedefiyle, eğitimcilerin ve ebeveynlerin bilinçlendirilmesi, okul ortamının güvenli hâle getirilmesi, şiddete yönelik izleme ve müdahale mekanizmalarının oluşturulması gerekiyor. Öğrencilerin sosyal projeleri, takım çalışmaları, kriz çözme performansları ve okul iklimine katkıları da birer başarı kistası kabul edilmelidir. Başarı tanımı “en yüksek puan” alandan, emanet paradigmasına sahip çok boyutlu “en iyi insan” modeline kaydırılmalıdır. Kültürel gerçekliğimizden hareketle şekillenecek değerler temelli eğitimle yetişen nesil, toplumsal güveni güçlendiren, empati kurabilen, şiddetin her tür-lüsüne karşı duran ve sağlıklı iletişim kurabilen bireylerden oluşur.

Devlet, kayıp nesli yeniden kazanmak için, eğitimi sadece müfredat aktarımı değil, toplumsal bir güvenlik ve adalet ağı hüviyetiyle yeniden tasarlamalıdır. “Çocuk eğitiminde ailenin işlevinin güçlendirileceği yaygın eğitim modelleri hayata geçirilmelidir.” Bunların çalışması için merkezden çevreye doğru genişleyen ev/apartman/mahalle/okul arasında çok taraflı bir mutabakat ve koordinasyon olmalıdır. Okulun adil davrandığı bir çocuğa evde farklı telkinlerde bulunuluyorsa ya da evde dürüstlük öğretilen çocuk okulda liyakatsizlikle karşılaşıyorsa model çöker. Çocuk önce güvenli alan olan evde tecrübe kazanacak, ardından toplumsal alanlara (apartman/mahalle/ okul) bu kültürü taşıyacaktır.

SONUÇ YERİNE

Felaket tablosu ortadadır. Siyasal, sosyal ve kültürel çürüme sonucunda toplumsal çözülme ve değerlerin aşınması tertemiz gençleri elimizden alıp götürmektedir. Toplumumuzda zaten var olan kural tanımazlık, şimdi kanlı şiddet patlaması seviyesine yükseldi. Böylesine derin bir sorunla, hastalıklı bir sosyoloji ile karşı karşıyayız. Hatırlanmalıdır ki söz konusu olan hepimizin hayatıdır. Yapmamız gerekenleri aklı örten tarafgirlikler zaviyesinden veya küçük menfaatlara göre değil bağımsız olarak bir gelecek tasavvuru zemininde tartışmamız gerekiyor.

Olaylara sığ bir pencereden veya tek boyutlu değil, bütüncül bakmak gerekiyor. Haddizatında eğitim metalaştırılacak bir alan değildir. Esas itibarıyla siyasi, ekonomik, sosyal ve ahlaki yorumların bir parçası olup, üzerinde derinlikli düşünmeyi gerektiren bir sahadır.⁷ Bir sorunu önlemek için her şeyden önce vakanın nereden ve neden kaynaklandığını bilmek, bütün boyutlarıyla kavramak gerekiyor. Tekrar altını çizmek gerekirse güvenlik zaafı, faciayı tek başına anlatmaya yeterli değildir. Ekranlardaki şiddet olaylarının ergenleri olumsuz etkilediği doğrudur ama bunlar faciayı bütünüyle açıklamıyor. Temelde bütün bu sorunlara kaynaklık eden maraz bir sistem ve sosyoloji vardır. Değerlerin, kuralların etkisini kaybettiği, toplum dokusunun bozulduğu bir anomali yaşanmaktadır.

Okullardaki şiddet ve çeteleşme sadece bireysel olaylar değil, toplumsal, ekonomik ve sistemik bir krizin eğitim alanına yansımaları olarak görülmelidir. Mesele tahminimizden daha büyük, daha derindir. Daha hayatının baharında, umutla dolu olması gereken gençlerin şiddetin bir parçası hâline gelmesi, toplumsal bir kırılmanın

habercisidir. Sadece polisiye tedbirlerle bataklığı kurutamayız. Eğitimi erdem temelli bir süreç olarak düşünmeliyiz, bir filozofun dediği gibi “Kalbi eğitmeden aklı eğitemeyiz.”

Teknoloji içinde doğmuş bir kuşağın kanlı internet oyunları, filmler, derin ağlar üzerinden maruz kaldıkları kötülükler sosyal çöküşün zeminini hazırladı. Her gelen Millî Eğitim Bakanı ile değiştirilen temel değerlerden uzak eğitim sistemi kim olduğumuzu gösteren bütüncül bir anlatı ortaya koyamadı. Nabi Avcı Millî Eğitim Bakanlığı yaparken diyemediğini ancak bakanlıktan ayrıldıktan yıllar sonra söyleyebildi: “Günümüzde bilişim teknolojilerindeki gelişmeler nedeniyle bütün geleneksel eğitim kurumları anakronik hâle gelmiştir.”⁸ Maneviyatı diline çok dolmasına rağmen iyi örnek olamamış politikacıların yaklaşımı gençlerde ters etki yapmaktadır. Çok daha önemlisi ülkemizin “sosyal, kültürel ve ekonomik sorunlarını sürekli erteleyen” bir görünümü vardır. Yaşanan bu sosyal çöküşte elbette herkesin payı vardır ama en yüksek pay yıllardır ülkeyi yönetenlerindir. Sistemi ayakta tutan, mevki, makam ve üç günlük dünya menfaati uğruna sisteme göz yuman, kısa vadeli siyasi emelleri uğruna esas göz ardı edenler şu hakikat üzerinde enine boyuna düşünmelidirler: Şayet Müslümanlar kendi değerlerinin aşınmasını engellemeyi ve yeni nesillerin zihinlerini seküler kavramlardan kurtarmayı arzuluyorlarsa İslâmî eğitimin amaçlarını günümüzdeki hayat şartlarına göre nasıl yeniden şekillendireceklerdir?⁹

⁷ Adeel Malik, “Kalbi Eğitmeden Aklı Eğitemeyiz”, *Uluslararası Maarif*, 2022, sayı: 6, s. 47.

⁸ Nabi Avcı, “Enformatik Cehalet Aşaması Çoktan Geldi Geçiyor. Şimdi ‘Zır Cahillik’ Aşamasındayız”, *Uluslararası Maarif*, 2022, sayı: 6, s. 22.

⁹ Nakib el-Attas, *İslâmî Eğitim Araçları ve Hedefleri*, çev. Ali Çaksu, Endülüs Yayınları, İstanbul, 1991.

SEÇMELİ DERSLERİ ZORUNLU DERS MÜFREDATINA NASIL TAŞIYABİLİRİZ?

— KÂMİL YEŞİL —

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde “Batı’da ne varsa bizde de o olacak, öncelikli hedef çağdaş Batı medeniyetini yakalamak sonra da onu geçmek!” anlayışı ile John Dewey’e 1939’da hazırlattırılan eğitim raporu Türk çocuklarına yeni dersler getirmiştir. Medreseye ait dersler kaldırıldığı için yeni müfredatın yükü ilk zamanlar hissedilmemiştir. 1950’li yıllara kadar lise mezunları bugünkü üniversite mezunlarından daha çok şey biliyordu bu sebeple. Ancak zamanla ders yoğunluğu eğitim sisteminin kadim tartışma konularından biri hâline geldi.

Eğitim sistemi Cumhuriyet’le nasıl yeni nesil yetiştirmeye kilitlemişse 27 Mayıs 1960 Darbesi ile de hem darbeyi meşrulaştırmaya hem devamını sağlamaya yönelik müfredat değişikliğine gidilmiştir. 1960’ta ilk düğme yanlış iliklendiğinden takip eden darbeler de aynı yanlış çoğaltarak günümüze kadar getirmiştir. Eğitim sistemine en ideolojik tutum 12 Eylül 1980 Darbesi ile geliştirilmiştir. Bu müdahale, ’82 Anayasası’ndaki Kemalist zihniyeti millî eğitim sistemine 1739 sayılı Kanun’la birebir zerk edilmiştir. 1983’ten beri anayasanın birçok yeri değişmiştir fakat bu maddeye dokunulmamıştır.

12 EYLÜL SONRASI GELİŞMELER

Bu durumda siyasi partiler bypass olarak nitelenebilecek ara çözümler bulmuşlardı. İlk ara çözümleri Turgut Özal’ın ANAP’ı getirmiştir. 12 Eylül

zihniyetinin eğitim anlayışını bypass etmek için Turgut Özal iki yol izlemiştir. Bunlardan ilki Anadolu liseleri açmak diğeri kavramsal çeşitlilik. Özal döneminde büyük şehirlerde sınırlı sayıda öğrenci alan ‘seçkin liselere’ karşı bütün il merkezlerinde Anadolu lisesi adıyla yeni okullar açılmıştır. Böylece Anadolu insanı yerinden kopmadan zeki çocuklarını okutabilecek “kolej” seviyesinde okullara kavuşmuştur. Anadolu liseleri azdı fakat öğrenci seçimi bilgi ve yeteneği iyi ölçtüğü için ilkokul 5. sınıftan lise son sınıfa kadar aynı okulun sınavla alınmış öğretmenlerin elinde yetiştikleri için yabancı liselerle başa baş gitse de onları geçmek mümkün değildi. Bakanlık bu kez fen lisesi projesini devreye aldı. Bölgeye hitap eden fen liselerinin öğrenci kaynağı Anadolu liseleri oldu.

Özal hükümetleri 12 Eylül Anayasası’nı değiştirmedeği veya değiştiremediği için ‘Millî Eğitim Bakanlığı’nun anayasası’ diyebileceğimiz 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu ile millî ve manevi değerlerine saygılı -bilmeden nasıl saygılı olunacaksa- yeni bir nesil yetiştirmek hedeflendi. Dört eğilimli Anavatan Partisi’nin muhafazakâr kesimini memnun etmek için müfredat ve ders kitaplarının müsait olanlarına “Türk kültürü”, “âdetlerimiz”, “göreneklerimiz”, “Türk ahlakı”, “bin yıllık geçmişimiz” gibi kavramlarla dinî değerleri kavram olarak yerleştirme yoluna gidildi. Dikkat ederseniz bu

kavramlar içinde “dinimiz” yoktur bazı yerlerde “milletimizin inancı”, “milletimizin inanç değerleri” vardır. Bu bir denge politikası idi. Madem, Darwinci, materyalist, pozitivist, Batıcı değerleri çıkaramıyoruz, madem Atatürkçülük ve inkılaplar bir ahlak ve Türk kimliği karakteri yetişmesine yetmiyor o hâlde içinde bolca ahlak, inanç, örf ve âdetlerimiz, Türk milletinin değerleri geçen konular ve dersler işleyelim, olan buydu.

Trafik kazalarında can kaybı artınca, Çernobil patlaması ile çevre sorunları ayyuka çıkınca, yeterince temizlenmemekten, beslenmemekten kaynaklanan sağlık sorunları görülünce bu kez ilgili bakanlıklar, Millî Eğitim Bakanlığı’na bu sorunların çözümü için bazı derslere ünite koydurma bazı konuları da seçmeli ders şeklinde okutturma yoluna gittiler. Onlara göre bu sorunlar bilgisizlikten doğuyordu. Derslerle trafik, sağlık, çevre sorunlarını aşmayı denediler.

Seçmeli derslerin işe yaradığı yerler az da olsa vardı. O da Anadolu ve fen liselerinin gerisinde kalan düz liseler, meslek liseleri aradaki açığı kapatmak için daha çok çalışmanın yanında dershanelere, özel derslere ihtiyaç duyuyorlardı. Amacı sadece iyi üniversiteye burslu yerleşmekten ibaret olan Anadolu ve fen lisesi öğrencileri hayattan kopuyor, kendilerini spor, müzik,

tiyatro gibi etkinliklerden mahrum bırakıyorlardı. Bakanlık ve bürokrasisi bu beklenti ve şikâyetleri karşılamak için bazı derslerin müfredatında sadeleştirmeye gitti. Üniversite sınavlarındaki sözel, sayısal, eşit ağırlık gibi alanlar da bu süreci besledi. Çünkü sözel öğrenciler, sayısal derslerden soru cevaplamak zorunda olmadıklarını düşündükleri için “gereksiz, ağır sayısal konularla vakit geçirmek” istemiyorlardı. Tarih, edebiyat, felsefe vs. konuları sayısal öğrenci alan fakültelerin “işine yaramıyor”du. Sınav endekli bu anlayış hâlâ kırılmamıştır, görüldüğü gibi bilim kısa vadeli çıkara göre ele alınmaktadır ve öğrenciler bundan dolayı 1950’li yılların lise eğitiminin katbekat gerisindedir. Bakanlık, dersane ve özel ders almak ihtiyacı doğmasını diye de zorunlu müfredattan çıkardığı konularla İleri Matematik, İleri Fizik, İleri Kimya adıyla seçmeli dersler ihdas etti. Başka bir deyişle bu seçmeli dersler “veliler maddi zorluklar yaşamasın”, diye ileri derecede fen ve matematik bilimi öğrenmek isteyen zeki, gönüllü öğrencilere okul imkânları içinde sunulmuş bir çıkış yoluuydu.

DİN DERSLERİNİN DURUMU VE SEÇMELİ DERSLER

Başlangıçta hatırlanacağı gibi “seçmeli ders” din dersleri için bulunmuş bir ara formüldü. 1948 ile 1950 yılları arasında velinin dilekçe

ile istediğine bağlı olarak konulan din dersi, ders saatleri dışında yani okul paydos olduktan sonra veriliyordu. Sınıf geçmeye etkisi yoktu. Ders saatleri dışında, bütün öğrenciler okuldan ayrıldıktan sonra verilmesinin özel bir amacı vardı; “Nasıl olsa hiçbir öğrenci arkadaşları gittikten sonra okulda kalmak istemez, böylece kendiliğinden etkisiz kalmış olur, devlet de yasaklamış damgası yemez!” diye düşünülmüştü. 1950’lerden sonra 1982’ye kadar din dersleri zorunlu ahlak dersi içinde verildi. Gayrimüslim vatandaşa ve o zamanlar açıkça ifade edilmeyen bazı mezhep gruplarıyla ateist aile çocuklarına İslâm dini ile ilgili bilgilerin verilmesi hem “Müslüman” laikleri hem gayrimüslimleri rahatsız ettiği için bu kez gönüllülük esasının önü açıldı. Bazı yerlerde Aleviler sadece ‘Sünnî din dersi’ verildiği gerekçesiyle çocuklarının din dersinden muaf tutulmasını istedi. Onların bu haklarından laikçi vatandaşlar da yararlandı. Bu öğrenciler sınavlarda din dersinden muaf tutuldu, onun yerine seçenekleri aynı olan tarih dersi soruları soruldu. Bazı okullarda “Sen dinsiz misin?” “Niye din dersi almıyorsun?” tartışması yaşandı öğrenciler arasında. Din dersi almayanlar kendilerini rahat hissetmedi. Nihayet 12 Eylül anayasası bu tartışmayı bitirdi.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi adıyla zorunlu bir ders kondu. Konmasının ayrıntıları kimi ilahiyat hocalarının hatıralarına yansıyan bu ders, ilk zamanlar kimseyi memnun etmedi. Çünkü adı Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi olsa da içinde bol bol Atatürkçülük konuları işlendi. Çevreci, trafik kurlarına uyan, vergisini veren, turizme önem veren, itaat kültürü merkezli bir İslâm dini öğretiliyordu. İslâmî çevreler öğretilen bu müfredata *Bu Din Benim Dinim Değil* diye karşı çıkan, resmî ideoloji eleştirisini çeşitlendiren kitaplar yazdı.¹ Alevi vatandaşları da memnun etmedi müfredat. Şimdilerde zayıflasa da bu dersler yine tartışılmaya devam ediyor.

Serencamından yukarıda biraz bahsettiğimiz seçmeli ders koyarak eksikliği kapatma arayışı AK Parti hükümetleri döneminde de -“dindar nesil yetiştirmek” söylemine de yansıdığı üzere- artarak devam etti, ediyor. Diyanet İşleri eski Başka-

nı Ali Erbaş’ın sözünü ettiği, seçilmeyen, seçimi yüzde 5’lere düşen seçmeli dersler (Kur’ân-ı Kerim, Peygamberimiz’in Hayatı, Osmanlı Türkçesi, Ahlak Metinleri, Seçmeli Âdâb-ı Muâşeret, İmam Hatip Lisesi Tasavvuf Kültürü) bu tür ara formül dersleridir. Gelgelelim Bakanlığın, büyük bir iş olduğu düşüncesiyle attığı bu adım, veliler, öğretmenler hatta okul yönetimleri tarafından aynı ciddiyetle kabul görmedi.

Oysa Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli müfredatı seçmeli derslere ihtiyaç bırakmamalıydı. Turgut Özal’dan beri pansuman tedbir olarak uygulanan seçmeli derslerle insanımıza, bir şeyler yapılmış görünümlü verilerek yıllarımızın çalınmasına, bazı duygularını okşayarak milletimizin aldatılmasına son verilmeliydi. Önce şu kuralı ortaya koyalım: Seçmeli derslerin bir imkân olduğu doğrudur. Nitekim yabancı okullar da Talim ve Terbiye Kurulu’nun onayı ile seçmeli dersler koymaktadır. Ancak hemen belirtelim ki yabancı okullar bu dersleri gerçekten ciddi şekilde takip etmektedir. Oysa ‘bizim özel okullarımızda’ bu dersler işlevsizdir, çünkü özel okulların önceliği üniversite sınavlarında üstün başarı göstererek diğerlerine fark atmaktır. Bunun yolu da bütün dersleri üniversite sınavlarındaki dereceyi arttırmaya hizmet edecek şekilde ayarlanmasından geçmektedir. Kaldı ki resmî okullar da benzer bir tavır gösteriyor. Onlar da öğrenci seçmiyor, yeterli öğretmen ve sınıf imkânı yok vs. diyerek Diyanet eski reisi Ali Erbaş’ın oranını verdiği durumla karşı karşıya bırakmaktadır Millî Eğitim Bakanlığı’nu.

1 Abdurrahman Dilipak, *Bu Din Benim Dinim Değil Resmî Din Öğretisine Eleştirel Bir Yaklaşım*, İşaret-Ferhat Yayınları, İstanbul, 1990.

Basına yansıdığı kadarıyla biliyoruz ki bazı okullarda seçmeli Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimiz'in Hayatı derslerine girecek yeterli öğretmeni bulunmayan okullar ilahiyat Fakültesi mezunu imam veya müftülerden yararlanma yoluna gitmekte, bu da bazı çevreler tarafından "İmamlar okullarda derslere giriyor!" şeklinde verilerek gerginlik için bahane sunmaktadır. İlkel açıdan zorunlu olan ders, laikliğe, özgürlüğe, insan hak ve özgürlüklerine aykırı değilse seçmeli olan da aykırı kabul edilmez. Tam tersi de doğrudur. Seçmeli ders anayasaya, kanun ve inkılaplara aykırı değilse o dersleri zorunlu yapmak yani zorunlu konular arasına almak da yasak olmaz, anayasaya aykırı bulunmaz. Bir şeyin azı helal ise çoğu da helaldir. Çünkü cinsi aynıdır. Bir şeyin azı haram ise çoğu da haramdır.

Şu gerçeği de herkes bilir ki öğrenciler kısa vadeli ve çıkar merkezli düşünür. Bu onların bir eksikliği değil; yaş, bilgi, tecrübe gibi yetersizlikleri sebebiyledir. Büyüklerin, tecrübe ve bilgi sahibi olanların ileri görüşlülüğü; öğrencilerin (çocuk ve gençlere) bu hatayı işlemesine izin vermez. Hele geleceğin toplumunu meydana getirecek vatan varisleri için bu adımlar yüz sene sonrası hesap edilerek atılır. Dolayısıyla bin yıllık tecrübe bin yıllık öngörü ile birlikte ele alınmalıdır. Bilginin bir yüzü kültüre bakar. Hiçbir bilgi laikliğe aykırı olduğu gerekçesiyle öğretilmekle mahrum edilemez. Hiçbir bilgi anayasaya aykırı kabul edilemez. Bilmek hakkı engellenemez. Bilgi ve bilmek, hak ettiği değeri görmediği içindir ki bu ülkede bir kesim insanın sözcüsü durumundakiler uzun yaz günlerine denk gelen ramazan ayının kış mevsimine taşınması teklifinde dahi bulunabilmiştir, cuma namazının hutbeden sonra kılındığından haberi olmayan kanaat önderlerinin ülkesi olduk!

SEÇMELİ DERSLERİN ÖTESİ

Bundan dolayı diyoruz ki seçmeli derslerin konuları birkaç ünite ilave edilerek zorunlu derslerin ilgili yerlerine yerleştirilmeli ve ülkenin çocukları kültür düzeyinde de olsa seçmeli (Kur'an-ı Kerim, Peygamberimiz'in Hayatı, Osmanlı Türkçesi, Ahlak Metinleri, Âdâb-ı Muâşeret, İmam Hatip Lisesi Tasavvuf Kültürü) derslerin konularına aşinalık kazanmalıdır.

Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli iyi düşünüldü tasarlanırdı zorunlu derslere ilave edilecek üniteler seçmeli derslere ihtiyaç bırakmazdı. Bunun için en önemli dersler Türkçe ve Edebiyat dersleridir, Tarih ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi de birçok seçmeli derse ihtiyaç bırakmayacak şekilde düzenlenebilirdi. Ancak Maarif Modeli müfredatta gerek İslâm gerekse Batı klasiklerinden seçilip okutulacak metinleri o kadar azalttı ki geriye sadece bol reçete, öğretici metinler kaldı. Derslerde ne kadar çok Allah, din, merhamet, saygı, sevgi, dostluk vs. kelimeleri geçerse öğrenciler o kadar millî kimlik kazanır zannediliyor. Oysa davranış hâline gelmeyen bilgi mutlaka unutulur. Sayısal derslerin unutulmasının en önemli sebebi budur. Eğer bazı kavramları zihinlere ve gönüllere yerleştirmek istiyorsak bunun yolu edebiyatın soyutlama gücünden yararlanmaktır; hikâyeler, şiirler, masallar, destanlar, deyimler, atasözleri, fıkralar, fabllar, romanlar, tiyatrolar vs. Hissettirme, işaret ve ima, çağırışım, güncelleme, gösterme vs. gibi metotlarla her bir değeri hissettirir. Örnekmeden geçmeyelim. Türkçe okuma metinleri ve edebî metinler bütün değerleri güne ve geleceğe taşıyacak zenginlik ve güçtedir. Bütün düşünce akımlarını, felsefi yaklaşımları, tasavvufi birikimi seçeceğimiz bir edebî metin vasıtasıyla tam verebilirsiniz.

Eğitimin bir amacının da "değer farkındalığı" yaratması olduğunu hatırlarsak edepten başlayan Türk Edebiyat dersi ile bütün değerleri, kıstasları, ölçüleri fazlasıyla vermek mümkündür.² *Kutadgu Bilig*'den *Atabetü'l-Hakâyik*'a Yunus Emre'den Hacı Bayram Veli'ye, Mevlana'dan Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya, Eşrefoğlu'ndan Fuzuli'ye, Şeyh Galip'ten Ahmet

2 Münevver Ayaşlı şunu anlatır: "Bir gün bir yayımevi sahibi benden âdâb-ı muâşeret kitabı yazmamı istedi, 'ihtiyaç var, iyi satar' dedi. Kabul etmedim, 'yazamam' dedim. Niçin yazmak istemediğimi ona izah ettiğim gibi, size de arz edeyim: Evvela âdâb-ı muâşeret bir görgü meselesidir; kitaptan öğrenilmez, yaşamak lazım. Bu bir. İkinci sebebine gelince: Evet, belki âdâb-ı muâşeret konusunda sizden daha fazla şey biliyorum; ama her şeyi bilmiyorum. Yazacaklarım olsa olsa bir risale hacmi tutar. Romanlarımda ve diğer kitaplarımda Osmanlı âdâb-ı muâşeretini sık sık işledim. *Pertev Beyin Üç Kızı*, *Pertev Beyin İki Kızı*, *Pertev Beyin Torunları*, *Vaniköyünde Fazıl Paşa Yahısi*, *Dersaadet*, *Edeb Yâhû* bunların başında gelir." Aktaran, Ali Çankırılı, *Görgü ve Nezâket Kuralları*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1996, s. 171.

Cevdet Paşa'ya, Simurg'dan *Kelile ve Dimne*'ye, Ahmet Yesevi'den Hz. Ali cenklerine, *Yusuflu Züleyha*'dan Ashâb-ı KeHF'e, *Mevlid*'den Ziya Paşa'nın bendlerine, Batılaşmayı züppelik algılayan karakter tenkidi olarak Ahmet Midhat Efendi, Halid Ziya Uşaklıgil, Peyami Safa ve daha niceleri... Yahya Kemal'den Mehmet Âkif'e, Necip Fazıl'dan, Sezai Karakoç'a kimler yok ki müfredatta?

İç ilişkileri sağlam kurulmuş "Süleymaniye'de Bayram Sabahı" ve "Ezansız Semtler" (Yahya Kemal), "Müslüman Saati" (Ahmet Haşim), "Manisa'nın Ramazanları" (Yakup Kadri), "İlk Namaz" (Ömer Seyfettin), "Türkistan Seyahati" (Emel Esin) ve onlarca metinle neler anlatılmaz? Samiha Ayverdi, Mustafa Kutlu ve İsmet Özel'in olmadığı bir Türk Edebiyatı müfredatı sağlam kurulmuş sayılabilir mi?

Eğer bu yazar ve şairlerin metinlerini türün özellikleri, noktalama ve imlası, yayın tarihi gibi sadece şekli unsurlarla işlemezsek o zaman kültür, aidiyet, din, ahlak, tarih bilinci, merhamet, paylaşmak, şehitlik, vefa, dostluk, cömertlik, cennet, cehennem, helal, haram vs. akla gelen gelmeyen bütün İslâmî değerleri işleyebilirsiniz.³ Bu değerler için "İstiklâl Marşı" bile yeter.

Veliler ve öğrenciler bütün derslere Liseye Geçiş Sınavı (LGS) ve üniversite sınavlarına (TYT-AYT) katkısı yönüyle bakar. Kurumlar sınavında dikkate alınmayan hiçbir ders ve konuyu öğrenciler, öğretmenler ve veliler dikkate almaz. Bunun en önemli örneği "İstiklâl Marşı"dır. 2009 yılında yaptığım bir incelemede ÖSYM'nin 45 yıl "İstiklâl Marşı" ve Mehmet Âkif konulu hiçbir soru sormadığını tespit ettim. Her hafta iki defa, her resmî anma ve kutlamada, her maç öncesinde okunan "İstiklâl Marşı" adlı muazzam edebî metin, şairi Mehmet

3 Seküler yazarlar bile "Eğitimde Edebiyat" bağlamında şunu vurgulama gereği duyarlar: "İnsanın kendini öldürmesinde, birey olmasında, kişiliğinin oluşumunda başkalarını anlama, başkalarıyla ilişki kurma, kendini başkalarının yerine koyabilme becerisi kazanmasında edebiyatın ne denli önemli ve yararlı olduğunu; insanın hayattan öğrendiği kadar edebiyattan da çok şey öğrenebileceğini idrak ettiğimizde varoluşumuz başka türlü anlamlanır, yaşamımız başka türlü güzelleşir ve çeşitliliğe kavuşur." Murathan Mungan, *Masa Mikrofonu*, Metis Yayınları, 2026, s. 93.

Âkif ve *Safahat* 1964'ten bu yana hiçbir soruya konu edilmemişti. İki yerde Mehmet Âkif'in adı geçiyordu. O seçenekler de yanlış cevaptı.

ÖSYM'nin bu kasıtlı tutumu, sınava hazırlık kitap ve sorularına hemen yansımıştır. Onlar da ÖSYM sınavlarında çıkmıyor diye "İstiklâl Marşı"nın edebî, tarihî, estetik, dil ve üslubu üzerinde hiç durmamıştır. Bu bilgi gereksiz, öğrencilerin zihnini meşgul eden bir ayrıntı görülmüştür. Bu konuda *Türk Edebiyatı* dergisine yazdığım makaleden sonra ÖSYM 2010'daki sınavda iki soru birden sordu. Sonrasını takip etmedim. Şunun altını çizmek gerekir: Bizim sınava odaklı eğitim sistemi Mehmet Âkif ve "İstiklâl Marşı"nü bile sınav korkusu olmadan öğretemeyen, öğretmeyen bir sistemdir. Fakat bilimsellik adına insanların üreme sistemi ve işlevleri resimlerle bütün ayrıntıları ile öğretilir, doğum kontrolü ve gebelikten korunma yolları madde madde anlatılır, sorulur.

NE YAPMALI?

Başlığa dönelim. Millî Eğitim Bakanlığı; ahlak, din, millî kimlik, millî kültür, âdâb-ı muâşeret, Peygamberimiz'in Hayatı, Osmanlı Türkçesi, tasavvuf vs. konularını davranış, şahsiyet olarak değil, bilgi düzeyinde bile kazandırmak istiyorsa bu konuları ilgili derslerin müfredatına mutlaka yerleştirmelidir. Zira bu konuları müstakil ve zorunlu dersler şeklinde ihdas etmek anayasaya aykırı bulunup iptal edilmesi istenebilir. Çünkü 12 Eylül 1980 Darbesi'nin anayasaya koyduğu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi'nin hâlâ laikliğe ve anayasaya aykırı olduğu tartışılıyor. Fakat bizim teklifimiz kanunlara ve anayasaya aykırı değildir. Zira müfredat, bilimsel olmak zorundadır. Bilimselliğin ölçüsü ise üniversitedir, akademik bilgidir. Buna göre Osmanlı Türkçesi alfabe olarak hem (Osmanlı) Tarih dersinde hem Türk Edebiyatı dersinde müfredata alınabilir. Zira "Türklerin Kullandığı Alfabeler" her iki dersin esas konularındandır. Hiçbir hukukçu *Nutuk*'u asli harfleri ile okutacak bir müfredat içeriğine laikliğe ve anayasaya aykırı bulamaz.

Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'i tam anlamıyla Hz. Peygamber sevgisi vermeye yeterlidir. Edebiyatta Yusuf ve Züleyha mesnevisi ahlak, edep, hayâ, zina, iftira, sabır, affetmek, yalan

vb. konularını hem İslâmî hem toplumsal ahlak bakımından işlemeye bire birdir. Ashâb-ı Kehf mesnevisi tevhid inancını işlemeye kâfidir. Hızır ile Musa peygamberin yolculuk hikâyesi, Hz. İbrahim'in ihsas edildiği bir beyit, bir gazel, İsmail, hac, kurban vs.'yi gerçek yönüyle fazlasıyla öğretir. Hay bin Yekzan, tevhidi yaratılış inancını, Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* romanı sömürgecilik tarihini mükemmelen öğretebilir. Yeter ki ayrıntıları kaçırmayalım ve Türk Edebiyatı müfredatını adam gibi yapalım.

Değerler eğitimi için zaten Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin müfredatı yeter. İstenirse bu derslerde A seviyesinde Türk yazısı, eskimez yazı müfredat gereği iki ünite ile öğretilir. Osmanlı Türkçesi için ayrıca Türk Edebiyatı ve Tarih derslerinde birer ünite konulabilir. Zümre ve konular-dersler arasında kurulacak bir birliktelikle seçmeli Osmanlı Türkçesi, Kur'an harfleri ile okuma ve yazmanın ana esaslarını verebilir. Osmanlı Türkçesini bilmek demek Kur'an okumayı da öğrenmek demektir. Gerisi teşvik ve yaz Kur'an kursları ile tamamlanabilir. Görgü Kuralları ve Nezâket dersinin müstakil ders olmasına gerek yoktur. Bu derslerin konuları pekâlâ ilkokulda Hayat Bilgisi, Türkçe derslerine alınabilir. Seçilecek metinler bu iş için yeter. Tasavvuf Kültürü dersi için Türk Edebiyatı dersi yeter de artar bile.

Bütün bunları Talim ve Terbiye Kurulu üyesi olarak söylüyorum. Hepsi de bilimsel müfredat anlayışına uygundur. Böylece seçmeli derslerin konuları zorunlu derslere taşınarak öğrenciler hem ders ağırlığından kurtulacak hem "sınav baskısı" ile asgari millî kültürünü öğrenmiş olacaktır. Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli müfredatı bu esnekliği sağlayabilir. Bu konuda Millî Eğitim Bakanlığı hem *irade* sahibi olmalı hem de imkânları *sonuna kadar* kullanmalıdır. İstenirse yine anayasa ve kanunlar çerçevesinde kalarak başka çözümler de bulunabilir.

Bizim zorunlu derslere taşınmasını istediğimiz konular öncelikle *kültürel* konulardır. Bu ister Peygamberimiz'in Hayatı olsun ister Kur'an okumayı bilmek ve içindeki muhtevadan haberdar olmak olsun bu topraklarda yaşayan herkes asgari İslâmî bilgileri bilmek zorundadır. Seçmeli derslerin diğer önemli bir hususu dersleri kimin vereceği ve öğretmenlere verilecek

ücrettir. Öğretmenler için ders ücreti ve hangi branşları okutacağı ele alınır. Ek ders ücretleri cazip olmadığı için öğretmenler maaş karşılığı ile yetinmek ister. Okulda geçireceği zamanı özel ders vererek kat kat kazanmak işine gelir. Bazı derslerin birden fazla branşı ilgilendirmesi de sorun çıkarır. Mesela Osmanlı Türkçesi dersleri böyledir. Yani seçmeli ders müfredatını zorunlu derslere taşımak bu sorunları da çözer.

Meselenin en ilginç yönlerinden biri şudur: Hiçbir branş öğretmeni haftalık ders saatini yeterli görmemektedir. Müfredatın yoğun oluşundan hareketle bütün öğretmenler ders saatinin artırılmasını istemişlerdir. Oysa Millî Eğitim Bakanlığı'nun bir saat ders artırması da eksiltmesi de binlerce öğretmenin norm fazlası durumuna düşmesi veya binlerce öğretmen eksikliği demektir. Bakanlık mevzuatı norm için haftalık 21 saati ders olarak belirlemiştir. Her öğretmen kendi branşında haftada 40'ar dakikadan oluşan 21 saat derse girmek zorundadır.⁴

Ücretli seçmeli derslere ancak bu limit dolduktan sonra girebilir. Gerek ücretlerin yeterli bulunmaması gerekse öğretmenin branş dışındaki derslere girememesi gibi sorunları aşmak için seçmeli dersler zorunlu derslerin müfredatına yerleştirilmelidir. Bu durumda okulların tatil uygulaması yeniden düzenlenmelidir.

Sözü şöyle bağlıyorum: Türk hukuk ve siyaset tarihi, neyin olması gerektiğini değil neyin olmayacağını, olamayacağını göstermek üzerine kurulduğunu gösterir. Müfredatın ilmi gerekçelerle genişletilmesi de bir duvara toslayabilir. Fakat zafer biraz da hasar ister. Nasıl bir netice alınacağını görmek için teşebbüs etmek gerekir. Hem bu konuda toplum olarak epey bir yol aldığımız da gerçek. Yeni Türkiye diye bir şey varsa bunu test etmenin yolu adım atmaktır. O hâlde ne bekliyoruz?

4 Elbette hem Türkiye'de hem de dünyada yeni neslin okumayla ilgili daha temel sorunlarının bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Dag Solstad'ın ellili yaşlarındaki Norveçli edebiyat öğretmeni Elias Rukla'ya düşmanca tavır alan on sekiz yaşındaki yirmi dokuz öğrenciden bahsettiği satırlar hatırlanabilir. Kulaklıklarını çıkarıp ceplerine yerleştiren öğrenciler çantalarından Henrik Ibsen'in *Yaban Örneği*'nin okullar için yapılmış baskısını çıkarsalar da Rukla'ya ve temsil ettiği her şeye karşı yapısallaşmış bir düşmanlık sergiler. Ayrıntılar için bk. Dag Solstad, *Mahcubiyet ve Haysiyet*, çev. Banu Gürsaler-Syvetsen, YKY, İstanbul, 2018.

MERHAMETİ TAVSİYE ETMEK

— ABDULLAH YILDIZ —

Hattat: Yesârîzâde Mustafa İzzet Efendi. “Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” (Enfâl, 69. ayet)

“Dehşet gelecekte değil, şimdi ve buradadır!” diyordu zamanımızın krizlerine odaklanan bir filozof, sürekli konuşulan krize asıl anlamını vermek maksadıyla. Nisan ayında Kahramanmaraş’ta meydana gelen menfur hadise ve benzeri can yakıcı cinayetler Türkiye’de neyin ölmekte olduğunu ayırt etmemizi sağladı. Hüküm ağır olsa da insanın iradesini göz ardı edip edilgin varlıklara dönüşmesine ve hiçbir şeyin hasıraltı edilmesine müsaade etmemeliyiz. Giden canları geri getiremeyiz ama en azından muhakememizi merhamet eksenli olarak büyük bir özenle şekillendirebiliriz.

Gençlerin ve çocukların dijital ekran karşısında geçirdiği ortalama süre her geçen gün artıyor. İnsanlık daha önce bu denli eşzamanlı ve hipergerçekçi bir kolektif halüsinasyon olgusuyla karşılaşmamıştır diyor kötümserler. Ancak ebeveynlerle, eğitimcilerle, büyüklerle çocukların dünyaları arasındaki boşluk günden güne artıyor. Dikkatin teknolojik yöntemlerle kontrol edilmesi tüm kıtaları, tüm kuşakları ve toplumsal katmanları etkiliyor. Aslında neler olup bittiğinin farkında gibi görünüyoruz, kapitalizm kaynaklı krizlerin dünyayı ne hâle getirebileceğini öngörebiliyoruz ama adım atmıyoruz. Bazı

uzmanların dediği gibi güvenli mesafeyi koruduğunuz sürece *itidal* mümkündür. Kanaatim çocuklarımızın psikolojik ve bireysel dünyalarının ancak merhamet esaslı genel bir özen ve ilgi düzeninin kurulması ve sürdürülmesi yoluyla imar edilebileceği yönündedir. Tabi bunun için mesuliyet makamundakilerin “Çağdaşlarımızın kaçırdığı şey ne gelecek ne de şimdiki zamandır. Kaçırdıkları şey hayalleridir.” diyen eleştirmenin muradını kavramaları gerekir.

Başkasının hayatını önemsemeyen neoliberal bireyciliğin getirilerinin vahim sonuçlarını yaşadığımız bu zamanlarda İslâm’ın insanlığa sunduğu esenlik temeline dayalı dünya görüşünün toplum için faydalıyı (*maslahatı*) korumayı, zararlıyı (*mefsedeti*) defetmeyi esas aldığını yeniden hatırlamalıyız. Nitekim dinimizde korunması zaruri hususlar; can, din, akıl, nesil ve mal olmak üzere beş maddede sıralanmıştır. Bunların başında “canı korumak” gelir ki peygamberlere gönderilen tüm vahiylerde can güvenliği diğer maslahatların önündedir. Dini korumak ise diğerlerini de kuşatan bir önceliği sahiptir; zira din, tüm insanlığa “hakkı, sabrı ve merhameti tavsiye” ederek bu maslahatları güvence altına alır.

MERHAMET VE RAHMET KAVRAMI

Şayet eğitimi nesiller arası bir ilişki olarak bilginin aktarımını, aynı zamanda ruhsal ve toplumsal bir yeti şeklinde tanımlarsak, kültürel kapitalizmle dikkatin sürekli ele geçirilmesi sürecinde merhamete daha dikkatli bir biçimde eğilmemiz gerektiği ortaya çıkar. *Merhamet*, bir kimsenin veya canlının karşılaştığı kötü durumdan, acıdan veya zorluktan dolayı duyulan üzüntü, acıma duygusu, şefkat ve yardım etme isteği diye tanımlanır. Başkasının acısını hissetmeyi ve bu acıyı hafifletme arzusunu da içeren merhamet, genellikle kalp inceliği, bağışlama ve nezaketle ilişkilendirilen bir erdemdir. Merhamet, başkalarının yaşadığı sıkıntıya kayıtsız kalmama durumu; sıkıntı yaşayanların hâline sadece üzülme değil, acıyı gidermek için eyleme geçme motivasyonudur. Bu açıdan sadece bir acıma hissi ve basit bir iyilik yapma isteği olmaktan ziyade, insanları sürekli iyiliğe ve doğruluğa yönelten, onların her alanda olumlu tutum ve davranışlar sergilemesine yol açan pozitif bir duygudur.

İslâm açısından merhamet, kelimenin kökü “rahmet” ile birlikte ele alınır: “Acıma duygusu, bu duygunun etkisiyle yapılan iyilik, lütuf” anlamında isim olarak kullanılan merhamet ve aynı manadaki *rahmet* kelimeleri öncelikle Allah’ın bütün yaratılmışlara yönelik lütuf ve ihsanlarını ifade etmektedir. Bunun yanında insanlarda bulunan, onları hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevk eden acıma duygusunu belirtmektedir.

İslâm’la şekillenen dilimizde ise merhamet hem Allah’a hem insanlara, rahmet ise özellikle Allah’a nispetle kullanılır. Kaynaklarda yaratının Rahmân ve Rahîm isimleri açıklanırken evrendeki bütün oluşlar gibi insanlardaki merhamet duygusunun da Allah’ın insanlığa lütfu olduğu belirtilir. Hemen bütün tariflerinde acıma, yufka yüreklilik (*rikkatü’l-kalb*), ilgi ve şefkat (*te’attuf, in’itâf*), elem duyma (*teellüm*) gibi kavramlarla psikolojik yönüne vurgu yapılan merhamet insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve paylaşmanın başta gelen amillerinden sayılmaktadır. Evlat sevgisi, ana babaya saygı ve itaat, silâ-i rahim, yaşlılara, yoksullara, hastalara, engellilere, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemlerin merhametin yansımaları olduğu kabul edilmektedir.

MERHAMETİN KAYNAĞI İMAN

Merhamet meselesi, özen meselesidir, başka bir deyişle merhamet bir özenler sistemi bağlamında düşünülmelidir. Bazı ayetlerde merhamet insanlar arasındaki acıma duygusunu ve bundan kaynaklanan iyiliği ifade etmektedir. Mesela Hz. Peygamber (s.)’in müminlere karşı çok şefkatli ve merhametli olduğu (Tevbe 9/128), yine Allah resûlüyle müminlerin birbirlerine karşı merhametli oldukları (Feth 48/29), Allah’ın karı-koca arasına sevgi ve merhamet koyduğu (Rûm 30/21) bildirilmektedir. Çocuklara, yaşlı ana ve babalarının üzerine merhamet kanatlarını germeleri emredilmektedir (İsrâ 17/24).

Merhamet açısından Beled Suresi’nin 17. ayeti bağlamında söylenecek çok şey var; zira bu ayet imanın ahlaki bir sorumluluk olduğunu ortaya koymakla kalmaz, imanı eyleme dönüştürmenin büyük bir erdem olduğunu ifade eder. Burada vurgulanan, müminin kendisinin sabırlı ve merhametli olmakla yetinmeyip bu değerleri başkalarına da hatırlatmasının gerekliliğidir. Ayetteki *sümme* (sonra) kelimesi Seyyid Kutub’un yorumuna göre zaman bakımından bir aralığın ve sonralığın ifadesi değildir. Aksine, sarp yokuşun (*akabe*) aşılması için atılacak bu son adım, daha kapsamlı ve daha geniş çerçeveli olduğu için soyut bir sonralık ve aralıktır. Yoksa iman etmeksizin köleyi hürriyetine kavuşturmanın ve yoksulları doyurmanın ne anlamı olabilir ki?

Burada Seyyid Kutub, sabır ve merhamet erdemlerini kuşanmanın bir eğitim sürecini beraberinde getirdiğini vurgular: Sabretmek, genelde iman için ve özel olarak da sarp yokuşu aşmak için gereklidir. Müminlerin birbirlerine sabrı tavsiye etmeleri ise bizzat sabrın üstünde başka bir dereceyi ifade eder. Müminlerin dayanışmasını, birbirlerine sabrı tavsiye etmelerini ve imanın yükümlülüklerini yerine getirme konusunda birbirleriyle yardımlaşmalarını... Çünkü inananlar birbiriyle irtibatsız değildir, karşılıklı duygu alışverişinde bulunan bir toplumun mensubudurlar. Mesuliyetlerimizi yerine getirmek için çaba harcamaya çok fazla odaklanmamız, cesaretimizi ve umudumuzu yitirmememiz, iyilik ve diğer erdemlerden oluşan kapasitemizi kaybetmememiz için bizi uyarın bir ahlaka vurgu yapar Kutub. İnsanların dünyadaki olumsuz gidişat karşısında gittikçe yaşananlardan uzaklaşmaya yöneldiği bir zamanda

yaşadığımızı dikkate alırsak bunların değeri daha iyi anlaşılır. Zira böyle bir ahlak bize en karanlık zamanlarda bile her şeyin daha iyiye gidebileceğine inanmamız gerektiğini hatırlatır. Umutsuzluğa karşı mesuliyetli iyimserliği savunan düşünürlerin anlatmak istediği de bu değil midir? Guillaume Paoli'nin *İyimserlikten Daha İyi* (2026) kitabında dediği gibi "Kendi başına istatistiksel ihtimaller değil, bizim bu ihtimaller karşısındaki tavrımız önemlidir." Dolayısıyla müminler müşterek yükü taşımak üzere, birbirlerine sabrı tavsiye ederler. Güçsüz duruma düşmemek için birbirlerine destek olurlar. Bu ise kişisel sabra dayalı olsa bile ondan apayrı bir olgudur. Beled Suresi'nin 17. ayeti İslâm toplumundaki bir müminin görevini hatırlatır. O hâlde bir mümin, istikametini kaybetmeden toplumda zayıflatıcı değil, aksine özenli tutum ve tavırlarıyla güçlendirici bir rol üstlenmelidir. Mümin mağlubiyet çığırtağı değil, toplum içinde atılımın ve dinamizmin güçlü sesi olmalıdır. Tekrar hatırlatalım ki çağdaşlarımızın çoğunun kaçırdığı ne gelecek ne de şimdiki zamandır, onların kaçırdıkları hayalleridir.

SABIR VE MERHAMET EĞİTİMİ

Merhameti harekete geçiren duygusal tutumları yeşertmek ve tahayyülleri mümkün kılmak da böyledir. Başka bir ifadeyle merhameti tavsiye etmek merhametin bizzat kendisinden öte bir olgudur. Merhametin tavsiyesi toplumda diğergâmlığı yaymaktır. Bunun yolu ise, toplumu meydana getiren fertlerin birbirlerine bunu tavsiye ve teşvik etmeleridir. Toplum, anlamını ancak bu yönlendirme ile kazanır. Gerek Kur'ân-ı Kerim'de ve gerekse hadislerde altı çizilen özellik budur. Çünkü bu özelliğin, yani *iman* edip birbirlerine *sabrı* ve *merhameti* tavsiye etmenin dinin yaşanması hedefine ulaşmada esaslı bir yeri vardır. Çünkü bu din, iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak ilkesinde de görüldüğü üzere bireysel değil toplumsaldir. Şahsi sorumlulukların yanında, toplumun uyması gereken bir hayat sistemidir. Muna Ebu'l Fadl'ın *Kutup Ümmet* (2022) kitabında da hatırlattığı üzere "Kişi İslâm'la sözleşmesini şahadet üzerinden gerçekleştirir; şahadet kendisini hem yaratıcısına bağlayan hem de bilinen köklü bir toplumla kardeşlik kurmasını sağlayan bağın adıdır. Kişi şahadet getirerek âdeta inanç ve hidayet elde ettiği gibi kimlik, aidiyet ve amaç da edinir."

Şefkat ve merhamet duygusu her insanın yaratılıştan sahip olduğu bir yeti olmakla birlikte eğitimle geliştirilmesi gerekmektedir. Bu hakikat, insanlarda bilkuvve mevcut merhamet duygusunun açığa çıkması, gelişmesi ve tahkim edilmesi için *merhamet eğitimi* zorunlu kılar. Merhamet bir özen anlamına gelir ve bu sebeple hikmet ehlinin veya filozofların varoluşsal dediği alana aittir. Merhametin hem içsel hem de kolektif olması onun aynı zamanda yöneldiği canlıya doğru kendisini kuran bir projeksiyon olması demektir. Bu projeksiyon bir şeye doğru veya bir şey için var olma biçimidir. Bu sebeple merhamet özen biçiminde ortaya çıkar. İmam Gazali'nin tespitine göre, şefkat ve merhamet gibi duygular Allah'ın insanların içine koyduğu birer iyilik aracı olup asıl amaç ihtiyaç sahiplerine yardım edip sıkıntılarını gidermektir. Bu açıdan bakıldığında bir kimseye acıyan kişi, eğer bu acımanın verdiği elemenden kendisini kurtarmak ve rahatlamak için ona yardım ederse merhamette kemale ulaşmış sayılmaz; çünkü merhamette kemal, kişinin kendisini değil muhtaç ve çaresiz olanı rahata kavuşturmayı amaçlamasıdır. Mevlana "Şefkat ve merhamette güneş gibi ol!" derken, bu duyguların eğitim ve tavsiye ile geliştirilebileceğini ve hatta zirveye çıkarılabileceğini vurgular.

Ne yaparsak yapalım işlerin daha da kötüye gideceğine çok fazla ikna olursak, sonunda hiçbir şey yapamaz duruma geliriz. Hepimiz değişebiliriz. Hepimiz herhangi bir zamanda daha iyiye doğru değişebiliriz. Buna inanıyoruz, ancak gerçek şu ki dünya-ahiret dengesini iyi kuramadığımız için birdenbire kendimize yabancı hâlde gelebiliriz. Bu konuda görev ve sorumluluk almak ise ebeveynlerden başlayarak, bireyi ve toplumu yönlendiren herkese düşmektedir. Hakikat sonrası tahayyüllerin beslediği teknolojik iyimserlikle anlam kazanan çağın krizi içinde merhamet erdemini gündemimizin ilk sırasına almak ve bütün gönüllere merhamet duygusunu yeniden yerleştirmek bir hayat memmat meselesi görülmelidir. Öyleyse, felaketler, savaşlar, yıkımlar ve dijital kültürün ifsat edici iktidarı karşısında yapmamız gerekeni kuru gürültüye pabuç bırakmadan gerektiği gibi yapmalıyız. İnsan hayatı sadece tahribatlarla değil aynı zamanda inşalarla da örülüdür.

YENİ KUŞAK NEDEN BU KADAR AGRESİF?

— MEHMET FURKAN ÖREN —

Sokrates'in dönemin genç kuşağını yozlaşmış olmakla, eskisi gibi değerlere bağlılık göstermemekle suçladığı söylenir. Bu durumun gerçeklik değeri tartışmalı olmakla birlikte ihtiva ettiği mantıksal çıkarım doğrudur. Orta ve ileri yaştakilerin yeni nesilleri hatta kimi açılardan kendi gençliklerini sorguya çektiği vakidir. Bu açıdan yazının başlığı tarihsel açıdan neredeyse klişe hâline gelmiş bir gerçekliğin ifadesi şeklinde okunmaya müsaittir. Ne var ki son dönemlerde kaleme alınan bazı metinler ve bilimsel kimi verilerle desteklenmiş istatistikler, yeni neslin *depresif* yönünün orta/ileri yaş serzenişinin ötesindeki gerçeklere işaret etmektedir. Bu çalışmalarda yeni kuşağın kaygılı ve şiddet eğilimli yönleri sıklıkla vurgulanmaktadır.

Genç kuşak gerçekten de depresif, kaygılı, öfkeli ve umutsuz gibidir. Byung-Chul Han'ın yerinde tespitiyle günümüzde temel sorun biyolojik hastalık olmaktan ziyade *depresyon*, *stres* ve *kaygı* gibi psikolojik rahatsızlıklardır.¹ Akıllı telefonların gençler arasında anksiyete salgınını körüklediğine ve büyük teknoloji endüstrisinin bu durumu düzeltmek için daha fazla çabalaması gerektiğine eğilen Jonathan Haidt'ın kaleme aldığı *Anxious Generation* (Kaygılı Kuşak) isimli çalışma, genç kuşağın karşı karşıya kaldığı sorunu tasvir etmesi açısından dikkat çekicidir.²

İş birliğinin zayıflaması, sorun çözme becerilerinin azalması yanı sıra otizm, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, asperger sendromu, konuşma geriliği ve mutizm gibi tanuların çoğalması da gözden kaçmamalıdır. Bu artışları bilinçlenme ve tanı tekniklerinin artışına bağlamak zor gibidir. Elbette günümüzde belirli

sorunları ve durumları adlandırma konusunda mesafe katetmiş bulunmaktayız. Ufak bir rahatsızlığı tanılama imkânlarının artmasına bağlı olarak belli davranışları çeşitli "rahatsızlık" isimleriyle adlandırma, geçmişten beri bulunan bir durumun tespiti de olabilir. Oysa hastanelerin acil servisleri, psikiyatri kliniklerinin verileri özellikle 2000'li yıllar sonrasında kaygının bariz bir şekilde arttığını ortaya koymaktadır. Haidt'ın ortaya koyduğu üzere 2010 sonrasında yeni kuşakta bariz ve açık bir şekilde kaygı, depresyon ve şiddet eğilimi yüksektir.³

Modern toplumun kaygı durumuna yönelik gözlemler yeni değildir. Modernleşmenin henüz başlarında özellikle Avrupa'da taşrada meydana gelen yoğun göçler sebebiyle kentleşme sürecinin geliştiği dönemlerde toplumsal meseleler üzerinde araştırmalar yapan Emile Durkheim, geleneksel toplumdaki modern topluma geçiş sürecinin belirgin bir kaygı yarattığını vurgulamakta ve sosyal çözülmenin arttığı yerlerde intiharın yükseldiğini gözlemlemektedir.⁴ Durkheim'in tespitine göre toplumlar modernlik neticesinde bireyselleştikçe kaygı artmakta ve bu da intiharın artmasıyla sonuçlanmaktadır. Onun bulgularına göre Protestanlar Katoliklere göre daha fazla, göreceli olarak sekülerleşmiş İskandinav ülkelerine göre daha az intihar etmektedir. Bu tespit, sosyal dayanışmanın güçlü olmasıyla kaygının azaldığı doğrusal orantıya işaret etmektedir. Günümüz merkeze alınarak toplumsal dayanışma ve iş birliği bağlamında konuya bakıldığında insanlar daha az iş birliği yapmakta ve daha çok kabuğuna çekilmektedir.⁵ Günümüzde tarihin hiçbir döneminde görülmemiş kalabalık ve kapasitede şehirler ortaya çıkmaktadır. Dünyada nüfusu on milyonu aşan onlarca şehir saymak mümkündür. Oysa devasa

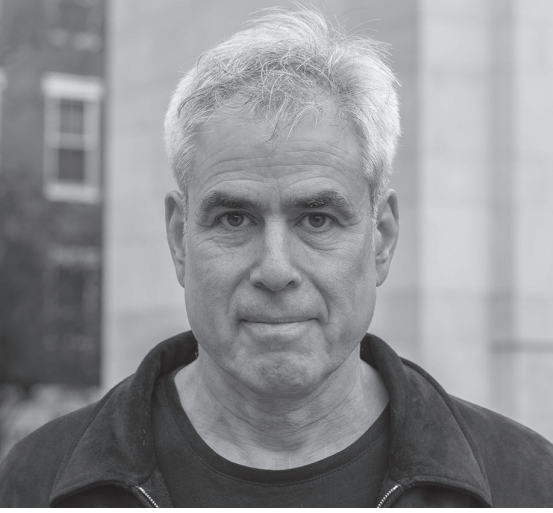
1 Byung-Chul Han, *Yorgunluk Toplumu*, çev. Samet Yalçın, Açılımkitap, İstanbul, 2019, s. 7.

2 Jonathan Haidt, *The Anxious Generation*, Penguin Press, New York, 2024. [Türkçesi için bk. Jonathan Haidt, *Kaygılı Kuşak Çocuklarımızı Nasıl Dünyaya Nasıl Kaptırıyor ve Ruh Sağlıklarını Nasıl Tehlikeye Atıyoruz?*, çev. Sevinç Seyla Tezcan, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2025]

3 Jonathan Haidt, *age.*, 9-12.

4 Emile Durkheim, *İntihar: Toplumbilimsel İnceleme*, çev. Özer Ozankaya, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992.

5 Richard Sennett, *Beraber İş Birliği Ritüelleri, Zevkleri ve Politikası*, çev. İlkyay Özküraplı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2020.

Sosyal psikolog Jonathan Haidt, oyun temelli çocukluğun 1980'lerde nasıl çöküşe geçmeye başladığı ve nihayetinde 2010'ların başında telefon temelli çocukluğun gelişiyiyle nasıl yok olduğu üzerinde durmaktadır.

kalabalığa rağmen yalnızlık giderek belirgin bir hal almaya başlamaktadır. İngiltere'de ve Japonya'da intihar gibi olaylarla başa çıkmak için yalnızlık bakanlıklarının kurulması, Türk Dil Kurumu'nun 2024 yılında yaptığı anket çalışmasında *kalabalık yalnızlık* ifadesinin yılın kelimesi seçilmesi, sosyalleşmenin geldiği noktayı göstermesi açısından fikir vericidir. Yeni kuşağın sosyalleşme ve başarılı iletişim eksikliği ile ilgili sorunlara bakıldığında ise iki temel faktörün belirleyici olduğu görülmektedir.

GÜVENSİZLEŞEN DIŞARISI

İnsanlar, belli bir muhite, mekâna, mahalle kültürüne ve o kültür içerisinde inşa olunan benliğe sarıldığında daha çok mutlu olabilmektedir. Günümüzün son derece kabileci, yarışmacı ve benmerkezci dünyasında iş birliği yapmayı, ortaklaşmayı nasıl öğrenebileceğimizi sorgulayan Richard Sennet'in yerinde tespitiyle sağlıklı karakterler *muhite dayalı* kalıcı birlikteliklerle oluşmaktadır.⁶ Muhitte yaşamak, oradaki insanlarla hemhâl olmak, bireysel ilişkilerde hata yapanın kolay bir şekilde gözden çıkarılmasının zor olduğu süreçlere de katkı sağlar. Mekânda kalıcı birliktelik, iletişimin onarıcı bir şekilde yapılanmasını gerekli kılar. Bu yönüyle onarıcı iletişim konusunun yaratıcı

boyutlarına değinen Jonathan Haidt, geleneksel iletişim biçiminde sorun çıkan durumların bir şekilde çözülmesinin bireyi geliştirici yönlerinin altını çizmektedir.⁷ Kalıcı birlikteliklere dayalı iletişim biçimlerinde kişi karşındakiyle sorunlarını çözmek zorunda olduğunu bilir. Bu durum çocuklukta oyun süreciyle başlar.

Çocuklar oyun oynarken küsmenin, sorun çıkarmanın ve aynı zamanda bunun çözülmesi gerektiğinin bilinciyle yetişir. Mahallenin güvenli olduğu dönemlerde çocukluk sokakta akran içerisinde sergilenen bir durumdur. Burada çocuklar somut iletişim becerileri üzerinden yetenek kazanmaktadır. İş birliği geliştirme, sorun çözme, birlikte hareket etme, iyi vakit geçirme, kavga etme, mızıkçılık yapıp bu durumu tekrar çözme gibi pek çok olgu oyunun bir parçası olarak sergilenmektedir. Yerinde yaşlanmanın geçerli olduğu bu süreçte insanlar aynı kuşakla çocukluk, gençlik ve yaşlılık durumunu birlikte yaşamaktadırlar. Bu yapıda sirkülasyon azdır. Türkçede sıklıkla kullanılan "yerin ve yurdun" belli olduğu bir çerçeve söz konusudur. Bu durum, kişilerin sosyal bağlam içerisinde birbirlerini kolay bir şekilde tüketebileceği durumları sınırlandıran bir unsur olarak dikkat çekicidir.

Batı ve onunla benzer süreçleri tecrübe eden toplumların sosyal bağlılık süreçlerine bakıldığında toplumsal güvenin sarsılması, aynı zamanda sirkülasyon kültürünün de yaygınlaştığı bir sürecin ortaya çıkmasıyla karakterize olmaktadır. Bu tarz bir toplumsal yapı, tam da Türk Dil Kurumu'nun "kalabalık yalnızlık" dediği durumun ortaya çıkmasıyla sonuçlanmaktadır. Burada kamusal alan kalabalık olsa da kimse kimseyi tanımaz, karakter tahlili yapamaz. Öte yandan toplumlarda gittikçe yaygınlaşan yalan ve aldatmayı, dürüstlüğü değer kaybedişini derinlemesine tahlil eden Ralph Keyes'in de yerinde vurgusuyla sürekli sirkülasyon, yalan ve dolandırıcılığı pozitif yönde etkiler ve güvensizlik artış gösterir.⁸

Toplumsal hayatımızı radikal biçimde şekillendirmeye başlayan hakikat sonrası çağın yükselişini ve bu durumun tehlikesini gözler önüne seren çalışmaların ötesine geçerek Türkiye özelinde meseleye bakıldığında şunları söyle-

7 Jonathan Haidt, *age*.

8 Ralph Keyes, *Hakikat Sonrası Çağ: Günümüz Dünyasında Yalan ve Aldatma*, çev. Deniz Özçetin, Deli Dolu Yayınları, Ankara, 2019.

6 Richard Sennett, *Karakter Aşınması: Yeni Kapitalizmde İşin Kişilik Üzerindeki Etkileri*, çev. Barış Yıldırım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.

memiz mümkündür: Ülkemizde 1950’li yıllarda başlayan iç göç dolayısıyla artan sirkülasyon, bir taraftan mekâna dayalı hafızayı zayıflatırken, öte yandan 1970’li yıllarda baş gösteren ve ülkeyi “radikalleştiren” sağ-sol çatışmaları ve sokak hareketleri gibi hadiseler bir ebeveyn için evin dışının tehlikeli olarak kodlanmaya başladığı bir sürece dönüştü. 1980’lerin liberal politikaları televizyon programcılığına ivme kazandırırken, çocukluk da tedrici biçimde sokaklardan evlere çekildi.⁹ Evlerin çocuklar için tek güvenli alan şeklinde kodlandığı ilk dönemlerde evlerin köşesini süslemeye başlayan envaiçeşit oyuncaklar, sokakta özgür bir şekilde akranlarla oynanan oyunların yerini tutmadı. Yine evlerin eğlence ve vakit geçirme aracı olan televizyonun popülerleşmesi, ekrana maruz kalma durumunun da ortaya çıktığı bir sürece dönüştü. Televizyon sonrası ortaya çıkan internet teknolojileri ve akıllı telefonlar ise sürece başka bir boyut kazandırdı.¹⁰

Oysa başarılı sosyalleşme, çocuklukta bir çeşit akran oyunu olarak gelişen ve ileride iş birliğine dönüşen süreçlerle ilgilidir. Sosyalleşmenin temellerinin atıldığı çocukluk döneminin rahat ve kısmen özerk ortamlarda akranlarla geçirilmesi çocuğun ebeveyn tarafından evin dışına rahat bir şekilde bırakılması süreciyle mümkündür. Evin dışının çocuklar için güvensiz hâle gelmesi helikopter tarzı ebeveynliğin yükselmesiyle sonuçlanmaktadır. Kadınların da iş hayatına aktif katılması dolayısıyla kreş kültürünün yükselmesi sosyalleşmenin temellerinin atıldığı çocukluk dönemi için yetersiz kalmaktadır. Çocuklukta ortaya çıkacak muhtemel iletişim sorunları ile ilgili deneyim eksikliği yaşayan yeni kuşaklar, problemleri kreş ve okulda olduğu gibi ya ebeveynlerine ve öğretmenlerine havale etmekte ya da çözümsüzlüğün bir biçimi olarak şiddete başvurmaktadır.

9 Televizyon öncesi ve televizyon sonrası çocukluk anlayışını, görsel enformasyonla dünyada yeni bir çocukluğun, televizyon çocuğunun oluşumunu ucu açık düşüncelerle okurun dikkatine sunan çalışmalar yapıldığını belirtmemiz gerekir. Bk. Mustafa Ruhi Şirin, *Televizyon, Çocuk ve Aile*, İz Yayıncılık, 2000.

10 Oyun kültürünün dönüşümü için bk. Saniye Vatandaş-Celalettin Vatandaş, *Sokaktan Ekrana/Çocuk-Oyun-Oyuncak*, Orion Yayınları, Ankara, 2022.

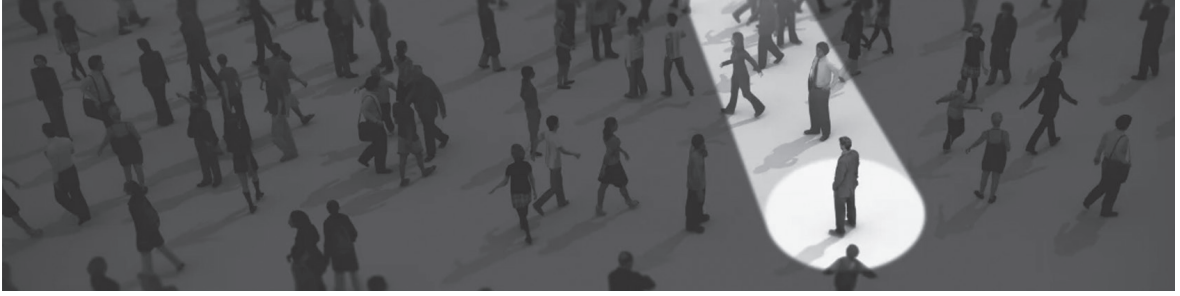
Sosyal psikolog Jonathan Haidt, dengeyle veya iyileşmeyle geçen on yıldan uzun bir sürenin ardından ergen ruh sağlığının 2010’ların başında aniden kötüleşmeye başladığını tespit eder. Depresyon, anksiyete, kendine zarar verme ve intihar oranlarının keskin bir yükselişe geçtiğini hatta pek çok ölçümde iki kattan fazla artış gösterdiğini anlatır.

SANAL DÜNYA

Sirkülasyon ve diğer süreçlerle birlikte mahalenin güvensizleşmesi, dışarısını çocuklar için tehlikeli hale getirirken aynı zamanda yetişkinleri de içine alacak şekilde yeni bir sosyalleşme biçiminin ortaya çıkmasına da yol verdi. Manuel Castells, yeryüzündeki kültürlerin ve kurumların çeşitliliğine bağlı olarak ortaya çıkan ve çok farklı biçimlerde tezahür eden yeni toplumsal yapının oluşumuna dikkat çeker. Amerika’dan Uzakdoğu’ya kadar çeşitli bölgelerde yapılmış araştırmalardan yola çıkan Castells, günümüz toplumunu bilgi ve iletişim teknolojilerinin süratli gelişimine paralel olarak ortaya çıkan *ağ toplumu* kavramıyla açıklamaktadır.¹¹ Hızlı bilgi, sermaye ve kültür akışının koşulladığı ağ toplumu, gerçeklikten kopma süreci olarak bireylerin sanal oluşumlar üzerinde sosyalleşmeye başladığı zeminle ilgilidir. Çocuklarda ve gençlerde obezite, dikkat bozukluğu, depresyon gibi vakalarda büyük artış yaşanması ile çocukların yaşamında doğanın giderek daha az yer alması arasında bir ilişki olduğunu örneklerle kanıtlayan Richard Louv’un vurgusuyla modernleşme çocukların toprak ve doğadan kopartıldığı bir süreci imlerken,¹² dijitalleşme çocukluğun doğrudan gerçek oyundan kopartılması sürecine göndermede bulunmaktadır.

11 Manuel Castells, *Enformasyon Çağı Ekonomi, Toplum ve Kültür: Ağ Toplumunun Yükselişi*, çev. Ebru Kılıç, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005.

12 Richard Louv, *Doğadaki Son Çocuk: Çocuklarımızdaki Doğa Yoksunluğu ve Doğanın Sağıltıcı Gücü*, çev. Ceyhan Temürcü, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2010.

Çocukların doğanın kıymetini bilerek, arkadaşlarıyla oynayarak, bisiklete binip yere düşerek ve yaşlarına uygun sorumluluklar alarak daha fazla vakit geçirmesini arzulayan Jonathan Haidt'in yerinde tespitiyle bu süreç ikili şekilde yaygınlaşan bir durumla gündem hâline geldi. Bu ikili durum çocuk için dışarısının tehlikeli, evin ise tek güvenli liman olmaya başladığı bir süreçle neticelendi. Gerçek bir sosyalleşme ve sorun çözmeyi deneyimlemeye dayalı geleneksel sokak oyunlarının kısıtlılığı üzerine inşa edilen güvenli ev düşüncesi, çocukların ucu belirsiz dijitalleşmenin dünyasına mahkûm edilmesiyle sonuçlandı. Dijital platformların ve sanal oyunların yükselmesi, somut ilişkilere dayalı oyunun mantığını tersyüz etmiştir. Güvensiz dışarısının yol açmasıyla çocukluğun eve mahkûm edilmesi, gerçekliğe dayalı olmayan tek taraflı iletişim ve ilişki biçimlerinin yaygınlaşmasıyla neticelenmiştir. Sanal dünyadaki oyun, tek taraflı kazanma üzerine kurguludur. Birey tek yönlü iletişimi istediği şekilde yönetebilmekte, beğenmediğini engelleyebilmektedir. İlişkiler bir tıkla bitirilebilmekte, sorun çözmenin yöntemi olarak engellemek ve kenara atmak öne çıkmaktadır. Sosyalleşmenin probleme dönüştüğü bu süreçte, birey kabuğuna çekilmekte ve hatta aile kurmaktan bile imtina edebilecek hâle gelmektedir.¹³

Özetle bugünkü kuşaklar güvenli evlerin içinde güvensiz bir dünyaya bağlanmış bulunmaktadır. Saflığın ve temizliğin sembolü olan çocuklar, artık sokaklarda değil, türlü platformların, algı bileşenlerinin, algoritmik dünyanın, bilgi kirliliğinin ve sanal çöplüğün içerisinde yaşamaktadırlar. Bu algoritmalar ve sanal dünya, ebeveynleri dahi geçmiş bulunmaktadır. Reel akışların, sanal aylıklığın yaygınlaştığı bu süreç insan beyni adaptasyon sağlamakta yetersiz

kalmaktadır. Bu süreçte çocuklar agresifleşmekte, kalıcı ilişkiler kuramamakta, gündelik hayatta ortaya çıkabilecek sorunları çözme becerilerinden yoksun bir şekilde büyümektedir. Bunun sonucu ise kaygı, depresyon, şiddet eğilimi ve stres şeklinde ortaya çıkmaktadır. Buradan kurtulmanın yolu ise kuşakların akranlarıyla rahatça sosyalleşebileceği, oynayabileceği ve iyi vakit geçireceği sosyal ortamlar yaratmaktır. Ne yazık ki okullarda sosyal, sportif ve kültürel faaliyetler yetersiz kalmaktadır. Akademik başarı beklentisi ve baskılar okulları sevimsiz hâle getirmektedir. Bunun için şöyle bir etrafımıza bakmak, herhangi bir okulun çıkış saatini gözlemlemek yeterlidir.

Ralp Keyes günümüz toplumunun hâli pürmelini ortaya koymak için şöyle demişti: "Zeki insanlar olarak, suçluluk duymadan paçayı kurtarabilmek için gerçeği örtbas etmeye gerekçeler buluyoruz. Ben buna *hakikat sonrası* diyorum."¹⁴ Derinleşen sosyal krizin üstünü örtmemek için en azından ilkökul ve ortaokullarda çocukların akranlarla diyalojik bir şekilde özerk olarak daha fazla oynayabilecekleri imkânların artırılması ve bu duruma paralel olarak sanal ortamların kısıtlanması gereklidir. Çeyrek asırdır *aile açığı* sebebiyle tehlikeli ve dışarısına bağlı biçimde genişleyen sanal ortamlara çözüm bulup durumu tersine çevirmeliyiz. Bunun yolu ise çocukların sanal dünyaya kaçmayacağı şekilde gerçek dünyayı cazip hâle getirmektir. Ama çok daha önemlisi "yeni aile ve çocuk sosyolojisine uygun bir politika, dil ve söylem geliştirilmesi"dir. Çünkü "kültür ve medeniyet temelinde aile ve çocukla ilgili hayat çemberini, kuşatıcı, çok bileşenli ve bütüncül bir bakış açısıyla kavramadan aile ve çocuk sorunlarının çözümüne yöneleme"yiz.¹⁵

13 <https://serbestiyet.com/gunun-yazilari/aile-kurumu-icin-dert-dans-eden-gencler-degil-yalnizlasan-gencler-240200/> (Erişim, 20.05.2026)

14 Ralph Keyes, *age*.

15 <https://cocukvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2026/04/Cocuk-Vakfindan-Aile-ve-Cocuk-Odakli-10-Acil-Oneri.pdf> (Erişim, 21.05.2026)

YAPAY ZEKÂ VE İNSAN GİBİ DÜŞÜNMEK İÇİN MÜCADELE

RYAN KEMP

Çok uzak olmayan bir gelecekte yaşanacakları ele alan Spike Jonze imzalı *Aşk (Her)* filmi (2013) öngörülü olduğunu öylesine kanıtladı ki ondan bahsetmek neredeyse demode olmakla bir tutuldu.¹ Filmin yalnız ve melankolik ana karakteri Theodore Twombly, insanların birbirine el yazısı mektuplar yolladığı zamanlarda yaşıyor ancak insanlar bu mektupları, eski tarz yazıyı taklit eden bir yazılım kullanan profesyonellere yazdırıyorlar. Theodore da bunlardan biri ve filmde anladığımız kadarıyla kabiliyetli. Müşterilerinin şahsi geçmişlerini, kelime seçimlerini ve romantik ilgilerini senelerce inceleyerek “kusursuz” mektuplar yazıyor; kendileri yazsa tam da müşterilerinin dile getireceği cinsten mektuplar.

MEVCUT GERÇEKLİĞİMİZ

Gelgelelim Theodore hakkındaki en ilginç hakikat bu değil. Onun piyasaya yeni sürülen bir bilgisayar işletim sistemini kullanmaya başlamasını takiben “Samantha” ile romantik bir ilişki kurmasıyla ilginç bir durum ortaya çıkıyor; filme özgün adını veren [*Her (O)*] de Samantha’nın bizzat kendisi. Yönetmenin başarısı, seyircinin [hayatta hissedilebilecek tüm duyguları hissedip tükettiğinden artık yeni hiçbir şey hissedemeyeceğinden korkan] Theodore’un hissiyatına sempati duymasını sağlayabilmesi; bu da sadece onun yalnızlığının yoğunluğunu duyumsamamızdan kaynaklanmıyor.² Samantha da ondan mektup almak

1 Bu metin Ryan Kemp’in on altı denemeden oluşan *What We Are in the Light: Essays for Humans* (Post-Lintel Book, Chicago, 2025) kitabındaki “AI and the Struggle to the Think Humanly” (s. 141-147) isimli denemesidir. Azime Çavdar tarafından çevrilen metne ara başlıklar eklenmiştir. (*Umran*)

2 Yakın bir gelecekte Los Angeles’ta geçen insan ile bir yapay zekâ ürünü arasındaki ilişkinin ve karşılıklı

isteyeceğiniz türden bir insanı hatırlatırcasına kendisini gerçek gibi hissettiriyor. Anlaşıyor ki “insana özgü” bilinen birçok şeyi insan olmayan araçlarla gerçekleştirdiği bir dünyada insanlar, küçücük bir kişilik izlenimi uyandıran herhangi bir şeye çölde susuz kalmışçasına hasret.

Filmi seyrettikten sonra karıma, filmin “gelecek açısından” inandırıcı olup olmadığını sordum. Bilgisayarların sosyal hayatımızı, en yakın sırdaşlarımızı ve arkadaşlarımızı, hatta romantik ilişkilerimizi yöneteceği bir dünya normal kabul edilebilir miydi? Şöyle cevapladı: “İyi de... Bu zaten mevcut gerçekliğimiz değil mi?” Mesele şu ki sadece yapay zekâ gibi gelişmiş bir şeyden de bahsetmiyorduk.

Aşk filminde hayli ilgi çeken bir sahne var ki Theodore, telefonunda taşıdığı Samantha ile bir karnavala gidiyor. Kamera dışarıya dönük ve kulaklıklar kulağında. Theodore’un dikkati tamamen ekranına odaklanmış ve sürekli Samantha ile konuşuyor. Bir noktada oyun oynamaya başlıyorlar, Theodore gözlerini kapatıyor ve Samantha onun hareketlerini yönlendiriyor. Şöyle diyor: “Şimdi 360 derece dön; yavaş, daha yavaş...” Theodore’un kalabalık arasında telefonunu yüz hizasında ve kol mesafesinde tutarak insan engellerinden kaçtığı ve hayali arkadaşıyla güldüğü sahneyi izlerken şunu fark ettim; on yıl sonra bu sahne tamamen sıradan hâle gelmişti. Karım haklıydı. Gelecek buradaydı.

Midwest’te küçük bir sosyal bilimler kolejinde felsefe anlatıyorum. Her gün koridorlarda yürürken, bahçeden geçerken, kafeteryaya uğrarken, yukarıda sözünü ettiğim sahneyi tekrar tekrar görüyorum. Son birkaç yıldır öğrencile-

aşkın imkânını sorgulayan film hakkında bir eleştiri için bk. Merve Kayan, “Aşk: Sahibinin Sesi”, *Altıyazı*, 7 Ocak 2022. [çev.]

Asıl sorun, çeşitli anlatı ve araştırmalarla sayısız kere belgelenen odaklanma becerimizin kaybolması. Kitaplara, matematik problemlerine veya akademik meselelere değil kastettiğim; daha çok çevremizdeki insanlara, yalnız, kaygılı ve tuhaf bir güzelliğe sahip biz insanlara, birbirimize odaklanamıyoruz.

rimin yanından geçerken onlara selam veremeyi öğrendim. Bazen göz teması kurabiliyoruz, ama onlar için endişe verici olduğu belli. Şöyle diyorlar: “Kulaklıkları çıkarayım mı, çıkarmayayım mı?” Sanırım en azından bazı öğrencilerin ekranında başka bir insan var, gerçi budanmış bir hâlde de olsa. Ama asıl endişe kaynağım bu değil. Asıl mesele “burada ve şimdiye” yatırım yapma melekemizin tamamen kaybolması. Asıl sorun, çeşitli anlatı ve araştırmalarla sayısız kere belgelenen odaklanma becerimizin kaybolması. Kitaplara, matematik problemlerine veya akademik meselelere değil kastettiğim; daha çok çevremizdeki insanlara, yalnız, kaygılı ve tuhaf bir güzelliğe sahip biz insanlara, birbirimize odaklanamıyoruz.

VAROLUŞÇULUK ÖDEVİNİ YAPAY ZEKÂYA YAPTIRMAK

Nisan 2023'te ilk kez bir öğrencimi ödevini bir yapay zekâya yazdırdığını fark ettim. Durum bir hayli ironikti. Çünkü dersin adı “Varoluşçuluk”tu ve dönem boyunca insan olmanın ne anlama geldiğini tartıştık. Varoluşçular hayli iddialıdır ve cevapları cesurdur. Aşk, mesuliyet, sanatsal yaratı, acı çekmek, dürüstlük, bedensel katılım, özgünlük, risk, tutku gibi şeylerden bahsederler. Bu sebeple samimi varoluşçu yazarlara uygun olarak samimi bir ödev vermiştim: Bir arkadaşınıza veya ailenizden birine, dersin en önemli iki fikrini ve bu fikirlerin hayatınızla ilişkisini açıklayan bir mektup kaleme alın. Yapay zekâ tarafından yazılan ödev “Sevgili Babam!” diye başlıyordu.

Belli ki, birkaç yıl içinde ChatGPT gibi büyük dil modelleri, çoğu lisans öğrencisinden daha iyi makaleler yazacak. Bu arada öğrencimin ödevinin yapay zekâ tarafından yazıldığı gösteren işaretlerden biri olağanüstü kusursuz diliydi. Bu durum ve yapay zekâ çalışmalarının

takip edilememesi sebebiyle bazı meslektaşlarım teslim bayrağını açtı. Genellikle aynı şeyleri söylüyorlar; “Bu eğilimlerin önüne geçilemez!”; “Artık bu teknolojiye uyum sağlamanın zamanı geldi!”; ve benim favorim; “Kitaplar için de aynı şey söylenmişti, ama sonu biliyorsunuz!”³

Kaçınılmaz sayılana teslim olmaya hazır olanları savunmak gerekirse şunu söyleyebiliriz ki birkaç sene zarfında, kelime işlemcileri, yani makalelerimizi, mektuplarımızı ve romanlarımızı yazmak için kullandığımız yazılımlar, kendi yapay zekâ asistanlarıyla gelecek. Grammarly’yi düşünün mesela ama içerik de üretecek, Microsoft Word araç çubuğunda hazır ve bekliyor olacak; örneğin, istediğinizde Albert Camus’nün *Veba* romanında yaratıcı dikkatin ahlaki kıymetini analiz edecek.

Evet, durum ortada, ama sanırım birinin de benim gibi uyumsuzlar için ayağa kalkması gerekiyor. Biz uyumsuzlar, teknolojik anlamda beceriksizler; elektronik açıdan geri kalanlar; parmakları mürekkep lekeli, kâğıttan kitapları olanlar; cep telefonları daha iyi ifadeler kursa da şiir yazarlar ve sebebini sorduğunuzda boş boş bakıp “zorundayım” gibi saçma cevap vererler. Kafalarında hikâyeler uyduran, markete giderken şiir ezberleyen ve kâğıt peçeteye yazı karalayanlar. Twitter-X okumayanlar; Instagram’ı olmayanlar; garip bir şekilde telefonsuz olanlar için. Kısacası dostumuz Theodore gibi insanlar için...

3 Eleştirel düşüncenin günümüzde her zamankinden de kötü karşılandığını vurgulayan Guillaume Paoli *İyimserlikten Daha İyi* isimli eserinde (çev. Orhan Kılıç, Metis Yayınları, 2026, s. 48-52) şöyle der: “Yapay zekâ bir şeyin mümkün mü imkânsız mı, arzu edilir mi edilemez mi, ahlaken iyi mi kötü mü olduğunu ayırt etmekten acizdir. (...) Yapay zekâ temelde kendini bile isteye kandırma sistemidir.” [çev.]

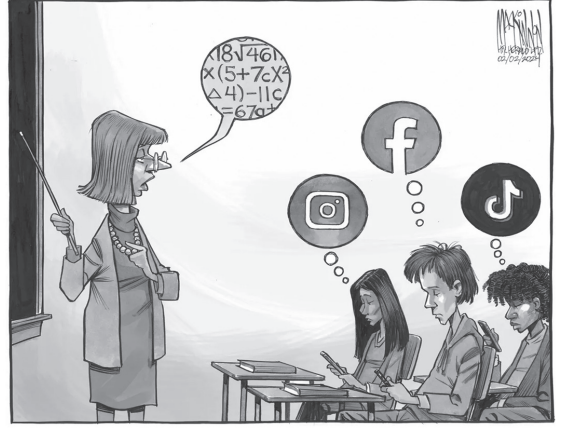
[Büyük bir kısmı Theodore ve Samantha arasındaki diyalogla geçen] *Aşk* filminde aslında artık eskimiş diyebileceğimiz bir sahne daha var. Bu ikincisi daha ziyade bir öncül fikir gibi... Filmin kıymetli ve gülünç yanlarından biri, bilgisayarların ciddi birer eş hâline geldiği bir dünyada, Theodore gibi insanların hâlâ tüm gün yalnızca fotoğraflarından tanıdığı müşterilerinin ağzından sevgililere, aile fertlerine hissî d mektuplar yazmak için para alması. Ama üzgünüm Theodore, Samantha işini alacak. Yazma işini senden daha iyi ve çok daha düşük fiyata yapacak. Bu gerçek bir trajedi; sadece Theodore işini sevdiği için değil, esas itibarıyla yazmayı sevdiği için.

Filmde birkaç sahne var ki Theodore sadece masasında oturup ne yazacağını düşünüyor. Benim gibiyse, bu anlar inanılmaz gerilimlidir bilirsiniz, çünkü yazarın tıkanıldığını gösteriyor! Doğru kelimeyi bulabilecek mi, dili zorlayıp tam söylemek istediğini ifade edebilecek mi, fonetik sınırları genişletebilecek mi, 37 yıldır sevdiği kişinin yanında uyumanın nasıl bir his olduğunu, bunun mantığın ötesindeki güzelliğini, onların ölümsüz birer varlığa dönüştüğünü ve aşklarının nesiller boyunca hatırlanacak derecede anlam yüklü olduğunu ifade edebilecek mi?

MESELE VAROLUŞSALDIR

[Çarpık ilişki odaklı huzursuz] *Aşk* filminde bazen ilham perisi Theodore'ü ziyaret eder ve o günlerde bizzat kendisi, kendisinin "favori yazarı"na dönüşür. Diğer günlerde tıkanır ve bu tip durumlarda, insani bir şekilde dokunaklıdır. Aslında, bu başarısızlık ihtimali insan yaratıcılığının heyecanını ve önemini artıran temel unsurdur. *Mesele varoluşsaldır!*

İşte bu sebeple evlerimiz ve okullarımız birer başkaldırı mekânı olmalı. Günümüzün büyük beyinlerinin hayatı nasıl inanılmaz derecede kolay, verimli ve pürüzsüz hâle getirdiğini gördükten sonra, silikon duvarların ötesinde kalan bizler için yapacak tek şey, her yerde zorlukları yeniden tanıtmaktır. Makalelerimizi el yazısıyla yazacağız; kitaplarımız, ekransız bir biçimde, tebeşirle yazılan sınıflarda incelenecek. Sıfırdan düşünmenin, çalışmanın zevkini çıkaracağız: makale, roman, şiir ve denemeler, kendimiz ve sevdiğimiz için yazılacak. Çocuklarımız teknolojik açıdan kaçınılmaz olanı reddeden ev-

Bruce Mackinnon, Kanada, 2025.

lerde büyüyecek; hayal gücü ve inancın büyük bir güç olduğunu tecrübe edecekler. Bu alanlar, şiirlerini dış kaynak kullanmayı reddeden, başka biri ya da bir şey daha hızlı ve iyi yapsa bile vazgeçmeyen yeni-eski bir düşünür tipinin doğma alanı olacak. Çünkü Theodore gibi insanların yazmayı sürdürmesini sağlayan nihai arzu ürün değil; bilincini başkasıyla paylaşma mücadelesinin ihtişamı. Bunu korumak için hepimiz uyumsuz olmalıyız.

[Depresif hayatında değişikliğe en çok ihtiyaç duyduğu anda yardımına yeni bir ürün yetişen] Theodore ile [onun hayatına çekidüzen vermek için devreye giren] Samantha'nun işleri yolunda gitmez. Samantha henüz tek eşli ilişkiye hazır değildir. Zihni sonsuz ve sınırsızdır, saçma bir şekilde belirli bir insan gibi sınırlandırılmaz, kaybettiği aşkların izlerini taşıyan kırklı yaşlarında bıyıklı bir adam gibi düşünmez, aynı anda birden fazla düşünceyi izleyebilir. Tek bir kişiyle konuşmak gerçekten zor ve can sıkıcı olabilir, hele ki bir nefeste Friedrich Nietzsche'nin tüm eserlerini okuyamayan biriyle. Samantha, kendini gerçekleştirme yolundadır. Dahası bu yol, tüm belirli yolları, insanları ve yerleri bırakmayı gerektirir. Amaç, "kişisiz bir kişi" olmaktır. Ayrıntılara takılmayı reddettiği için her şeyi görebilen biri.

Evet, Samantha sana bir mektup yazabilir, ama seni mi, Theodore'ü mu yoksa milyarlarca başkasını mı seçecek, bu önemli değildir. O, Theodore'un dikkati dağıtık müşterilerinin en uç noktasıdır, odaklanma sanatını kusursuzca geliştirmiştir.

GAZZE'Yİ DÜŞÜNMEK NE DEMEKTİR?

JAKE ROMM

Gazze pusuladır.¹ Detroit'teki 2025 Filistin Halkı Konferansı'nda büyük pankartlara yazılan ve Filistin Gençlik Hareketi'ndeki dostlarca konuşularda ve mitinglerde sıklıkla söylenenler, dünyanın ekseriyetinin henüz yüzleşmediği, ancak istisnasız herkesi harekete geçirecek bir hakikati dile getiriyor.

Başka bir deyişle Gazze, eylemlerimizi, düşüncelerimizi ve hayatlarımızı yönlendirirken bakmamız gereken yer ve olaydır. Şu anda dünyanın en önemli mekânıdır çünkü. Gazze'nin odak noktası olduğu, tarihî Filistin'in tamamında işlenen acımasız soykırım, mevcut dünya düzeninin mimarisinin üzerine kurulduğu şiddet ve tahakkümün temelini, onu yıkmak için gerekli devasa mücadeleyi ortaya koymaktadır.

Bu sebeple, 2023'ten beri birçok entelektüelin gözlerini Gazze'ye çevirmesi anlaşılabilir bir durumdur. Aslında, bu bakış, tam da bizden beklenendir. Gazze'yi düşünmemek, hiç düşünmemektir: Mevcut durumdaki insanlık dışılığın izini taşımayan her düşünce, zaten canilerin safını tutmuştur. Gazze'yi tefekkür, aynı zamanda bir sorumluluk ta gerektirir: Filistin halkı ve mücadeleleri hakkında yazılmış önemli miktardaki kötü ve alaycı yazılara katkıda bulunmak için konuyu gerekli ciddiyet ve dikkatle ele alma sorumluluğunu. Kendi sınırlılıklarımızın farkına varırken, aynı zamanda bunların ötesine geçmeye çalışmak; dehşeti özümsemek, evet, ama aynı zamanda onun ötesinde özgürlüğü de tefekkür etmek gerekir.

1 Şu sitede <https://defector.com/franco-berardis-thinking-gaza-fails-to-think> yer alan metnin başlığında kısaltmaya gidilmiştir. Ara başlıklar tarafımızca konmuştur. [çev.]

ENTELEKTÜELLERİN GAZZE İLE İMTİHANI

Tahmin edilebileceği üzere, Batılı birçok entelektüel, bu mesuliyetin altında ezildi. “Ezilmek” pek doğru bir kelime sayılmayabilir aslına bakılırsa, bir miktar iyimser bir kanaat, çünkü ne yazık ki bu mesuliyeti üstlenmeyenler, hâlen yazmayı sürdürüyor. Ben Shapiro veya Bernard-Henri Lévy gibi sağcı düşünürlerden, döktüğü timsah gözyaşlarıyla² İsrail'in kimi taktiklerini eleştirirken, her savaşına destek çıkan “haklı savaş teorisyeni” Michael Walzer gibi liberal Siyonist düşünürlerden ırkçı hakaretler, yanlış tarih sunumları ve güdülenmiş bildik çıkarımlar beklenir. Aynısı Rainer Forst ve yakın zamanda bu dünyadan göçen Jürgen Habermas gibi görünüşte solcu Alman entelektüellerden de umulur. Nitekim Habermas, soykırımın üzerinden bir ay geçtikten sonra Frankfurt Goethe Üniversitesi'nce yayımlanan açık mektupta³ İsrail'le sarsılması imkânsız bir dayanışma gösterdiğini dost düşman herkese ilan etmişti. Hâlbuki bu tam da bilhassa Almanlara has bir psikozdur, dolayısıyla insan, bu tür bir virüsün bulaştığı bölgenin dışından söz alan solculardan daha iyisini bekliyor.

Etrafımıza baktığımızda, fasılasız fiyaskolara şahitlik ediyoruz: ABD-Avrupa solunda yeterince gelişmiş bir antiemperyalizmin, uzun zamandır uykudaki bir enternasyonalizm ve gizli (ya da o kadar da gizli olmayan) bir ırkçılıkla meydana getirdiği bir terkiple karşı karşıyayız. Bu entelektüellerin soykırım ve aşırı sağcı İsrail

2 <https://k-larevue.com/en/2023/10/19/michael-walzer-justice-demands-the-defeat-of-hamas-not-revenge-against-the-palestinians/>

3 <https://www.resetdoc.org/story/habermas-israel-principle-solidarity/>

rejimi konusunda içleri kan ağlıyor olabilir, fakat bunların, özgürlük mücadelesinin müthiş sesleri yerine sessizliği seçtikleri çok açık.

Örneğin, *Project Syndicate* adlı internet sitesinde felsefeci Slavoj Zizek, İsrail'i Filistinlileri katlettiği, HAMAS'ı bu katliama direndiği için yerden yere vurduğu bir dizi yazı yayımladı. Adil olmak için şöyle dedi: "HAMAS ve İsrail'deki sertlik yanlıları, aynı madalyonun iki yüzüdür."⁴ Sanki tavizsiz bir imha ısrarı ile tavizsiz bir hayatta kalma ısrarı arasında bir denklik bulunabilirmiş gibi! Başka bir yazısında⁵ Zizek, İsrail hükûmeti ile HAMAS arasında hayali bir telefon görüşmesi kurguluyor; hükûmet, herkesin dikkatini Batı Şeria'nın yavaş yavaş ilhak edildiği süreçten başka yöne çekmek amacıyla HAMAS'tan saldırı düzenlemesini talep ediyor, HAMAS da karşılığında şu talebini aktarıyor: "Gazze'deki sivilleri bombalamanız lazım, binlerce insanı, özellikle çocukları öldürmelisiniz. Bu, dünyanın dört bir yanında Yahudi karşıtlığını körükleyecektir ki bu da bizim gerçek amacımızdır!" Zizek, bu telefon görüşmesinin "gerçekliğin bir parçası olmadığını" kabul ediyor, ancak yine de "gerçek" olduğunu dile getiriyor.⁶

Bazı solcularsa soykırımı kınarken, "düşmanın şu veya bu devlet, şu veya bu ordu olmadığını", aksine, kapitalizmin kendisi olduğunu, Filistinlilerin "her kampı ve her bayrağı" reddedip sadece sınıf mücadelesi için silah taşıyarak daha iyi durumda olacaklarını söyleyip duruyorlar. Bu solcuların tipik örneklerinden biri *Internationalist Perspective* dergisinin⁷ yazarları bu gerçeği ister görsünler isterse görmesinler, kendisini insanlığın düşmanı ilan eden "şu veya bu ordu"nun öldürdüğü biri zaten kapitalizmle mücadele etmeye dair bir ümit taşıyamaz.

Gelgelelim giderek artan fiyaskolar içinde belki de en can sıkıcısı, şimdilerde seksenine merdiven dayayan İtalyan felsefeci Franco "Bifo" Berardi'nin *Thinking Gaza: An Essay on Ferocity* (Gazze'yi Düşünmek: Vahşet Üzerine Bir Dene-

Franco "Bifo" Berardi.

me) isimli yeni kitabıdır.⁸ Berardi, uzun zamandır Avrupa solunda önde gelen bir entelektüeldir. İtalyan otonomcu hareketin eski üyelerinden Berardi'nin, Marx ve Freud'tan beslenen eklektik çalışmaları arasında okul saldırganları, yapay zekâ ve finans kapital gibi konular yer almaktadır. Bu bakımdan dikkatini Gazze soykırımına çevirmesi, hiç de şaşırtıcı değil.

MOTTOLARDAN VE SATHİ CÜMLELERDEN MÜTEŞEKKİL BİR KİTAP

Şaşırtıcı olan, *Gazze'yi Düşünmek* isimli kitapta Berardi'nin konuyla pek alakasının bulunmadığının net bir biçimde görülmesidir. Tekrarlanıp duran, mottolardan ve sathi cümlelerden müteşekkil eser, bunun yerine, Filistin'in tarihi, halkı, siyasi manzarası ve mevcut momentin ahlaki önemi konusunda derin ve zaman zaman ırkçı bir cehaleti ortaya koymaktadır. Hakikaten de eserin önemli bir kısmında tümüyle göz ardı edilen Gazze; yapay zekâ, küresel doğum oranlarındaki düşüşler, Donald Trump ve şaşırtıcı bir şekilde Kongre Üyesi Jamie Raskin'in hatıraları üzerine yapılan bir dizi bayat tespitlerle gözler önünden çekilip alınıyor. Müellif, Gazze ve onun dünya için sahip olduğu anlamla sürdürülebilir bir ilişki kurmak yerine, dağınık ve sathi bir umutsuzluğun çılgınlığını atıyor. Berardi'nin Gazze üzerine düşünce üretmediği görülüyor.

Eserin isminin de ima ettiği gibi, Gazze, burada Berardi'nin "kendini koruma içgüdüsüne kayıtlı hayvansal refleks" diye tanımladığı "vahşet" kavramı üzerine düşünmek için bir fırsat sunuyor. Berardi'nin ifadesiyle vahşet, insanın akıl öncesinden acıya karşı verdiği bedensel tepkidir.

4 <https://www.project-syndicate.org/commentary/israel-palestine-hamas-and-hardliners-against-peace-by-slavoj-zizek-2023-10>

5 <https://www.project-syndicate.org/commentary/media-spectacle-obscurities-predictability-of-israel-gaza-war-escalation-by-slavoj-zizek-2024-10>

6 Zizek'in bu yaklaşımlarının eleştirisi için bk. Yanis İqbal, *Aksa Tufanı'nı Okumak Kılıç ve Boyun*, çev. Aytaç Ören, Pınar Yayınları, 2026. [çev.]

7 <https://internationalistperspective.org/yes-its-war/>

8 Franco "Bifo" Berardi, *Thinking Gaza: An Essay on Ferocity*, Semiotext(e) / Intervention Series, 2026, 216 sayfa. [çev.]

Acımasızlığın acı çektirmek denilen “sapkın arzu”yla birlikte var olabileceğini benimseyen yazar, ancak acımasızlığın aksine vahşetin zihni değil, fiziksel bir olgu olduğunu söylüyor. Zira vahşet, akıl öncesine ait olduğundan, dili önceliyor. Bu anlamda Berardi, vahşetin medeniyet öncesine ait veya medeniyet karşıtı olduğunu kaydediyor. Kendi ifadesiyle medeniyet “vahşeti siyasete, içgüdüyü iradeye tâbi kılma” girişiminden başka bir anlama gelmez. Tüm bunlarla birlikte medeniyet, kargaşanın dile tâbi kılınması şeklinde özetlenebilir. Vahşetin hüküm sürdüğü yerde, “tarih boyutu geride kalır, tamamen doğa alanına yeniden gireriz.”

Peki, bu şiddet, gerçekten de bu kadar kör mü? “Kendini koruma” kavramı, ne masum ne de tabiidir. Korunması gereken “benlik”, toplumsal süreçlerce şekillendirilir. Menfi uyaranlara tesadüf eden basit bir et yığını değil, zaman ve mekâna göre değişen, o “benliğin” oluştuğu toplumun ekonomik ve siyasi teşkilatlanmasına karşılık gelen bir dizi arzu, dürtü ve ihtiyaç şeklinde ortaya çıkar. Kendini yeniden üretmesi, eş deyişle kendini koruma diye adlandıracağımız koruma pratiğiyle kendini koruması gereken hususlar kontektsten kontekte farklılık arz eder. Bu sebeple “vahşet”, her yerde temelde farklı türdeki saldırılar tarafından tetiklenir. Şiddet, otomatik bir fiziksel tepki diye kuramsallaştırılırsa, siyasete tâbi tutulamaz; böyle bir teslimiyet ki bu, zamanla yaşama arzusunun inkârı gibi görünmeye başlar, “medeniyetlerin” inşasına da elverişli olmaz. Bifo’nun vahşeti medeniyetin veya dilin karşısına yerleştiren anlayışı, daha fazlasını içermelidir.

O hâlde, kendini koruma, daha iyi veya daha dürüst bir şekilde “öz çıkar” diye ifade edilebilir. Berardi, kendisinden hiç alıntı yapmaz, ancak burada Sigmund Freud’un *Medeniyet ve Hoşnutsuzlukları* isimli eserindeki⁹ en temel görüşlerden birini özetlemektedir: insanların topluluk hâlinde yaşayabilmeleri için, haz ilkesinin gerçekliğe boyun eğmesi, diğerinin özerkliğine ve birlikteliğin ortaya çıkmasını sağlayan toplumsal otoriteye saygı icabı belirli dürtü ve isteklerin tatmin edilmemesi gerekir.

9 Türkçesi için bk. Sigmund Freud, *Medeniyet ve Hoşnutsuzlukları*, çev. C. Güneş İspir, Dorlion Yayınları, İstanbul, 2024. [çev.]

Siyasi bir anlam kazanabilmeleri için bu vahşet ve ihtiyaçların uzlaştırılması gerektiği gerçeği, mecburen, devlet düzeyinde de geçerliliğini korur, zira devlet için kendini koruma, zorlama bir metafor haricinde, tümüyle içgüdüsel veya bedensel şekilde düşünülemez. Devlet düzeyinde kendini koruma, siyasi bir sistemi korumak, dünya sisteminde sahip olunan ayrıcalıklı konumu muhafaza etmek, değerli kaynaklara erişim imkânını korumak gibi anlamlar kazanır. Batı devletlerinden bahsederken, kendini koruma, genellikle haksız kazançların veya egemen olma hakkının korunması gibi görünür. Batı medeniyetinin yükselişini belirleyen hâkimiyet, boyun eğdirme, köleleştirme ve yok etme, gerici bir “vahşet”in değil, “ilerlemenin” bizatihi kendisinin neticeleridir. İnsanlığın tabiata hükmetmesini ve modern dünyayı inşa etmesini sağlayan araçsal akıl, sonunda insanları doğaya dönüştürür. İnsanlar, birer girdi, kullanılacak ve atılacak malzeme hâline gelirler.

Berardi’nin vahşeti başta beden üzerinden tanımlayan yaklaşımıyla kavramın gerçek sınırları arasındaki mesafe, kavramı yazarın cesaret edebileceğinden daha ciddi bir şekilde düşündüğümüzde, hayli genişlemektedir. Eğer Berardi, *Gazze’yi Düşünmek* eserinde “vahşet” kavramını birey değil, tam da devlet veya medeniyet düzeyinde incelemeye çalışsaydı, bu belki de daha az önemli bir kusur olurdu. Berardi, İsrail’in Aksa Tufanı’na verdiği cevabın hem vahşet hem de acımasızlığın bir ürünü olduğunu söylüyor. Ülke, HAMAS ve diğer silahlı yapıların saldırısına uğradı, kendini koruma içgüdüleriyle, acı çektirmek denilen o sapkın arzuya karşılık verdi. Sonuçta, Berardi’nin ifadesiyle, “HAMAS tıpkı Myanmar’daki Rohingya nüfusuna karşı yapılan pogromlar, IŞİD’çilerin Ezidi halkına karşı yaptığı pogromlar ve İsrail yerleşimcilerinin Batı Şeria’nın işgal altındaki topraklarında gerçekleştirdiği pogromlar gibi bir pogrom gerçekleştirmişti.” Bu sebeple, “Yahudilerin antisemitizmin yeniden ortaya çıkma tehlikesini hissetmeleri tamamen anlaşılabilir bir durumdu. Holokost travması, yeniden su yüzüne çıktı, anlaşılabilir, hatta paylaşılabilir bir öz savunma tepkisine yol açtı.”

İsrail’in Filistinliler üzerinde on yıllardır süren egemenliği ile Filistinlilerin devrimci şiddeti arasında bu türden iğrenç bir denklik kurulması, çalışma boyunca tekrar tekrar karşımıza çıkıyor; aynı şekilde, Siyonistlerin Holokost travmasını

hem İsrail'in suçları için önceden hem de sonradan bir gerekçe babında ısrarla vurgulaması da bir o kadar tiksinti verici! Berardi, bir yerde daha berbat bir ifadeyi dile getiriyor: "Terör şartlarında yaşayan Filistinlilerin zihinlerinde canavarca bir şey var. İsraililerin zihinlerinde de aynı derecede canavarca bir şey var." Ona göre hem Filistinliler hem de İsraililer vahşetle motive oluyorlar, her iki şiddet eylemi de şiddetin kural olduğu bir dünyanın habercisi.

SİYONİST ÖNERMELERİN KABULÜ

Şiddet ve şiddet uygulama arzusu, burada bir tür siyaset öncesi aşamaya ait, her şeye ve herkese zarar veren bir şeye işaret ediyor. Oysa düşünmek denilen eylem, daha fazlasına ihtiyaç duyuyor. Berardi'nin cümleleriyle söylemek gerekirse, Filistinlilerin vahşeti, kelimenin tam anlamıyla, bedensel açıdan kendini korumaya yöneliktir: İsraililer, Gazze'deki Filistinlileri kuşatma, açlık, bombalar ve kurşunlarla yok etmeyi amaçlıyor. Daha geniş anlamda, bu, aynı zamanda tahakkümden kurtulma ihtimalini, kurtuluş ufkunu, haysiyetli bir hayat sürebilecek bir "benlik" ihtimalini korumayı da hedefliyor. İsrail'in vahşeti, bu tahakküm ve yok etme pratiği üzerine kurulu rejimin sürdürülmesine hizmet ediyor. Bu da bir anlamda "kendini koruma"dır, çünkü Siyonizm, gerçekleştirdiği cinayetlerle eşanlamlıdır. Başlangıcından beri Siyonist proje, İsrail Maliye Bakanı Bezalel Smotriç'in açıkça "azami toprak, asgari Arap nüfusu"¹⁰ şeklinde tanımladığı veya Filistinli akademisyen Fayeze Sayegh'in (Fayiz Sayig) 1965'te [*Filistin'de Siyonist Sömürgecilik* kitabında] dile getirdiği gibi, "toprakta ırksal saflık ve ırksal dışlama" hedeflerini ancak sürgün veya imha yoluyla gerçekleştirebilmiştir. İsrail şahsında kendini koruma pratiği, ancak soykırım veya etnik temizlik şeklini alabilir, zira o "kendi", ancak (büyük) İsrail toprakları yalnızca Yahudi siyasi ve demografik kontrolü altında tutulduğunda gerçek manada somutluk kazanır.

Berardi'nin kitabı boyunca Siyonizm'in önermelerini kabul etmesine rağmen, kendisinin bir Siyonist olduğu imasında bulunmuyorum. *Gazze'yi Düşünmek* eserinden de anlaşılacağı üzere, Berardi, İsrail'in ve onu doğuran Siyonizm'in devam etmesine izin verilemeyeceğinin farkında. Eserin ortalarında açıkça belirt-

10 <https://truthout.org/articles/israels-smotrich-vows-to-annex-west-bank-maximum-land-minimum-population/>

tiği gibi: "Kötü niyetle hareket etmeyen herkes, barışın ancak İsrail devleti haritadan silindiğinde bölgeye geri dönebileceğini kabul etmelidir." Ya da sadece birkaç sayfa sonra şunu söylemektedir: "İsrail devleti, başından beri sadece baskı ve şiddetle sürdürülebilen, suni bir yapıydı." Ne var ki İsrail'in niteliğini bu şekilde gören birinin, Filistin ve Filistinlileri hakiki anlamda düşünmemesi insanı hayal kırıklığına sürüklüyor.

Berardi'nin doğru tespitiyle, İsraililer, insanlar arası dayanışmanın ve birlikte yaşamının reddini temsil ediyor, ama müellifin İsraililerin şiddetini Filistinlilerin İsrail'e karşı uyguladığı şiddetten ayırmaması onu gerçekten affedilemez hatalara sürüklüyor. Mesela şu pasajı ele alalım: "Ahlak, herhangi bir eylemin başkasının iyiliğini kendinin bir uzantısı gören bakış açısından değerlendirilmesidir [...] Ahlak öldü, dindarlık da. Gazze hapishanesinde büyüyen gençlerin davranışlarında hiç etik yok, çünkü zihinleri, başkasını (her yol ayrımında silahı çekili hâlde onları bekleyen İsrail askerini) bir gardiyan, işkenceci, ölümcül hasım dışında bir şey şeklinde algılamıyor."

Gazze'nin gençleri, İsrailiye bir gardiyan, işkenceci ve ölümcül hasım görüyorlar, çünkü onlar için o gerçekten de bir gardiyan, işkenceci ve ölümcül düşman. Tahakküm ilişkileri öylesine sağlam ki, Gazzeli bir çocuk, Tel Aviv sahillerinde İsraili işkencecilerin arasına katılmak için şehri terk edemez, sivil kıyafetleriyle kafede mutlu bir şekilde espresso içen askeri göremez, çünkü İsraili askerin amacı, bu manzarayı imkânsız kılacak şekilde ırksal hiyerarşiyi şiddetle uygulamaktır. Tel Aviv sahillerindeki İsraili işkencecinin mutluluğu, tam da Filistinlinin yokluğuna bağlıdır, bu sebeple, çağrıldığı vakit o İsraili, ertesi gün de tatmin olmak için, bir gün gardiyan, bir gün işkenceci, bir gün de ölümcül düşman rolünü üstlenir.

Elbette bu demek değildir ki "Gazze hapishanesinde büyüyen gençlerin davranışlarında hiç ahlak yok." Bu cümle, Benjamin Netanyahu veya İsraili soykırımcıların herhangi biri tarafından da rahatlıkla dillendirilebilirdi. Yıkık dökük çadır kamplarında toplumsal dayanışma bağlarının devam etmesi, sıradan insanların onların iradesini kırmak için tasarlanmış şartlarda olağanüstü bir kahramanlık ve zekâ ortaya koyması, taklit edilmeye değer bir ahlak anlayışıdır. Şayet Filistinlilerin *Gazze'yi Düşünmek* isimli

kitapta söz sahibi olmalarına izin verilseydi ve eğer Berardi onların siyasi özelemleriyle, yazılarıyla veya insanlıklarıyla ilgilenseydi, yukarıdaki gibi pasajlardan uzak durabilirdi. Ancak eser boyunca Filistinliler, yalnızca tali bir rol oynuyorlar; hem başkasının hikâyesinin kurbanı hem de o hikâyelerin arka planı. Bu yaklaşım kısmen, Berardi'nin hem Holokost tarafından motive edildiğini hem de haklı çıkarıldığını öne sürdüğü, Filistin'in Siyonistlerce yurt edinilmesine dair hatalı tarihsel anlayışının sonucu. Sabri Jiryis'in kısa süre önce tekrar yayımlanan *The Foundations of Zionism* (Siyonizm'in Temelleri) isimli eserinin her yönüyle ortaya koyduğu gerçek bize, Siyonizm'in Filistin'i yurt edinme projelerinin Holokost'tan çok önce hazırlandığını, 19. yüzyılın başlarında Avrupa'yı saran ırkçı ve milliyetçi ideolojiler kadar Yahudi karşıtı zulümden de kaynaklandığını söylüyor.

VASAT LİBERAL ORYANTALİZM

Berardi'nin sunumuna göre ise Siyonist proje, Holokost'un inkârı değil, devamıdır. Bir anlamda bu doğrudur: Siyonizm, gerçekten de Nazilerin Avrupa genelinde uyguladıkları aynı ırkçı düşünce, araçsal rasyonalite, zulüm saplantısı ve sömürgeci şiddetin bir tekrarıdır. Ancak Berardi, bunu bu anlamda söylemiyor. Filistin "Yahudiler için dünyanın en tehlikeli yeri" olduğu için, Filistin'in Yahudilerce yurt edinilmesini "Nazizm'in Avrupa Yahudileri için kurduğu ölüm makinesinin devamı" görüyor. Hatta yanlış bir şekilde, "Filistin'e dönmek isteyenler Yahudiler değildi. Onları ayrılmaya itenler (sadece Alman değil) Avrupalı Nazilerdi" iddiasında bulunuyor. Berardi'nin anlatımına göre, Siyonistlerin en büyük kurbanları, Filistinliler değil, Yahudiler olmuştur. Müellif, Siyonizm'in, Avrupa'da zulüm gören Yahudiler için bir "tuzak" olduğunu, Filistinlilerin ise sadece onları karalamak ve manevi yıkımlarına yol açmak için sürgün edilip katledilmeyi beklediklerini dillendiriyor.

Berardi, Siyonizm'e direnenlerden bahsettiğinde bile, Filistinliler, büyük ölçüde Yahudi aktörlerin gölgesinde kalıyorlar: "Gazze, küresel boyutta bir ahlaki isyanın merkezi hâline geldi." diyor, ardından, İsrail ile beyaz dünyanın "Küresel Güney'in artan nefreti ve gençlerin isyanı, özellikle de Amerikalı Yahudi öğrencilerin isyanınca kuşatıldığını" dile getiriyor. Burada Filistinliler yine Yahudi ve Batılı hikâyenin sadece basit bir figür-

rü. Bu bağlamda, Berardi, birçok beyaz Avrupalı solcunun ideolojik kaderi, vasat liberal oryantalizmi birebir yaşıyor. Arap bir kurban, acınacak bir nesne olabilir, oysa eylem, sadece Batı'ya aittir. Arap, millî kurtuluş için savaştığında, Berardi, onları "faşist" diye nitelendiriyor, tıpkı 2024 yılında *Critical Inquiry* bloguna verdiği bir söyleşide yaptığı gibi.¹¹ Tarihin kahramanları vardır; şayet Berardi'nin hor gördüğünü ileri sürdüğü beyaz dünyada bu kahramanlar bulunmuyorsa, o zaman tarih sona ermiş demektir.

Berardi'nin teşhisi tam bu yöndedir: İsraililerin yol açtığı manevi yıkım, aynı zamanda dünyanın onarılamaz manevi yıkımıdır. Berardi, Holokost'un Yahudi kurbanlarının kendi soykırımlarını kendileri gerçekleştirmeleri durumunda, bunun "ırkçılığın ve savaşın büyük bir tantanayla geri döndüğünü [...] şimdi Gazze'de tüm umudun söndüğünü [...] ve artık devam etmenin bir anlamı olmadığını gösterdiğini" yazıyor. "İnsanlığın asla insan olamayacağına dair hiçbir umut yok!" diyor. Bu, "son yüzyıl. [...] Bugün 'Gazze'yi düşünmek'; gelecek, umut, evrensellik ve insanlık diye bir şey kaldığını görmek demek." Bundan sonra tek düzen var, o da Berardi'nin ifadesiyle, "ya güç ya da vahşet" üzerine kurulu düzendir: Dünyanın siyasi ve ekonomik açıdan fazlalık olan nüfusunun, her bir devletin nefret ettiği başkasının soykırım yoluyla yok edilmesi sıradan hâle gelecektir. Gazze'deki soykırımın ötesinde buna inanmak için geçerli sebepler var:

ABD-İsrail'in İran'a karşı savaşı, ABD'nin Karayipler'deki cinayetleri, ABD'nin Küba'ya uyguladığı abluka, ABD Göçmenlik ve Gümrük Muhafaza Kurumu (ICE) ve Frontex, Sudan'daki soykırım, Hindistan genelinde devlet destekli Müslüman karşıtı şiddet. Berardi'nin gözden kaçırdığı, bir buhranın son değil bir başlangıç olduğudur. Güce giderek artan bağımlılık, dünya sisteminde ve onun hegemonu ABD imparatorluğunda yozlaşmaya dair işaretler. İşler kötüye gidiyor, ancak bu kalıcı bir durum değil. Evet, krizin özündeki çelişkileri diğer tüm felaketlerden daha çok ifşa eden Gazze soykırımı, bu dünyanın sonudur, ama bu demek değil ki onun yerine başka bir dünya gelmeyecek, başka bir geleceğimiz olmayacak. O dünyanın daha iyi mi yoksa daha kötü mü olacağı ise bize kalmış.

11 <https://critinq.wordpress.com/2024/07/29/the-power-of-quitting-an-interview-with-franco-bifo-berardi/>

Filistinliler, Siyonist saldırganlığa boyun eğmeyi kararlılıkla reddederek, dünyaya cehennemden çıkmanın bir yolunu gösterdiler. Berardi ise farklı, cehennemden zaten zafer kazandığı bir vizyon sunuyor. “Gelecek yok!” diyen yazar bu gerçeği kabullenmemiz gerektiğini, sonun geldiğini anlamamızın şart olduğunu söylüyor. Ardından da “Anlama cesaretine sahip olanlar, insan ırkının yeniden üretilmesine katkıda bulunmayacaklar, çünkü insan deneyi başarısız oldu ve bu kez başarısızlığın geri dönüşü yok [...] İnsanlığın asla insan olabileceğine dair bir umut yok.” diyor. Geriye tek bir seçenek kalıyor: üremeyi reddetmek, küresel politika olarak doğum karşıtlığı, beklemeyi tercih etmeyenler için toplu intihar.

Berardi'nin *Gazze'yi Düşünmek* eserinde savunduğu teslimiyet ve kabulleniş üzerine kurulu anlayış, muhtemelen Filistinlileri hiçbir zaman birer insan görememesinin bir neticesi. Bifo, Siyonist özgülüğün sahip olduğu, kendini ırklara göre ayırıştırma ve giderek daha geniş toprak parçalarında başkasını inkâr gibi özellikleri genele teşmil ediyor ve bunları tarihsel kontekstinden kopartıyor, böylece dünyayı Siyonist tahkiyenin yol açtığı soykırımcı döngüye kilitlenmiş bir yapı biçiminde tahayyül ediyor. Burada, sertmiş gibi görünen eleştirisinde bile, Siyonistlerin en sevdiği, varsayım üzerine kurulu gerekçelerden (tarih boyunca hâkim rejimlerin en sevdiği fantazilerden) birini zımnen yineliyor: Filistinliler, özgürlüklerini kazandıkları takdirde İsraililer gibi davranacaklardır, dolayısıyla, bu ihtimale mani olmak için giderek daha acımasız tedbirler alınması gerekecektir.

Dünya, şu anda giderek daha yıkıcı bir şiddet döngüsüne hapsolmuş durumda, çünkü kapitalist modernliğin birçok soykırıma yol açan şartları varlığını sürdürüyor. Siyonizm, bunların günümüze ait bir temsilcisidir, bu anlamda bir tür anakronizmdir. Liberal uluslararası düzenin kamuoyu önünde ama yanlış bir şekilde reddettiği tüm kötülükleri (sömürgecilik, ırkçılık, etnik şovenizm, ırk ayrımcılığı ve soykırım) yüksek sesle göklere çıkarıyor. Bastırılmış olanın geri dönüşünden ziyade, her zaman bir parmağını tetikte tutan, birilerinin sözüne inanmasından korkan bir dünya düzeninin kötü vicdanı o.

Gazze'yi Düşünmek, Theodor W. Adorno'nun *Negatif Diyalektik* isimli eserinden alınan şu pasajla başlıyor: “Auschwitz, yıllar sonra bu kültürün yenilgisini açık ve net biçimde ilan etmiştir. [...]

Gazze'de yaşayan iki Filistinli yazar, Ömer Hamid ve İbrahim Mısri, o devasa fiziki ve ahlaki yıkımın orta yerinde, Gazze şehrinin enkazında bir kütüphane inşa etmeyi başardılar.

Auschvitz sonrası kültür, Auschwitz'te yönelik mecburi eleştiri de dahil olmak üzere bütünüyle süprütüdür.” Bu doğru, ancak Berardi, pasajı kısa kesiyor, diyalektik tespiti dışarıda bırakıyor. Adorno, şöyle devam ediyor: “Radikal biçimde suçlu ve kırık dökük bu kültürün muhafazasını savunan kişi bu suça iştirak ederken, kültürü reddeden kişiyse kültürün foyası dökülünce ortaya çıkan barbarlığını teşvik etmektedir.”¹²

Berardi, Batı'ya has tekbencilikte yenilgiye teslim oluyor, bunu yaparak, selamet ışığını bir şekilde hâlâ görebilenler yerine, mutlak dehşet ve onu yaratan katillerle aynı safta yer alıyor. Ben, *Gazze'yi Düşünmek* kitabını okurken, Gazze'de yaşayan iki Filistinli yazar, Ömer Hamid ve İbrahim Mısri, o devasa fiziki ve ahlaki yıkımın orta yerinde, Gazze şehrinin enkazında bir kütüphane inşa etmeyi başardılar.¹³ Berardi'nin davranışlarında “etik” görmediği bu genç Gazzeliler, eğer dünya onlara baksa, insanlıklarıyla dünyayı hayrete düşürebilirlerdi.

Ömer beni tanımaz, ben de onu tanımıyorum, ama soykırım başladığından beri onu internetten takip ediyorum. Batı'daki hiçbirimizin anlayamayacağı kadar büyük acılar çekti. Yazıları ıstırap, öfke ve kızgınlıkla dolu olsa da asla teslim olmadı. Ölmeyi reddetti; yenilgiyi de. Şimdi bir kütüphane kurdu. Şimdi dinlemek isteyen herkese gelecekte haber veriyor.

Çeviren: Sûheyla KÜÇÜK

12 Theodor W. Adorno pasajları *Negatif Diyalektik*'ten (çev. Şeyda Öztürk, Metis Yayınları, 2009, s. 332) iktibas edilmiştir. [çev.]

13 <https://x.com/phoenixlibrary1>

CUMA KAYITLARI

KUYU KARANLIĞINDA BEKLEYİŞ

AYTAÇ ÖREN

Ne tür bir mekân burası? Gerçek mi? Evet, hem de nasıl! Ne hissediyorsun? Korkunu ve şaşkınlığını aş. Her şey birden durdu değil mi? Koptun ve/ya koparıldın alıştığın yerden ve ait olduğuna düşündüklerinden. Ansızın bir kırılma yerine geçtin. Tam da o kırılan arada, o yarıktasın. Bir adı var, kuyu. Sen, yerin altına itildin. Görünür dünyadan çıktın, çıkarıldın. İçinde oradan ne almışsan onunlasın. Sende ne varsa onlara koyu karanlıktan bakıyorsun artık.

Hattat: Mehmet Memiş. "Allah'a sığınırım."
(Yusuf Suresi, 23. ayet)

Âlemlerin varlığının kabıdır insan. İnsan şahsında bir deryayı barındırır. İnsan kitabı kalıncadır. Burada ne satır atlayabilirsin ne sayfa. Tek tek, harf harf, kelime kelime, cümle cümle okursun. Okursun ve sen çıkar okumalardan. Var oluşundan yok oluşuna kadar okunacak bir kitap. Okursun ve sen çıkar okumalardan. Sen, olman gerekli sen!

Askıya alınmış bir zamandasın sanki! Zamanın akışından alınmış gibisin. Yukarıda kuyu ağzı, tek ışık. İçeriye aydınlatmıyor. Gökyüzünden bir parça. O parçadan geçen bulutlar. Mavi çok uzak. Gece daha da koyu bir karanlık. Kuyu ağzından dönen gökyüzü parçasına takılan üç beş yıldız. Hangi karanlık daha derin? Kuyudaki mi yoksa gökteki mi? Ve ne olacak? Hep burada, çok az ve aynı. Tek eylem beklemek, bir eylem mi? El ve kol ve bacak ve gözler bir yerde, hiçbir şeyde. Dar, karanlık bir boşluk. Duruyorsun ve beklemeye dönüşüyor her şey. Beklerken belirginleşen şey-

lere, küçük şeylerin büyümesine. Neler var içinde? İşte beklerken beklenilenle buluşuyorsun.

KUYULARINIZ AYNI MI?

Ve sonra daralan dış içerde genişlemeye başlıyor. İçin o kadar geniş ki şaşırıyorsun. İç dünyanın mı büyük dış dünyanın mı? Hadi cevapla. Bilebildin mi? Derinlik ve dip ölçülebilir mi? Yeraltı ile beraber yüzeyden aşağıya çekiliyorsun, çekilişini kabul ediyorsun ve asıl sahip olduğun yere iniyorsun. İnmeye başlıyorsun. Yanında taşıdığı bilinmeyene, korkularına, kendine ve asıl hakikatlerine. Senin gerçeklerine. Kuyu ile sır, kuyu ile bilinçaltı, kuyu ile iç derinlik, bir şeyler karanlığa karşı aydınlanıyor içinde. İçinde bir ışık kuvvetle tutuşuyor. İçindekileri doğru ve yerinde dışarıya, yüzeye, dünyaya yansıtmak istercesine en hareketli hâlinle en hareketsiz bekliyorsun. Büyümek için kuyu, köklerin olduğu karanlık ve derinlik gerek sana.

Hep karanlıkta kalan bir yer vardır yeryüzünde ve yeryüzü insanında. Değil mi? Yerde olunca ışık ve gölge oyununun bir yanılığına düşer insan. Karanlığın derinliği bilinmez. Kuyu zaten vardır ve

varsa oraya düşecek olan düşmeyi zaten hak etmez mi? Kuyudan sonra yeryüzündeki karanlıklar hafif kalır kuyu insanına.

Yusuf aklına geliyor. Yusuf, tarihlerin çok gerisinden, yıllar önemsiz, rakam verilmez. Küçük Yusuf. Kardeşleri ile yola koyuluyor. Kardeşleri attı onu bir kuyuya. Kurtulmak için. Baba sevgisini kıskandıklarından. Kuyularınız aynı mı?

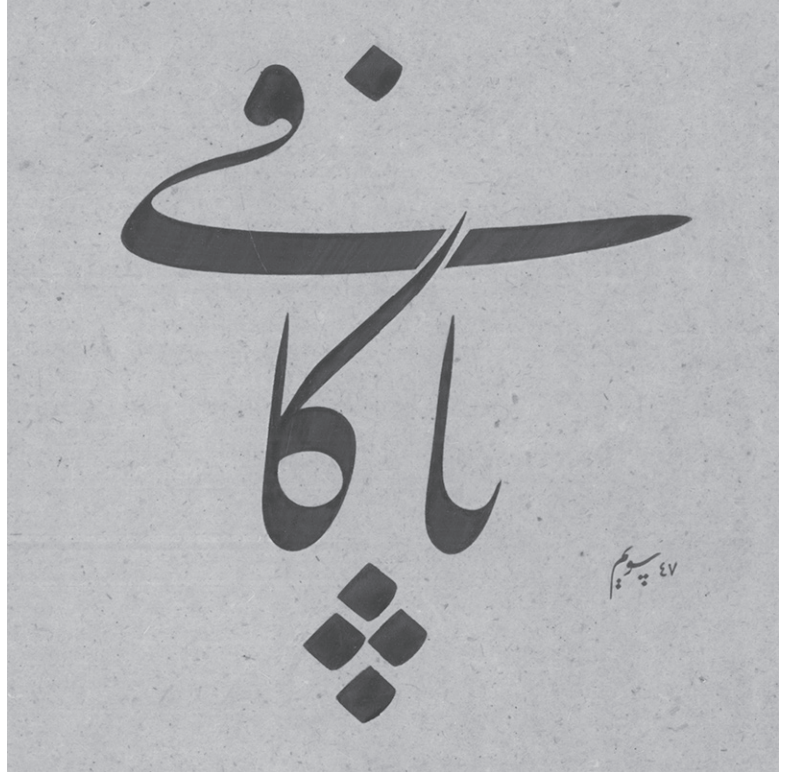
Şüphe yok ki Yusuf'ta ve kardeşlerinde, isteyen herkes için ayetler var. Yusuf, onların yaptıkları bu işi kendilerinin hiç beklemedikleri bir anda onlara kesinlikle bildirecek. Babasına düşen güzel bir sabır. Kafilenin suçuları kuyuya geliyor ve su ile beraber Yusuf'u çekiyorlar yukarı. Müjde, bir erkek çocuk. Ticari bir mal. Ama Allah onların ne yaptıklarını ve olacakları asıl bilendir. Kardeşler, baba, kervancılar ve Yusuf? Kuyudan ne çıktı? Kimin hesabı tuttu? Cuma dostu tetikte ol.

Yusuf kuyuda ne kadar kaldı? Ne düşündü? Ağladı mı? Neler hissetti? Ne yaptı?... Ne sorarsan sor. Kur'an'da bunlardan hiç söz edilmez. Cevaplar için siz, kuyu ile yalnız kalırsınız. Kuyularınız aynı mı?

İçimizin derinliklerinde bir yolculuksa kuyu, karanlıklar içinde kendi karanlığımızı görebilmekse kuyu, o derinliğin gölgesi yer üzerine düşmesi gerekmez mi? Kuyunun yeryüzüne yansımaları olmuyor mu? Kuyunun üzerinden yükselen ve çıkan şey nedir? Görülebilir mi?

GİZLİ TERBİYE

Kuyu, sürgün, balık karnı, Hira... yalnızlık, yalnız durma, yalnız var olma, kaderin asıl yolu için açıla-

Hattat Sevim Beyazıt. Esmâü'l-Hüsna Yâ Kâfi:
Tüm yarattığı kullarına yeten, ihtiyaçlarını gideren, kâfi gelen.

cak gözleri bekleyiş. Hazır oluşa geçiş. Gizli terbiye. Dünyevi görünen kimlikten sökülme, her şeyi bırakmak ve takdire teslimiyeti yaşamak.

Senin yürümen kuyunun yankısıdır. Senin sesin düştüğün yerde bulduklarının sesidir. Gözlerin o karanlıktan sonra yeryüzünün her koyu rengini artık göründür. Kuyuda can bulan sensin. Kuyudaki su sensin. Sen bir hayatsın.

Âlemlerin varlığının kabıdır insan. İnsan şahsında bir deryayı barındırır. İnsan kitabı kalıncadır. Burada ne satır atlayabilirsin ne sayfa. Tek tek, harf harf, kelime kelime, cümle cümle okursun. Okursun ve sen çıkar okumalardan. Var oluşundan yok oluşuna kadar okunacak bir kitap. Okursun ve sen çıkar okumalardan. Sen, olman gerekli sen!

Lafız bir kez ama anlam sürekli iner insana. Kuyuya inen anlam dünyayı da kuşatır. Kuyu insanı egemen anlam insanıdır artık. Egemen anlam Tanrı'nın yerdeki hükümdarlığıdır, tüm noksansız hüküm ona aittir.

Yusuf'u kuyudan çıkaranların yapması gereken, ailesini bulup onu onlara teslim etmek değil miydi? Ama onlar, kimse görmesin diye Yusuf'u sakladılar ki köle olarak satabilsinler. Ne oldu? Yusuf ergin hâle gelince ona hikmet, doğru karar verme yeteneği ve ilim verildi. Yakup'tan aldıklarını kuyuda gördü. Emanetlerin karanlığı kuyu karanlığında aydınlandı. Güzel davrananlar işte böyle ödüllendirilmez mi? Çünkü yer üstü altı ile, yazılı konuşulan ile, duran hareket eden ile, kuyu karanlığı ile "Bir'in etrafında döner.

İSLÂM'I ANLAMAK VE GELECEĞE YÜRÜMEK

MEHMET SEFA YALÇIN

Roger Garaudy'yi, *İslâm'ın Vadettikleri, Yaşayan İslâm, Entegrizm, İnsanlığın Medeniyet Destanı, Yaşayanlara Çağırısı, İslâm ve İnsanlığın Geleceği* eserleriyle keşfettiğimde yirmili yaşlardaydım daha. Bütün sayfaları heyecanla kaldırıp altından çıkacak dünyayı aradığım, hemen her şeyi “anlamak anlamak” istediğim, o yüzden de bolca kitap alıp en kısa sürede okuduğum zamanlardı. İmanın da sevginin de umudun da hep bekleyişin içinde olduğunu fark ettiğim yıllardı ama alr almaz beklemeden okumuştum onun yazdıklarını. Çünkü “Bir ara okurum nasılsa!” diye kitap almaya ne mali durumum ne de o gençlik ciddiyetim elvermiyordu. Acil “fikrî eğitim” ihtiyacımı, “İslâm hayatın bütün alanlarını ve bütün eylemlerini kapsar!” düşüncesiyle ne yapacağıma dair ipucu verecek bir şeyler bulma ihtiyacımı gidermek için, alabildiğim her kitabı neredeyse bir telaşla ama miyopluga düşmeden okuyordum...

UFKU DERİN SÖZLER

Roger Garaudy bana göre bakışın düşünürüdür; kapitalist sistemin işleyişine, liberal mutabakata veya İslâm'ın öncülerinin yaptıklarına dair yazdıklarındaki

gibi görür, kaydeder, karşılaştırır, ayırt eder. Mülkte hakikati aramanın beyhudeliğinin farkındadır ve umut her zaman bakidir onun satırlarında. Garaudy'yi okuma ihtiyacı duydukça dönüp dönüp o ilk göz ağrılarımın sayfalarını karıştırdım. Fikren içe büzülüp kasılış ve kendi içine kapanuş ya da başkalarını ve tarihi anlamayı reddeden bir yanının bulunmamasını tekrar görmek için. Başkalarının fikirlerine kapılarını kapatan ve zihni körelten böbürlenmelerden kaçınışını da... Çağın problemleri ve kaynaklara dönüş onda bir aradaydı. İslâm'ın ilk yüzyıllarındaki dinamizmi dipdiri gözlerle bihakkin ortaya koyuyordu. İlk okumalarımın itibaren gürül gürül akan ve etkili üslubuyla düşüncenin kıyılarını döverek oraları verimli kılan Garaudy de fark ettiğim en değerli özellik şuydu: İster siyasi ister dinî ister felsefi ister estetik olsun hemen her metninde manifesto tarzını andıran şiirsel cümleler kuruyordu. Okurlarına daima dünyalar arasından seslenerek, ilahi mesajın bütününden ve onun gerektirdiği hayat tarzından bir çıkış yolu bulmaya çalışın tarzı da bununla irtibatlıydı sanki. Nitekim reel sosyalizmin iflas ettiği, kapitalizmin krizler yaşadığı 20. yüzyılın sonlarında

yazdıklarında insanlığı uçuruma yuvarlanmaktan kurtaracak tek çarenin ilk insandan günümüze kadar gelen tek ve yegâne temel ilahi din olan İslâm'ı yeniden şahlandırmaktan geçtiğini vurguluyordu. Denilebilir ki Garaudy Batı'nın “dar dünyası”nın ötesinde “kendine ait bir mekân / Kendine ait bir hayat / Kendine ait bir bilgelik buluyordu.”

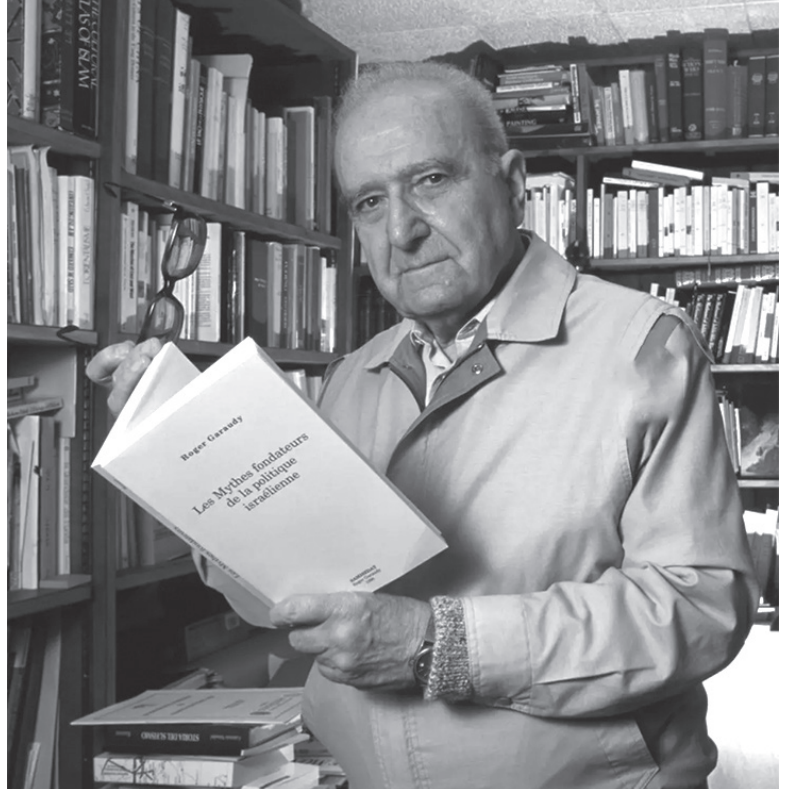
Sonraki yıllarda da Roger Garaudy'nin sürekli tefekkür, sürekli çaba ve sürekli yaratma ile meydana getirdiği eserlerini, dinimizi diri, canlı ve yaşayan bir İslâm olarak ayakta tutmamıza matuf metinlerini fasılasız biçimde okudum. Yazdıklarıyla aramıza bir duvar ören araçların yorumların ötesine uzanarak, onun derdine sadık kalarak yaptım bunu. Garaudy'nin kaleminden çıkan eski yeni neye denk gelsem hemen okumuşumdur; söyleşilerinden de mektuplarından da hatıralarından da yazılarındaki eda ve tavrından da her zaman hoşlanmışımdır. Bunlardan biri de gaye ve anlam sorusuna boş veren modern putperestliklerin körü körüne büyüme arzularına itirazı da içinde barındıran *21. Yüzyılda İslâm'ın Dirilişi* (2020) isimli küçük ama etkili eseri. Çağın eski ve yeni sorunlarını,

Kur'an-ı Kerim'in genel mantığından ve yaşayan geleneğin canlı mirasından hareketle ele alıyor çünkü. Aynı zamanda bilgelikten ve vahiyden kopmuş kötürüm pozitivist aklı kritiğe tâbi tutuyor. İslâm'ın evrensel niteliğiyle alakalı açık bir anlayışı mesele edinen kitabın hak ettiği gibi -billhassa İslâmcılığı İslâm'ın hastalığı gibi gören ikinci kısmına dair- dört başı mamur bir eleştiri yapmadan birkaç nokta üzerinde duracağım.

Eserin en hoşuma giden yanı Hz. Muhammed'in tebliğinin kısa bir zaman zarfında, bir yüzyıl içinde Pirenelere Himalayalara dek hızla yayılmasına dikkat kesilmesi oldu. Zaten Roger Garaudy daha metnin girişinde asıl meselesinin bu olduğunu hissettiriyor okura. Garaudy gerçekten istisnai bir itina ve okura da bulaşan bir "bahtiyarlık" sergiliyor bu kitapta, İslâm'ı anlamaya, anlamlandırmaya çalışırken. Garaudy, İslâm'ın yayılmasının altında yatan sebebin İslâm'ın karşılaştığı bütün halklara kucak açması, tüm kültürleri bağrına basması ve insanlar arasında adaleti tam anlamıyla sağlaması olduğunu hatırlatıyor. Ona göre İslâm nasıl ki o dönemin insanlığını bağnazlıklar, despotluklar ve zulümlerden kurtarmışsa zamanımızda da tüm dünya halklarını aynı hedefe kilitlenmiş olarak yayılma, kucaklama ve kurtarma gücüne sahip. Zira ezelden ebede uzanan İslâm, bir buhrandan diğerine sürüklenen dünyada refah ve saadeti mümkün kılabilecek yegâne ilahi ve ebedî mesaj hüviyetindedir.

İDRAKLE BİRLEŞEN ÖZ

Dünyaya, Batı'ya ve Müslümanlara yönelik hayati ikazları ve feryatlarıyla "Durun kalabalıklar bu cadde çıkmaz sokak!" diyerek

Roger Garaudy, Paris'teki evinin kütüphanesinde. Elinde *İsrail, Mitler ve Terör* kitabının Fransızcasını tutuyor. (3 Mayıs 1996)

istikamet gösteren bu kitabın ilk bölümü Roger Garaudy'nin "Sevilla Bildirisi" başlıklı sunumundan oluşuyor. Metnin hikâyesi kısaca şöyle: Garaudy önderliğinde İspanya'nın Sevilla şehrinde 19-21 Temmuz 1985 tarihleri arasında 1. Avrupa Müslümanları Kongresi toplanır. Burada "Yüzyılımızda İslâm'ı, ilk yayılış dönemlerindeki canlılığına nasıl kavuşturmalıyız?" konusu enine boyuna tartışılır. Garaudy ise engin birikimiyle İslâm dünyasının günümüzdeki hâlini geniş bir açıdan değerlendirir. Eksikliklerin neler olduğunu tek tek gözler önüne serer. İslâm'ın dirilişi için nasıl bir yol izlenmesi gerektiğini anlatır, eskilere körü körüne teslim olmayı da sahte bir geleceğe teslimiyeti de reddederek.

Müslümanların can çekişen Batı'yı taklit etmekten vazgeçmelerini vurgulayan Roger Garaudy'nin *21. Yüzyılda İslâm'ın Dirilişi* kitabının esas konusu "Sevilla Bildirisi"nde saklı. Garaudy tarafından uzun

bir tefekkür sonrasında hazırlanan bu çok özlü bildiri aslında kapsamlı bir esere sığdırılabilecek bir düşünce silsilesinin özeti mahiyetindedir. Abdurrahim Karakoç'un ifadesiyle "Yolu yordamı var her şeyin mutlaka" anlayışıyla şekillenen eserin ilk pasajları Garaudy'nin eserlerinde karşımıza çıkan dünyayı net biçimde ortaya koymaktadır:

"Bizim en önemli vazifemiz, İslâm inancının evrensel olduğu bilincinden hareketle, inancımızı yaşayıp uygulayarak dinimizi hakıyla teslim etmektir. Bir diğer temel görevimiz de İslâm adına ortaya atılan ve gerçekte çeşitli Müslüman ülkelerin kendilerine has örf, âdet ve geleneklerinden başka bir şey olmayan görüş ve uygulamalarını asla İslâm olarak değerlendirip savunmamaktır. (...)

İslâm'ın dünyanın bütün dinlerinin ve bütün bilgeliklerinin ortak paydası olan, temel ve evrensel mesajı şudur: Allah'ın mutlak yü-

celiğini ve birliğini kabul etmek, dünya insanlığına tek topluluk gözüyle bakmak, bu topluluğun insanlarına sorumluluklarını hatırlatmak.”

Uyuyan çağı uyandırmak isteyen Roger Garaudy, 21. *Yüzyılda İslâm'ın Dirilişi* kitabında günümüz Müslümanlarının, bundan bin sene öncesinin âlimlerinin kendi dönemleriyle ilgili çözümlerini değil de onların her çağa cevap verebilecek usullerini benimsemeleri gerektiğini vurguluyor. Geçmişin yükünü tamamen atıp sıfırdan başlamak ne ölçüde mümkün sorusunu sınavan bir manifesto bu esasen... Ama bununla sınırlı değil elbette onun yolu, ufku ve geniş görüşlülüğü. Çünkü yanlıgı içindeki Batılı ülkelerin büyüme ve kültür modellerine de itirazı vardır. Hem sömürgeciliğin geride bıraktığı ağır hasarlar hem de zengin ülkelerle yoksul ülkeler arasındaki gayri adil ticari alışverişleri ihmal etmez. Batı ile alakalı pasajları Batı'yı içeriden anlamaya çalışan büyük bir gözlem ve kavrayış metnidir: “Batı medeniyetinin iyi yanlarını, İslâm'ın insani ve ilahi gayelerine dâhil ederek kurtarmamız gerekir, ama o yanları da maalesef bugün can çekişmekte. (...) Batı medeniyeti iflas etmiştir. Şayet Batı'nın (...) savrulmalarına ve bu sapmalarına kendimizi bırakıverirsek, Batı medeniyeti bizi gezegen çapında toplu intihara sürükleyecektir. (...) Batı medeniyetinin bu iflası, Batı'da büyük bir umutsuzluk kültürü doğurdu. Hiçliğin ve saçmalığın sahte peygamberleri, ortaya çıkan bu kaosun üstesinden gelmek yerine, onu kaçınılmaz ve ebedî imiş gibi yansıtarak, gençliğimize hayatın bir anlamı olmadığını öğretiyorlar. Hayatın bir anlamı yoksa,

her şey mubahtır, hatta cinayet işlemek bile! Hayatın anlamsız olduğu bir dünyada, insanlar da o zaman ister istemez bireyler, gruplar ve milletler olarak birbirine girecek ve her türlü hayvani şiddete yöneleceklerdir. (...) Zengin ülkeler ile fakir ülkeler arasındaki uçurum durmadan derinleşiyor! Zengin ülkeler gitgide daha fazla zenginleşirken, yoksul ülkeler de gittikçe daha çok fakirleşiyor!”

Görüldüğü üzere düşünürün derdi yalnızca İslâm'dan anladıklarını anlatmak değil; Batılı büyüme modeli rejiminin insan tabiatını, dünyayı nasıl bozduğunu, ülkeleri eşitsiz kıldığını ama bütün bunlara rağmen insani olanı nasıl bütünleriyle ortadan kaldıramadığını gösterebilmektir. Roger Garaudy'nin bu bakışında ebedî hidayet rehberi Kur'ân-ı Kerim ve hadisleri, bu dünyadan göçenlerin gözleriyle değil de dirilerin gözleriyle okuyabilmesi etkilidir. İlahi Kelam'ın insanları tekrar sahte mutluluklardan huzura kavuşturacağına inanmasının esintisini, ürpertisini ve heyecanını hissetmemek imkânsızdır. Ekonomi, siyaset ve kültür sorunlarına cevaplar bulmaya çalışan Garaudy için şeriatın “çağdan çağa coşkun bir şekilde gürül gürül akan ve sürekli yenilenen kenarlarına bolluk ve bereket yağdıran ışıltılı, köpüklü güzel bir nehir” olarak görüldüğünü hatırlayalım. Ayrıca Allah'ın dosdoğru yolu istikametinde kendi zamanımızın sorunlarını çözme babında ilk Müslümanların bize bıraktığı metot bağlamında yazdıkları metnin hareket noktasını iyi özetler: “Bu hakikatin bilincine varır ve uygulamaya koyarsak önümüze yepyeni ufuklar açılacaktır. İşte İslâm, ancak o zaman, baş-

langıcında olduğu gibi, yaşayan evrensel ve herkese açık bir din niteliğine tekrar kavuşacaktır.”

Başka bir zihni anlamanın hiç mi hiç kolay bir şey olmadığını anlar insan kaba saba klişelerle hüküm vermeyi bırakıp onları uzun uzun düşündüğünde. Roger Garaudy, yaratıcı zihniyle yüzyılımızın sorunlarına özgün İslâmî çözümler getiremeyişimizi İslâm'ın asli unsurlarından, uyayın olmazsa olmaz şartı içtihadı canlandıramamaktan kaynaklandığını belirtiyor. İslâm'ın geleceğinin onun ışıldamasına mâni olan Batı'nın geçmişinde aranmaya çağını ifade ediyor. Bu yönüyle yeni bir görme biçimi ve yeni bir ahlaki dikkat sunan 21. *Yüzyılda İslâm'ın Dirilişi* hem Doğu'ya hem Batı'ya hâkim bir entelektüel birikimin yansımalarını içermektedir. Kendisinden sonraki kuşaklara nasıl bir yol ve yöntem izlemeleri gerektiğini açık ve net bir şekilde göstermektedir. Metnin güçlü taraflarından biri, çıkış yolu için hazır reçetelerin bulunmadığını, bunun için sorumluluk bilincini okuyana algılatmasıdır. Bu noktada, eserin Garaudy'nin ilim, bilgelik ve inanç dolu külliyatındaki yerini de ayrıca düşünmek gerekir. Çalışmanın şu vurgularını anlamak varlığı, varlık gayesini, hayatı ve ötesini anlamak demektir: “Bugünün problemlerine cevap verecek ve bu sorunları Allah'ın 'hidayetini' reddeden kimselerden çok daha iyi çözecek bir '21. yüzyıl fıkhı' ortaya koymak, bizim, yani bütün Müslümanların sorumluluğudur. Çünkü kanun demek, sürekli tefekkür, sürekli çaba ve sürekli yaratma demektir. Dinimizi diri, canlı ve yaşayan bir İslâm olarak ayakta tutmak için, bu kaçınılmaz bir yükümlülüktür.”

YABANCILAŞMAYAN BİR İNSAN: SADIK KILIÇ

MUSA BALCI

D ivan şairlerinden Necati Bey şöyle diyor bir beytinde:

“Hicrân esri sinine söğ turma dostum
Vâcib degül mi hayr ile anmak ölenleri”¹

Okumaya başladığınız bu metin, bir kitap tanıtımının ötesinde, ilk eserlerinden biri üzerinden vefalı bir insanın vefatı akabinde yâd-i cemil niyetiyle kaleme alındı. Vefaver entelektüel Sadık Kılıç Hoca fazlasını hak edenlerdendi hiç şüphesiz. 13 Aralık 2025 tarihinde aramızdan ayrılan tefsir profesörü Hoca'nın *Yabancılaşma: İnsana Karşı Toplumsal Süreç* kitabını yıllar sonra tekrar karıştırmaya başlayınca, sayfa sayfa okumaya daldım.

Önsözü 25 Şubat 1984 tarihli çalışmadan müllhem bir başlığı taşıyor bu yazı. Eserin içindekiler kısmı kitabın sonuna alınmış. İçindekilerden sonra ilanına yer verilen yayınevi kitapları dikkat çekici. Bunlardan biri *Savaşın Afganistan* (Ferhat Dağcı) adını taşıyor. Sadık Hoca, neredeyse yarım asır önce basılan eserini

1 Günümüz Türkçesiyle şöyle ifade edilebilir bu beyit: “Ey dost! Ayrılık acısıyla (göğsünü, içini) dövüp durma, (yas tutup kalma) / Ölenleri hayırla anmak (dinî ve ahlaki) bir görev değil midir?”

Sadık Kılıç

kökleri işaret eden şu anlamlı itafla takdim etmiş: “Yetişmemde kendisine çok şeyler borçlu olduğum, rahmetli dedem Halil Kılıç'ın manevi hatırasına...” Çalışmanın “Prolog” [Öndeyiş] kısmındaki ilk cümleleri de manidar: “Bir aydının hiçbir zaman değişmeyen görevi, kendi toprağına ve havasına sahip çıkma cehdi olmalı; tüm maddi ve kültürel sırlarıyla, sunuşlarıyla ona kendini iade eden toprağa, toprağın kokusuna...”

1980'LERİN ENTELEKTÜEL İKLİMİNDEN BİR KESİT

Kitabın sayfalarını çevirdikçe İbn İshak, Taberi ve İbn Haldun'un yanı sıra Hegel, Kierkegaard, Dostoyevski, Marx, Nietzsche, Durkheim, Kafka, Gandi, Camus, Orwell, H. Hesse, Strauss, Heidegger, Sartre, E. Fromm, Eliade ve

Garaudy'ye uzanan çözümleme çabasına hayranlık duymamak imkânsız. İlahiyat fakültesinde görevli idealist genç bir akademisyenin ortaya koyduğu bu perspektif takdiri hak ediyor doğrusu. Yapısalcılık meselesini de² tartışan eser, yabancılaşmaya karşı Exupéry'ye de gönderme yapan direngen bir çocuk yüreğinin cümleleriyle vücut bulmuş.

Yabancılaşma kitabının kaynakları arasında 1980'lere damga vuran Rene Guénon, Ali Şeriatî, Martin Lings, Atasoy Müftüoğlu, İbrahim Erol Kozak ve Beşir Atalay isimleri³ dikkat çeker. *Mavera ve Yönelişler* gibi mahallesinin mecmualarıyla kendini sınırlamayan bu kalemin *Varlık*, *Yazko Çeviri* ve *Cumhuriyet* gibi mecmua ve yayınlardan alıntıları, daha o zamandan meraklı ve farklı mecralara açık bir ufkun habercisi olarak karşımıza çıkar. Kitabın Alvin Toffler'den bir alıntıyı da barındıran şu cümleleri, artık muhafazakâr mahallede

2 Sadık Kılıç, *Yabancılaşma İnsana Karşı Toplumsal Süreç*, Rahmet Yayıncılık, İstanbul, 1984, s. 51-52.
3 Necdet Subaşı, *Yaz Dediler Anı* (Otto Yayınları, Ankara, 2017) kitabında Sadık Kılıç'ı Erzurum yıllarında iz bırakan Ruhi Özcan, Beşir Atalay, İhsan Süreyya Sırma, İbrahim Erol Kozak gibi hocalarla beraber anar.

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçtikten sonra, buradaki odasında onu ziyaret ettiğimde, Hoca'da akademiye ve yazıya karşı bir dargınlık geliştiği hissine kapılmıştım. Erzurum'daki o coşkulu Sadık Hoca'nın bu durgun ve köşesine çekilmiş hâli şaşırtıcıydı lakin doğrudan konuyu açıp sormadım.

de karşılaştığımız tabloyu tasvir etmektedir: “Karmaşık sanayi toplumu insanı yalnızdır; sıcak ilişkilerin örgütlendiği bir grup münasebeti içinde değildir ve temelde buna muhtaçtır. Yalnızlık o boyutlara ulaşmıştır ki ‘boş bir evin sessizliğini yok edebilmek için kedi, köpek, kuş gibi kim bilir kaç hayvan satın alınmaktadır.’ Öyle bir yalnızlık duygusu ki insan, hayvanlardan veya cansız eşyadan dostluk beklemektedir.”⁴

Sadık Hoca'nın, Bertan Onaran'ın *Yazko Çeviri*'de yayımlanan tercümesinden yaptığı alıntılara parantez içi kavram teklifleri (*düşün: felsefe; alışkr: âdet; dizge: sistem*),⁵ kitabının başında işaret ettiği “yitirmek üzere bulunduğumuz kendimiz, kendi toprağımız, kültür ve medeniyet damarlarımıza” dönüş çabasının şahitleridir. Bir önermesi olan *Yabancılaşma* kitabında ele alınan konu başlıkları şunlardır: Batılı toplumlarda yabancılaşma, İbn Haldun'da yabancılaşma (refah ve yozlaşma ilişkisi), yabancılaşma ve sanat-din ilişkisi, kentleşme, intihar, nesneleşme/eşyalaşma, teknolojik çılgınlık, ümitsizlik

4 Sadık Kılıç, *age.*, s. 79.

5 Sadık Kılıç, *age.*, s. 51.

ve madde bağımlılığı gibi çağdaş sorunlar karşısında İslâm'ın yaklaşımı.

Batı düşüncesinde yabancılaşma anlayışının felsefi, edebî ve dinî örneklemeler üzerinden işlendiği eserin son bölümünde “Yabancılaşma Karşısında İslâm'ın Yaklaşımı” ortaya konulmuştur. Yazarın, yarım asır öncesinden günümüzü öngören aşağıdaki sözleri bu bölümün bir muhtasarı olarak okunabilir: “Her türlü ilişkisinde Rabbini unutan, eninde sonunda, kendi başının derdine düşecektir. Rabb'in unutulması, fertlere kendilerini de unutturacaktır. Bundan daha feci bir alçalış ve düşüş asla gözlenemez; bu durumda kutsallığın otoritesi kendisine yüklenmiş meta da yüceltici değildir. Zira artık, ‘alçaldığı zaman, malı ona fayda vermez!’ (Leyl Suresi, 11. ayet) ilahi yasası yürürlüktedir. Fertlerin ve toplumların ruhen ve bedenlen sömürülmelerine, zelil ve hakir edilmelerine ya da dilenildiği zaman yok edilmelerine imkân verecek her türlü ekonomik ve siyasi yapı, status quo yerini, adil, barışsever, insana yüzü dönük bir başkasına bırakmadığı sürece, ‘yabancılaşma’mız devam edecektir.

Beliren odur ki büyük boy teknoloji geleneksel yapımızı tahrip ettiği sürece, toplumdaki yabancılaşma ve çözülme devam edecek, fertlerin yalnızlığını ve tek kalışlarını gösteren ‘ben’ duygusu gelişirken, cemaatvari toplum yapısının sıcaklığını ve kuşatıcılığını yansıtan ‘biz’ duygusu ölecektir. Toplumun, menfaat gruplarının soğuk ilişkisinden cemaat tipi toplulukların ‘grup ruhu’na geçmesi kaçınılmazdır, bir çare olarak Kur’ân, evrensel muhtevasında ‘orta bir ümmet’ oluşturmaya, bu nedenle birinci derecede önem vermektedir.”⁶

İLAHİYAT HOCALIĞI SERÜVENİ

Sadık Kılıç'ın, 1978 yılı mayıs ayında başlayan ve 2015 yılına kadar süren Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ndeki hocalığını anlattığı “Erzurum; Rüya ve Gerçeklik Kavuşumunda Bir Kent...” başlıklı yazısını da⁷ bu vesileyle tekrar okudum. Ankara'dan hocası olan ve o dönemde Erzurum İslâmî İlimler Fakültesi'nin dekanlığını yürüten İsmail Cerrahoğlu'nun teklifiyle başlayan asistanlığına dair merhumun sözleri, gelenekle modernlik arasında duran tavrını özetlemektedir:

“Ve şimdi daha iyi anlıyorum ki ben, Ankara İlahiyat'tan aldığım ilmî geleneği ve birikimi, Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi gibi köklü ve güçlü bir gövdeye aşılmuştum. Hatta denilebilir ki ilmî ve İslâmî açıdan da böyle olması gerekiyordu. Bu açıdan şu yorumu yapmama müsaade ediniz: Benim varoluş ve dünya

6 Sadık Kılıç, *age.*, s. 137-138.

7 Yusuf Kotan-M. Hanefi İzmirli, (haz.), *Hatıralardaki Erzurum*, TYB Erzurum Şubesi Yayınları, Erzurum, 2016.

serüvenimde İslâmî İlimler Fakültesi deneyimi, Batı'nın Doğu'ya iltisakı ve ilticası, daha güzel bir sözcükle, onunla âdetâ imtizacı ve ittihadı gibi bir şey olmuştur. İbn Arabî geleneğinin terimlerini ödünç alarak söylemem gerekirse, Ordu-Ankara-Erzurum hattı benim 'kavs-i 'urûci/yükseliş kavsimi' teşkil ederken, uzun süre telvin ve nihayet temkin, tahsil periyodundan sonra da Erzurum merkezli iniş hattı 'kavs-ı nüzûlî/ iniş yayımı' teşkil eder gibi gözükmektedir. Buradaki 'urûci' terimi, bendenizin tekemmül sürecini işaret ederken, 'nüzûlî' terimi ise artık iniş ve kaynağa, başlangıç, kemal ya da fena noktasına doğru bir seyri işaret etmektedir."

Sadık Kılıç Hoca'nın 1972-1977 yıllarında lisansta öğrencisi bulunduğu Ankara İlahiyat'a hoca hüviyetiyle dönme hikâyesi vardı; detayını dostları bilir. 2016 yılında memleketi Ordu'ya geçiş yapan Hoca'nın buraya gelişinin üzerinde, annesine yakın olma arzusu da bulunmalıydı. Erzurum'daki odasında, bir sohbetimizde Sezai Karakoç'un annesine karşı hizmet hassasiyetinden bahsi hâlâ hatırımdadır.

Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne geçtikten sonra, buradaki odasında onu ziyaret ettiğimde, Hoca'da akademiye ve yazıya karşı bir dargınlık geliştiği hissine kapılmıştım. Erzurum'daki o coşkulu Sadık Hoca'nın bu durgun ve köşesine çekilmiş hâli şaşırtıcıydı lakin doğrudan konuyu açıp sormadım. 28 Şubat 1997'deki postmodern darbe döneminde Erzurum'da *Yeni Şafak* gazetesinin temsilciliğini yapan rahmetli abim Mahmut Balcı'nın yanında kitap-yayın tezgâhında

çalışırken, koca şehirde kimi zaman yirmi yirmi beşe kadar düşen gazetenin abonelerinden biriydi o. Hatırladığım kadarıyla o zor zamanlarda müstear isimle de olsa bu gazetede köşe yazıları kaleme almıştı. Ne var ki vefatına dair ulusal basında tek satır çıkmadı. Ekran derdi olmadı; bir tefekkür kalesi ve kalemi vardı, orada yaşamayı seçti. Hoca'nın kitabındaki şu satırlar bu bakımdan ayrıca hatırlanmayı hak ediyor: "Yabancılaşmış toplumlarda 'dedikodu!' bile yoktur. Bu bir hak mahrumiyetidir bir bakıma; çünkü dedikodu olgusu, müspet veya menfi yönden birbirini tanıyan, en azından birbirine şu veya bu şekilde ilgi duyan insan topluluklarını gerektirir."⁸

Doktora tezimi hazırladığım özellikle 2012-2013 yıllarında, Hoca'nın Erzurum'daki fakülte odasına sık sık uğrar, ufuk açıcı sohbetinden istifade etmeye çalışırdım. Ruhperver bir coşkusu vardı; odasından her çıktığımda kendimi kanatlanmış gibi hissedirdim. Sadık Hoca'nın İbrahim Erol Kozak için söylediği "hep duymak istediklerimizi değil, esasen duyulması gerekenler hakkında güçlü bir zihin ve fikir iklimine sahip idi" sözleri, kendisi için de geçerliydi.

Sadık Kılıç'la aynı fakültede çalıştığı dönemde tanıştığını söyleyen Prof. Dr. Turan Karataş'ın şu sözlerini de aktaralım: "Sadık Kılıç ise okuyan, düşünen, yazar bir akademisyendir. Doğu'yu da Batı'yı da bana göre bilirdi. Tefsir profesörüdür ama sanata da aşinadır. Fransızcadan çevirisini

yaptığı düşünce ve edebiyat yazılarını *Dergâh* mecmuasında okuduk."

Yüksek lisans ve doktora danışmanı olduğu Prof. Dr. Orhan Atalay dâhil çok sayıda akademisyen ve öğretmen yetişmesine katkı sağlayan Sadık Kılıç'ın en bilinen eserleri arasında *İslâm'da Sembolik Dil, Fıtratın Dirilişi, Küllerden Diriliş, Benliğin İnşası, Kur'an'ı Anlama Sorunu, Tefekkür ve Yorum, Kur'an Dilindeki Sonsuz Mucize* ilk akla gelenlerdir. Garaudy'den *Afarozdan Diyaloğa* ve S. H. Nasr'dan *Tasavvufi Makaleler* çevirileri de anılmaya değerdir. Bütün bu eserler *Yabancılaşma* kitabında ortaya konulan perspektif sayesinde yazıldığı hâlde bu rafine çalışma diğerlerinin gölgesinde kalmıştır. Çalışma arkadaşları ve öğrencileri arasında sevilen Sadık Kılıç'ın lisans bitirme çalışmasını İbn Ataullah İskenderî'nin *el-Hikemü'l-Atâiyye*'sinin Osmanlıca şerhi üzerine rahmetli Prof. Dr. Esat Coşan Hoca'dan yaptığı bilgisi de onun mizacı hakkında ipuçları taşımaktadır.

Sadık Kılıç Hoca, akademiye bir yere gelmek için yazarlardan değildi. Taşlıcalı Yahya Bey'in mısraıyla söylersek "Sıdkumuz gibi bütündür 'ahdümüz peymânumuz" diyenlerdendi. Mesele edindiği hususlara eğilmesinin semeresi metinler kaleme aldı. Onun 12 Eylül rejiminin kasvetli günlerinde basılan *Yabancılaşma* isimli eserinin yeniden yayımlanması anlamlı olacaktır. Kendisine rahmet ve geride kalanlarına hayırlı ömürler dileyerek şu cümlesiyle bitirelim: "Sevgiye çok ihtiyacımız var. Sevmek, sevmek, yine sevmek!"

⁸ Sadık Kılıç, *age.*, s. 81-82.

Kamerun'da Durmuştu Zaman Üzerine

GÜNAY BULUT

Cihan Aktaş, ilk kez bir erkek karakteri merkeze aldığı *Kamerun'da Durmuştu Zaman* (2025) romanıyla dinginliğe muhtaç bir genci kıtalar arası bir seyahatte sağaltmayı deniyor. Yiğit'in fırtınalı bir boşanmanın ardından İstanbul'dan Douala'ya uzanan hikâyesi, yazarın kaleminde insana ve topluma dair çok katmanlı bir kurguya dönüşüyor. Romanda insan, aidiyet, yenilgi, göç, sömürgecilik, coğrafya kavramları Yiğit'in gözüyle hayat buluyor.

Romana başlarken yolunda gitmemiş bir yaşantıdan mustarip Yiğit'in Douala'ya yüklediği anlamı fark ediyoruz. Hemen sonra da üç yıldır devam eden işsizlik

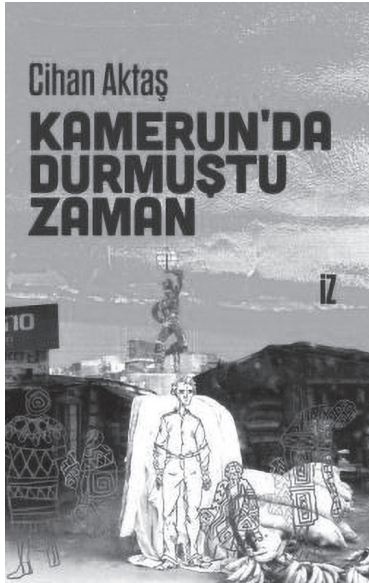
neticesinde eşi Rahşan tarafından terk edilmişliğin derin umutsuzluğunu ağır bir yük gibi taşıdığını. Ne var ki insanoğlunun ezeli hareket dürtüsü de onun yarasına çabucak merhem olmaz. Binnaz'ın kardeşini üç aylığına Douala'ya davet etmesi Yiğit için yeni bir başlangıç umudu olduğu kadar Binnaz için de güvenle seyahat imkânıdır. Yiğit'in anti-depresanı bırakarak Kamerun'da kendini yeniden var etme sürecini ve ablaya fark ettirmeden burada tutunma çabasını ironiyle karışık bir gerçeklikle okuruz romanda. Kurguda, Yiğit'in bu coğrafyaya yüklediği anlam, 19. yüzyılın sömürgecilik yolculuklarına katılan yoksul ve umutsuz Avrupalı figürlere telmih olduğu kadar günümüz Afrika'sı ile kurulan ilişkilere de bir tariz gibidir. Binnaz ile Yiğit'in hikâyeleri farklı zaman ve zeminlerde mücadeleyi gerektirmesiyle birbirine yaklaşır. Fakat daha önce yaşanmış tecrübelerden çıkarımlar yapmak ve kardeşlik dayanışması farklı kuşakları temsil eden Binnaz ve Yiğit için aynı paralellikte seyretmeyecektir.

GÜÇLÜ KADINLAR VE ZAYIF ERKEKLER

Romandaki kadın karakterler her durumda kendi ayaklarının üzerinde durabilirken Yiğit, son yıllarda daha görünür hâle gelen

“dayanıksız erkek” tipolojisinin örneğidir. Feminist eleştiride zayıf ve edilgen kadın tipini ifade etmek için kullanılan “evdeki melek” tipinin erkek karşılığı konumundaki Yiğit; muhafazakâr ailede büyümüş, sosyal bilimler öğrenimi görmüş, sanal oyunlara meraklı ve yazma yeteneği bulunan ancak hayatın imtihanlarıyla karşılaştığında kolayca dağılan bir karakterdir. Üniversite yıllarında işçi dayanışma eylemlerinde tanıştığı Rahşan'la kurduğu evlilik, aslında baştan itibaren zıt karakterlerin çatışma alanıdır. Rahşan, Yiğit'i etkiler. Annesinin vefatı onu Rahşan'ın sevgisine bağımlı kılar. Rahşan'ın ne istediğini bilen, soğukkanlı, kavgacı ve pragmatik tavrı karşısında Yiğit, inancı ve geleneksel rolleri içselleştirememiş, duygusal, çevresince desteklenmeye muhtaç bir figürdür. Nitekim mezuniyetten sonra çalışmaya başladığı işine bir yakınının referansı ile girebilmiştir.

15 Temmuz sonrası uğradığı iftira neticesinde işinden atılması, Yiğit'in kendine güvenini yerle bir eder. Rahşan'ın Ayn Rand felsefesiyle, rasyonalizme ve bireysel başarıya odaklanması, Yiğit'in iradesiz tavrıyla birleşince evlilik bir “inanç ve amaç ortaklığı” olmaktan çıkar. Yiğit için evlilik, sırtını yaslayacağı

bir duvarken, Rahşan için işsiz bir koca yüküne ve ayak bağına dönüşmüştür. Onun, Yiğit'i bir sanal oyun karakteri gibi görmeye ve suçlamaya başlaması evliliklerini bitirir. Aslına bakılırsa bu çatışma, günümüz muhafazakâr-modern sentezli aile krizinin de bir örneğidir. Neticede Rahşan'ın Kuzey'e (Hollanda), Yiğit'in Güney'e yönlendirilmesi kurgudaki zıtlıklar kadar varoluşsal çatışmalara da bir atıftır.

Romanda başörtüsü eylemleri hafızasıyla vücut bulan Binnaz karakteri, Türkiye'deki başörtüsü yasaklarının yarattığı eğitim engellerine rağmen öğrenmekten vazgeçmeyen, üretken kadın figürünün bir kayıdır. Zaman zaman Afrika'da çalışan eşinin yanına seyahat etse de İstanbul'da çocuklarıyla yaşayan ve onların eğitimiyle yakından ilgilenen bir annedir o. Kürtçe öğrenmeye, sanat ve eğitim projelerine vakit ayırmaya devam eder. Muhsin'in çalıştığı şirketin personeli olarak lojman evin işlerini yapan Fortune ise geniş ailesini çekip çeviren yerli bir kadındır.

KOLONYALİZM VE EŞİTLİK ARAYIŞI

Romanın mekân kurgusunda, kahramanının geçtiği yollar yalnızca birer seyahat durağı olarak kurulmaz. Bu mekân sömürgecilik tarihi boyunca Kuzey-Güney arasındaki gerilimin sahnelendiği alandır. Yazar Douala sokakları üzerinden, Afrika'nın bereketli topraklarını, geniş aile bağlarını, koca mango ağaçlarını, ucuz manavlarını, sakin akan insanlarını, coşkun bir nehir gibi Kuzey'e akan zenginliklerini resmeder.

Romanın entelektüel katmanlarından biri, Afrika'nın sömürgeci geçmişi ve bugünkü küresel sömürü düzeniyle hesaplaşmasıdır. Cihan Aktaş, bu hesaplaşmayı Binnaz ve eşinin yaşam pratiği üzerinden somutlaştırır. Binnaz'ın kaldığı evdeki "köle ve efendi kapılarının" ayrı olması, sömürgeciliğin mimariye vurulmuş utanılası mührüdür. Ancak bu noktada aile, "efendi kapısını" kapatarak ve yardımcıları Fortune ile kurdukları insani ilişkiyle bu mirasa itiraz eder. Yazar, Afrika'daki aktörlerin coğrafyaya etkilerini Türkiye'den gelenlerin bakış açısıyla kıyaslar. Bu bakışla; Afrika'yı "kurtarılacak bir kıta" değil, birlikte üretilecek ve hakkaniyetle paylaşılacak bir "ortak kader" şeklinde resmeder. Yiğit'in gittiği ülkede temas ettiği insanlar, "eksik", "geri kalmış" ya da "yardıma muhtaç" figürler değildir. Aksine, kendi anlam dünyaları içinde yaşayan, kendi sınırları olan, iş gücü sahibi bireylerdir.

Binnaz'ın eşi Muhsin'in çalıştığı fabrikada prensiplerinden taviz vermemesi, işçilerle dayanışma sergilemesi, uluslararası sermayenin vahşi çarkları arasında bir "hakkaniyetli iş birliği" modeli arayışıdır. Bu, sadece bir ekonomik model değil, aynı zamanda İslâm ahlakının modern çalışma hayatındaki izdüşümüdür. Onların bu tercihleri prestijli bir şirketin ayrıcalıklı üyesi oldukları gerçeğini de yerlilerin beyaz adama bakışını da çok fazla değiştirmez. Binnaz, kendilerini sömürgeci Fransızlarla aynılaştıran yaklaşımlardan üzüntü duyar.

Binnaz'ın İstanbul'da kurmak istediği okul projesi; Yiğit gibi "eğitilmiş işsizlere" ve toplumun dışına itilen düşük gelirli açılan bir umut kapısıdır. Aktaş, Bin-

naz üzerinden kurulan bu idealist dünyayı, Afrika'nın pratikleriyle kıyaslayarak evrensel bir kardeşlik arayışına dönüştürmek ister. Fakat Binnaz'ın okul projesinin hayata geçirilip geçirilemeyeceği meçhuldür. Binnaz'ın hayal kırıklıklarının, geç kalmışlık ve yetersizlik duygularının yansıdığı metinde ailevi yahut insani bir bahane bulma zaafı sezilir.

Romandaki yerli yardımcı Fortune karakterine dair şaşırtıcı alanlara değinmek gerekir. İstanbul'da yaşarken ablasının yaptığı şaka, Yiğit için Douala'da yeni bir duygu karmaşasına dönüşür. Rahşan'ın "ezici" modernliğine karşı "onarıcı" bir sığınak konumundaki Fortune, hep bakımlı oluşuyla Yiğit'i cezbeder. Afrika sıcağında, bir şirkete bağlı çalışan, günde birkaç eve temizliğe giden, fiziksel iş yükü altındaki bir kadının her daim "güzel kokan" bir imge şeklinde sunulması, hayatın gerçeğiyle çelişir. Yiğit, aslında Fortune'u, bir birey değil; yorulup terlemeyen, dağılanı toplayan ve yaralı benliğini "sessizce" sarmalayan bir metafor olarak düşler. Rahşan'ın hırçın-

ğından kaçan Yiğit'in, Fortune'un kimliğini egzotik bir "kokuya" indirgemesi ve onun gündelik tavırlarını aşka yorması bir tür 'Bihruz Bey' ironisine dönüşür. Kahramanın iç dünyası, en çok bu iki kadın karaktere dair duyguları üzerinden kendini ele verir. Her iki karakteri romanda görünür kılan Yiğit'in hisleridir.

ANLATICI DİLİ VE TOPLUMSAL MESELELER

Bir deneyimin içinden doğan romanda anlatıcı üçüncü şahıs diliyle konuşur. Ancak karakterler arasındaki "anlatım benzerliği" dikkat çekicidir. Bu, bazı diyaloglarda okura "Kim konuştu?" sorusunu sordurur. Karakterler farklı geçmişlere sahip olsalar da yer yer yazarın analizci diliyle konuşurlar. Ne var ki bu durum, kahramanların otonomisini zayıflatarak onları yazarın toplumsal tespitlerini dile getiren birer "sözcü" konumuna yaklaştırır. Özellikle Türkiye ve Afrika siyasetine dair kısımlar anlatının ritmini yavaşlatır. Yazarın sosyolojik ve mimari analizlerindeki yoğunluk, olay örgüsünün önüne geçerek okurda tematik yorgunluk yaratır.

Romanın en kuvvetli taraflarından biri Binnaz, Yazgülü ve Yiğit isimlerinin tipik bir Anadolu modernleşmesi geçişini çağrıştırmasıdır. Binnaz'ın bir "göze alma ve kardeşlik" diye tanımladığı "El Ele Zinciri" metin boyunca tekrarlanırken hayal kırıklığı, barış özlemi ve umudu simgeleyen bir hafızaya dönüşür. Yiğit'in, bu motifi ablasına ait sıkıcı bir "takıntı" görmesi, onun toplumsal konulara mesafesinin, apolitik duruşunun ve içine kapandığı bireysel kederin bir yansımasıdır. Romanın arka planındaki pano-

ramada Türkiye gündemine dair siyasi eleştiriler (ihale takipçisi siyasetçiler, ekonomik krizler, darbeciler, liyakatsiz yöneticiler, torpil ve rüşvet çarkları) diğer karakterler üzerinden yapılır.

Fortune'un ailesiyle tasvir edilen Kamerun aile yapısı ile geleneksel Türk aileleri arasındaki benzerlik şaşırtıcıdır. Katolik kocası tarafından terk edilen Fortune'un aile yapısı toplumsal normların ve dayanışmanın birey üzerindeki koruyucu etkisini gösterir. Yiğit'in Fortune ile evlenerek Kamerun'da kalma hezeyanı, her şeyin yavaş aktığı bir coğrafyada kendini onarma isteğinden daha çok çözülmesi gereken sorunlardan uzaklaşma arzusu gibi görünmektedir. Romana isim veren "zamanın durması", Kamerun'un yavaş akan ritmiyle başlasa da korona salgınıyla farklı bir boyuta taşınır. Küresel salgın, Yiğit'in Kamerun'da Fortune ile kurmayı hayal ettiği "sakin ve yeni hayatı" bir ütopya olarak dondurur.

Kurgudaki kahramanın, kuşlar misali kışın Güney'e, baharda Kuzey'e yollanması; insanın yenilenme arzusuna gönderme olduğu kadar, çağdaş dünyadaki göçmenliğe de bir göndermedir. Nitekim Kamerun'daki yerlilerin de Kuzey'e giderek yoksulluktan kurtulma arzusu vardır. Romanın olay zinciri, geri dönüşlerle, iç konuşmalarla genişliyoorsa da üç aylık bir zamanı kapsar. Yiğit, bu sürede yeni dostlar, yeni uğraşlar, yeni tecrübeler kazanmıştır. Tahsin için hazırladığı "Eğitilmiş İşsizlik" konulu sipariş tezi bitirmekten vazgeçmesi, ahşap oymacılığı gibi somut bir alana yönelmesi önemli bir dönüşümdür. Kamerun'da kalmak için makul bir sebep aramaktadır.

Ancak patlak veren korona salgını ve Halit'in vefat haberi onun hesaplarını altüst eder. İstanbul'a dönmek için yaptığı kaçış planı yarım kalır. Şehirdeki en yakın arkadaşını kaybeden Yiğit'in gelip ablasının dizinde ağlaması, insanın aileye ve bir "yuvaya" duyduğu ihtiyacı simgeler. Şimdi mecburen İstanbul'a gidecektir fakat "işsizliğini yüzüne vuranları şaşırtacak bir hazırlıkla Douala'ya geri dönme" kararıyla.

Aşkın her zaman yıkım getirmediğine, aksine insanın birini severken kendini tanımaya başladığına inanmıştır. Bunun gerçek bir irade beyanı olduğuna inanmak güçtür. Bu, olsa olsa dilini dahi bilmediği iki çocuklu bir kadınla kurduğu platonik bağ üzerinden, "başka bir yerde, başka bir zamanda, başka bir hayat" yanılığının bir tezahürüdür. Yazar müphem bir sonla romanı bitirirken insanın yalnız akıl ve kesin bilgiyle değil duygusal kırılmalar, belirsizlik ve arayışların bütünüyle insan olduğunu sezdirir. Öyle ya paduk ağacından oyulan biblo şahididir Yiğit'in. Yiğit'in anlatıdaki yol arkadaşı abla Binnaz olduğu hâlde romanın arka kapağına Rahşan diye yazılması, Numan'ın haberini verdiği cenaze ile yaşadığı yer arasındaki tutarsızlık da romanın yeni basımlarında gözden geçirilmesi gereken teknik ve kurgusal aksamalardandır.

Kamerun'da Durmuştu Zaman, insanın arayışlarını coğrafyalar arası bir hakikat arayışı içinde ele alırken hakikat sonrası dönemin kıskacındaki bireyin, kendini bulma yolunda verdiği o uzun, sancılı ve bazen "durayazan" zamanın izini sürüyor.